...şi sfîrşitul binemeritat al călăilor

Condamnaţi la moarte în procesul de la Nürnberg

1. Hermann Göring: sinucidere prin otrăvire
2. Joachim von Ribbentrop
3. Wilhelm Frick
4. Wilhelm Keitel
5. Ernst Kaltenbrunner
6. Julius Streicher
7. Fritz Sauckel
8. Alfred Rosenberg
9. Hans Frank
10. Arthur Seyss-Inquart
11. Alfred Jodl

ALE BERLINULUI

adevărat şi de ce s-a întîmplat aşa — nimic semnificativ nu mai trebuie ascuns acum.

În 1940, dispunînd aproape zi de zi de noi dovezi că planul lui Hitler de dominaţie mondială, prin teroare, înşelăciune şi cotropiri, era incontestabil în curs de aplicare, Roosevelt şi-a dat seama că înfrîngerea Angliei asaltate va fi prologul unui atac final împotriva Statelor Unite. Informaţiile i-au fost transmise preşedintelui de către mine sau prin intermediul meu, în calitate de trimis secret al lui Winston Churchill şi de şef al organizaţiei **British Security Coordination** (Biroul britanic de coordonare a securităţii).

Într-un sens extrem de personal, consider relatarea de faţă un omagiu adus vitejiei femeilor şi bărbaţilor din multe ţări, care s-au oferit, în mod voluntar, să lupte într-un mod neconvenţional. Ei şi-au asumat riscuri înspăimîntătoare, nu s-au bucurat de protecţia sau privilegiile uniformei, au avut responsabilitatea a nenumărate vieţi în cadrul misiunilor solitare pe care le-au acceptat fără să cricnească şi adesea s-au văzut siliţi să ia, de unul singur, hotărîri care puteau aduce o moarte necruţătoare familiilor şi compatrioţilor lor. Mulţi dintre aceşti agenţi secreţi şi luptători în Rezistenţă zac în morminte necunoscute de nimeni. (...) Cei ale căror nume se regăsesc în povestirea de faţă nu sînt decît o părticică dintr-o uriaşă armată tainică, căreia lumea liberă îi datorează mai mult decît îi va putea plăti vreodată". (pp. 23-24).

Figura **Temerarului** (pe numele său adevărat, William Stevenson) întruneşte toate însuşirile care pot face dintr-un om — o legendă vie. Canadian la origine, pasionat de fizică şi matematică din anii şcolii, participă voluntar în primul război mondial, deţine cîţiva ani titlul de campion între boxerii canadieni, înainte de a împlini 30 de ani îşi cîştigă primul milion de dolari ca om de afaceri, devine as de aviaţie în războiul al doilea, ca şef al B.S.C.-ului organizează tabăra specială de pregătire a grupelor de diversionişti în Canada, pentru ca la sfîrşitul conflagraţiei să-şi vadă numele în catastiful nobiliar al Angliei, marcat cu particula **Sir**. Toate acestea sînt cunoscute cititorilor nu numai din cartea recent apărută, dar şi din serialul de televiziune difuzat în urmă cu cîţiva ani, în care însă accentul se punea pe latura „spectaculoasă" a războiului de gherilă. Am enumerat succint calităţile personajului pentru a face evidente criteriile sale de selecţie în alegerea colaboratorilor: e normal ca **Temerarul** să-şi fi adu-

Pe aici a trecut armata nazistă

nat în preajmă oameni de aceeaşi „statură", morală şi patriotică în primul rînd, pentru că majoritatea acţiunilor lor n-au fost niciodată „plătite" la valoarea, inestimabilă, conţinută în faptele lor. Cunoscută fiind, nu vom repovesti aici cartea. Vom insista asupra singurului aspect (de fapt, cheia întregii poveşti) care, completînd culegerea de reportaje sovietice, ne conduce spre ultimele zile şi ore ale războiului.

În greaca veche, **enigma = ghicitoare.** Astfel şi-au numit germanii cea mai ingenioasă maşină de cifrat din cîte cunoaşte istoria omenirii. Concepută ca un aparat portativ, funcţionînd în cuplu, maşina era înzestrată cu claviatura oricărei maşini de scris. Clapele aveau legături electrice cu un sistem de tamburi a căror poziţie (şi-al căror număr) se putea modifica rapid într-un număr de combinaţii infinite. Emiţătorul mesajului „scria" pe clape în modul cel mai obişnuit. Dar tambururile înlocuiau literele cu altele, încît **Enigma** aflată pe recepţie (avînd tambururile în aceeaşi poziţie cu transmiţătorul) recepţiona o succesiune de litere fără nici o noimă — practic, imposibil de descifrat. Acum intra în acţiune tamburul maşinii aflată pe recepţie, care reaşeza literele în ordinea lor firească. La fel de misterioase ca **Enigma** erau şi schemele după care se conectau şi se schimbau nenumăratele sale tambururi. Pentru decriptorii tuturor timpurilor, o asemenea invenţie diavolească părea a fi de nedezlegat.

Organizaţia **Temerarului** a reuşit performanţa. În ce scop ? William Stevenson sintetizează perfect mobilul : „Captarea şi descifrarea mesajelor secrete aduce totdeauna avantaje incalculabile. În războaiele rapide, cu mişcări prin surprindere, aşa cum le concepeau germanii, puhoaiele de avioane, tancuri şi trupe urmau să atace fără avertisment prealabil. Ţinta lor primordială era de a ocupa zone cît mai întinse, înainte ca adversarul să poată opune o rezistenţă eficientă. De îndată ce era ocupată o porţiune de teritoriu sau o ţară întreagă, lupta trebuia să înceteze şi Hitler îşi dicta condiţiile. Invadatorii îşi impuneau astfel voinţa. **Succesul** Blitzkrieg-ului **depindea de păstrarea unui secret desăvîrşit şi de realizarea unor telecomunicaţii rapide.** (subl. ns.). Dacă mesajele cifrate nu puteau fi interceptate şi decodate, nu mai exista nici o posibilitate reală de apărare împotriva Blitzkrieg-ului". (p. 71).

Faţă de miza în discuţie — practic, posibilitatea de a cunoaşte, a prevedea şi, eventual, de a influenţa desfăşurarea operaţiunilor militare —, dezlegarea **Enigmei** fasciste merita orice preţ, mergînd pînă la sacrificiu. L-au făcut polonezii, la începutul anului 1939, reuşind să captureze un exemplar al maşinii, înainte de declanşarea agresiunii germane împotriva Poloniei. „Era — notează William Stevenson — gestul unui luptător rănit, care aruncă sabia sa unui aliat, înainte de a se prăbuşi". Aparatul, „cel mai mare dar pe care un popor putea să-l facă altuia", a fost transportat la Bletchley Parc, într-un conac aşezat pe locul unei tabere romane de odinioară şi **„totodată ultimul loc în care cineva şi-ar fi putut închipui că se ascunde cheia cu care urma să se descifreze hotărîrile de zi cu zi ale lui Hitler şi să se pătrundă în cele mai ascunse secrete ale inamicului"** (subl. ns.), devenind „probabil secretul cel mai bine păzit în Anglia". (pp. 86-87). De la decodarea infernalei corespondenţe fasciste, pe toate fronturile, de-a lungul anilor, au pornit, au luat amploare şi, în cele mai multe cazuri, au izbutit toate acţiunile reţelei „războiului neconvenţional" dirijate de **Temerarul.** Începînd cu spectaculoasa evacuare din mai 1940 de la Dunkerque, cu acţiunile de pe frontul african sau Bătălia Angliei (în care inteligenţa criptanaliştilor englezi şi-a spus, poate, un cuvînt la fel de greu şi hotărîtor ca eroismul aviatorilor), mergînd pînă la evenimentele din Balcani (vom reveni în continuare), neutralizarea faimoaselor submarine naziste **U-Boot** din largurile Atlanticului şi pînă la debarcarea Aliaţilor în Africa de Nord sau capturarea savantului atomist Niels Bohr din bastionul ultrapăzit de germani al uzinei de „apă grea" Norsk Hydro, culminînd cu debarcarea în Normandia şi abaterea tirului rachetelor germane asupra Londrei în iunie 1944 — absolut toate succesele repurtate pe frontul invizibil au fost posibile datorită descifrării **Enigmei.** Timp de patru ani şi mai bine, germanii nu găseau explicaţia eşecurilor; cădeau reţele întregi de spioni nazişti, din Spania pînă-n America de Sud; se scufundau vase de elită din flota Reichului ; se rupeau pe neaşteptate valoroase şi sensibile fire diplomatice ; „dispăreau" aşi ai Gestapoului ş.a.m.d., fără ca Hitler să afle, pînă în ultima clipă, că toate ordinele sale „ultrasecrete" ajungeau, aduse pe tavă, la conducerea de vîrf a Aliaţilor... Încet, dar sigur, ostilităţilor militare li s-au adăugat, complicîndu-le şi nuanţîndu-le într-o ascendentă specializare, războiul diplomatic, războiul economic, războiul cu opinia publică şi, nu în ultimul rînd, eficientul război al cuvîntului tipărit în mijloacele de informare în masă...

Cu toate aceste cîştiguri inestimabile, care au dus la supravieţuirea a mii şi mii de oameni, la salvarea unor uriaşe comori ale civilizaţiei din calea distrugerii, sovieticii nu au avut acces la şarada dezlegată şi devenită inofensivă a **Enigmei.** Aici începe partea dramatică, de-a dreptul tragică a reconstituirii noastre.

„Nici sovieticilor, nici conducătorilor ţărilor ameninţate din Europa de sud-est nu li se putea destăinui interceptarea directivei **Barbarossa,** emisă la 18 decembrie 1940 de Hitler. Acesta pregătea o surpriză strategică totală. Dacă lucrurile se vor întîmpla aşa, spunea Churchill, atunci naziştii n-au decît să se înece în aceleaşi zăpezi ruseşti care l-au înfrînt pe Napoleon. (...) Hitler a fost nevoit să-şi amîne atacul pînă la data — ziua şi ora exactă — cînd se aniversa catastrofala invazie a lui Napoleon. Era un semn de rău augur, pe care nimeni, cu atît mai puţin Hitler, nu ar fi trebuit să-l treacă cu vederea".

O imagine a copilăriei traumatizate de război. Teroarea bombardamentelor, bolile și moartea nu au cruțat nici vîrstele cele mai fragede. Copiii au resimțit din plin atrocitatea anilor de conflict mondial.

(p. 249). Dar ce s-a petrecut în Balcani ? Ce buturugă mică a reușit să răstoarne, fie și pentru moment, carul infernalei mașini de război naziste ?

„Neașteptată pentru naziști, rezistența iugoslavă i-a silit să-și dividă forțele și a stînjenit ofensiva lor în Grecia. Diviziile lor din Bulgaria aveau menirea să atace Turcia, ca acțiune preliminară înainte de agresiunea împotriva Uniunii Sovietice. «Va trebui să amînăm operația Barbarossa cu săptămîni», s-a plîns Führerul feldmareșalului Wilhelm Keitel, șeful Înaltului comandament german (pe care îl vom reintîlni, în cea mai dramatică zi a vieții sale, la capătul însemnărilor noastre — n.ns.). În realitate, întîrzierea a fost de șase săptămîni. Ordinul lui Hitler de a declanșa operația **Pedeapsa**, «cu o brutalitate necrutătoare» împotriva iugoslavilor, l-a împotmolit într-un război de gherilă care a durat patru ani", observă William Stevenson și continuă : „Hitler, care vroia să realizeze o surpriză tactică împotriva Rusiei, a obținut și o surpriză **strategică** globală — visul oricărui serviciu secret. Duminică, 22 iunie 1941, la revărsatul zorilor, avioanele sale militare au atacat 1 400 de aparate sovietice, aflate la sol. Artileria aeriană a naziștilor a purces înainte, deschizînd drum trupelor germane care au avansat 680 km în patru săptămîni... Tito scria mai tîrziu : «Comandamentul german a trebuit să-și amîne atacul împotriva Uniunii Sovietice cu 38 de zile... Un iugoslav din nouă și-a pierdut viața în luptele cu inamicul nazist". (pp. 257-259).

Ni se pare potrivit locul pentru a pune în pagină un simbol al spiritualității oamenilor din această parte a lumii, atît de frămîntată în confruntarea cu invadatorii tuturor timpurilor : două popoare prietene și două țări vecine, cu prețul aceleiași demnități și credinte în libertatea lor, pe de-o parte au întîrziat parțial războiul distrugător, pe de altă parte i-au grăbit, în mare măsură, sfîrșitul !

Dacă știau, deci, cu jumătate de an înainte, conținutul directivei **Barbarossa** (care nominaliza concret toate forțele și direcțiile de înaintare de pe viitorul front de est), ce i-a împiedicat pe englezi să comunice sovieticilor secretul acesta cumplit ? Nu este vorba, în nici un caz, de un „egoism" în înțelesul meschin al cuvîntului. Britanicii înșiși au plătit, cu multe vieți, apăsarea pe conștiință a deținerii acestui secret blestemat provenit din sistemul **Enigma.** Iată, pe scurt, episodul cel mai semnificativ al dramei. Cu cîtva timp înainte de raidul aerian terorist întreprins de naziști asupra orașului Coventry (14—15 noiembrie 1940), criptografii de la Bletchley l-au informat pe Churchill asupra datei, orei și obiectivului preconizat a fi atacat. Fostul Prim Lord al Amiralității se afla în fața dilemei vieții sale : să evacueze localitatea, autodivulgîndu-se astfel în fața germanilor că le cunoaște limbajul cifrat — ori să jertfească pe nevinovații locuitori, cu prețul păstrării secretului ? Churchill a ordonat să nu se întreprindă nici o măsură specială de prevenire care să-i pună pe gînduri pe nemți ! A fost decizia unui singur om, avînd viziunea lucidă a evenimentelor în desfășurarea lor temporală și universală, luată spre binele umanității întregi ! În aceeași idee am putea aminti și operațiunea **Jubilee,** pe larg relatată de William Stevenson, sau „mica debarcare", cum a rămas în istorie raidul britanicilor de la Dieppe, recunoscut, la vremea aceea (august 1942), în fața opiniei publice și spre deruta inamicului, „un mare eșec". În realitate, supranumit apoi între intimii serviciilor secrete drept „Marea Înșelăciune", raidul a urmat sondarea fortăreței „Europa" și fortificatiilor hitleriste de pe coasta Atlanticului în scopul neutralizării instalațiilor radar — tocmai în vederea asigurării debarcării ce se pregătea în Normandia...

Dar să traversăm continentul și să pătrundem

4*

Parada militară de la 7 Noiembrie 1941 de la Moscova...

în arhivele Agenției de Presă „Novosti", din care s-a alcătuit culegerea menționată de publicistică și schițe din anii războiului. Pentru cititorii noștri care au asistat la (ori au urmărit la televiziune) desfășurarea paradei tradiționale de la 7 noiembrie de la Moscova, le este cunoscută atmosfera acestui eveniment. Să parcurgem acum cîteva fragmente din reportajul „Sfînta sfintelor", realizat la Moscova de E. Vorobiov în 7 noiembrie 1941 (culegerea citată, vol. I, p.p. 77—84) :

«Scara rulantă a stației de metrou Maiakovskaia funcționa fără întrerupere, un preș făcea cărare spre ea. Stația s-a transformat pe neașteptate într-un subsol de o lungime imensă, mobilat cu fotolii de diferite culori și scaune. Încă din timpul zilei, echipele de militari au transportat aici scaune, perechi-perechi, și blocuri de fotolii, înșurubate cîte șase, din clădirile învecinate — Sala de concerte Ceaikovski, fostul music-hall, cinematograful Acvarium, precum și din Teatrul de satiră și cinematograful Moskva, de pe partea opusă a pieței. În capătul opus al sălii subterane s-a amenajat tribuna și masa prezidiului. În seara din ajunul sărbătorii, aici a avut loc ședința festivă consacrată celei de-a 24-a aniversări a Revoluției din Octombrie. Cîțiva corespondenți de presă sosiți de pe front au primit și ei invitații. În stînga peronului, era parcată o garnitură a metroului, cu ușile deschise. Ferestrele unui vagon erau drapate — acolo se amenajaseră culisele artiștilor participanți la concert... Pe partea dreaptă a peronului, abătîndu-se de la direcția obișnuită de mers dinspre stația Belorusskaia, a garat un tren special cu care au sosit conducătorii de partid și de stat. Ultimele două vagoane s-au oprit chiar în capătul peronului. Prin ferestrele lor se vedea cum pasagerii sînt ajutați să-și dea jos îmbrăcămintea de iarnă. Toată seara, vagoanele au rămas sub pază, luminate, cu ușile larg deschise, iar șubele, paltoanele și mantalele atîrnau pe umerase, agățate de barele nichelate de care de obicei se țin călătorii...

Mi-am notat destul de amănunțit raportul lui I. V. Stalin. Nimeni dintre corespondenții de front nu știa dacă se vor publica relatări despre această adunare festivă. Îmi voi putea îndeplini oare sarcina primită de la redactorul șef al ziarului „Krasnoarmeiskaia Pravda" ? Seara tîrziu, cînd ne-am urcat în vestibulul stației, ni s-a comunicat confidențial, că, în cazul unui timp favorabil, deci al unui timp păcătos, mîine dimineață va avea loc în Piața Roșie și parada militară... Toată seara, pînă noaptea, tîrziu, am trăit în așteptarea unei vremi proaste. Ne dădea speranțe buletinul meteo transmis unităților de pe front în seara de 6 noiembrie : „Plafon coborît de nori. Vizibilitate redusă. Drumuri accesibile pentru toate mijloacele de transport. În noaptea spre 7 noiembrie vremea se va răci. Acțiunile forțelor aeriene vor fi îngreunate..." Patrule călări măsurau piața dintr-un capăt în altul, se auzea țăcănitul potcoavelor, înăbușit de zăpadă. Ceasul de pe turnul Spaski nu era luminat, și nici constelația de rubine a Moscovei nu ardea. Hotărîrea de a organiza parada s-a ținut în taină pînă deunăzi, în zona frontului trebuie să te ferești de urechile și ochii dușmanului...»

După ce descrie pregătirile din timpul nopții ale pompierilor și geniștilor, autorul relatează desfășurarea propriu-zisă a festivităților: „Starea vremii mergea spre «ameliorare»: înspre ziuă, a devenit evident că ninsoarea se intețește. Mareșalul Budionnîi a ieșit călare pe poarta turnului Spaski și, salutînd unitățile militare, s-a îndreptat spre tribună. Dar, în pofida tradiției, cuvîntarea nu a ținut-o conducătorul paradei, ci Președintele Comitetului de Stat al Apărării — Stalin. În dimineața aceea, din necesități logice de securitate, transmisia de radio din Piața Roșie a început cu întîrziere — cînd Stalin își încheia cuvîntarea. Toată țara l-a ascultat după o înregistrare specială..."

Și-n ninsoarea care a continuat, rezervele garnizoanei moscovite — de data asta, tot în pofida tradiției, cu muniția amorsată în încărcă-

toarele armelor de toate tipurile — au mărșăluit direct spre linia-ntîi.

Spațiul nu ne permite să cităm pe larg din suita de reportaje, schițe și însemnări dedicate operațiunilor de apărare a Moscovei, rezistenței pe alte fronturi, acțiunilor întreprinse de partizani ș.a.m.d. Ele urmează fidel ordinea cronologică a desfășurărilor și ne transmit, ca toate documentele „din vechime", tensiunea primului an al războiului, starea de spirit a armatei și a populației civile, evocă pilde de eroism, exemple de bărbăție, îndemnuri la luptă, încrederea necesară într-o victorie ce va să vie cîndva.

Dintre toate formele războiului, apărute în planul secund al operațiunilor militare, la care ne-am referit mai înainte, sovieticii au apăsat mai întîi pe pedala activității publicistice. În martie 1942, **Sovinformbiuro** (cum era cunoscut, din comunicatele radio, Biroul sovietic de informații) organizează o consfătuire cu scriitorii și publiciștii de primă mînă ai vremii. Cu acest prilej, Ilia Ehrenburg spunea că **„ziarele străine se deosebesc de ale noastre și pentru ele trebuie scris altfel"**. Ideea e subliniată în postfața lucrării : „Biroul sovietic de informații **a mai avut** o sarcină de cel mai important grad — și despre aceasta se știe mai puțin —, ca în anii războiului să pregătească și să trimită organelor de presă și posturilor de radio din străinătate articole, schițe, reportaje oglindind lupta Armatei Roșii și a întregului popor sovietic împotriva agresiunii hitleriste..." Astfel a luat ființă un colectiv de prozatori și poeți, dramaturgi și publiciști, printre care cunoscuții V. Kataev, L. Leonov, B. Polevoi, K. Simonov, N. Tihonov, Aleksei Tolstoi, K. Fedin, M. Șolohov și mulți alții, care asigurau materiale pentru presa vest-europeană și cele două Americi. Agenții prestigioase, cu audiență recunoscută pe tot globul, ca U.P.I. din S.U.A. (numai aceasta furniza comentariile lui I. Ehrenburg pentru 1 600 de ziare americane), France Presse ș.a. bombardau literalmente cu telegrame grupul menționat, solicitînd noi și noi materiale. Lumea era curioasă să afle amănunte despre război, privite sau înțelese **din interiorul acestuia**, și grupul de la **Sovinformbiuro** era îndreptățit să ofere agențiilor internaționale de presă această viziune. Din păcate, realitatea este că din acest „interior" se vedea numai capul șarpelui, nu și trupul și coada acestuia, se vedea numai un cap al balaurului din poveste, și-n sprijinul afirmației să ne întoarcem din nou la amintirile **Temerarului :**

„La 12 august 1942, primul ministru a plecat la Moscova, unde Stalin a făcut numeroase observații critice la adresa combativității britanicilor. Stalin vorbea încet și hotărît, fără să se uite la Churchill, care se posomora tot mai mult. Pe neașteptate, primul ministru britanic a izbit cu pumnul în masă și a dezlănțuit un tir de fraze furioase, care a durat cinci minute.

— Nu înțeleg ce spuneți, l-a întrerupt Stalin. Dar zău că admir înflăcărarea dumneavoastră !

Churchill îi spusese lui Stalin că britanicii nu aveau nimic să-și reproșeze în privința combativității, dar că, în schimb, orice încercare de a deschide acum al doilea front în Franța era sortită eșecului. Peste o săptămînă, **Jubilee** a dovedit cîtă dreptate avea". (p. 422—423). Este limpede că, la acea vreme, Aliații aveau foarte clară imaginea cozii și a trupului șarpelui sau a celorlalte capete ale balaurului, înțelegînd prin aceasta întregul arsenal al mașinii de război hitleriste, amenințările (publice sau secrete) ale Führerului cu privire la pregătirea

...După ce au străbătut Piața Roșie, aceste batalioane vor pleca direct în linia întîi a frontului

unor arme secrete cu o eficiență nemaicunoscută, planurile amănunțite ale agresorului ș.a.m.d — la care se adaugă situația politică din interiorul S.U.A. și al altor țări, rămase, pînă acum, spectatoare ale conflagrației, aspecte pe larg prezentate în memoriile **Temerarului** și-n ale căror amănunte nu avem spațiu să intrăm. Ceea ce este de reținut e că, în ciuda altor interpretări, **Temerarul** și organizația sa (cu acces prioritar la Casa Albă și la personalitățile marcante ale vremii) aveau viziunea frontului de est **nu din exterior** și nici neutră sau izolaționistă, ci una **de ansamblu și implicată**, adică mai mult decît se putea spera...

Grupul de publiciști al **Sovinformbiuro** și-a amplificat activitatea, reglîndu-și tirul, se pare, pe capacitarea opiniei publice, mai ales americane, în sprijinul deschiderii celui de-al doilea front. În timp ce **Temerarul** își sporea „enciclopedia" de fișe conținînd mesaje decodificate ale **Enigmelor** hitleriste, a căror valoare sporea cu fiecare zi ce trecea, orice fișă nouă mărind coeficientul de precizie a „traducerii" în limbaj normal, de pe fronturile răsăritene soseau note și comentarii ale căror titluri, în sine, sugerează momente dificile ale războiului : „Americanii", „Direcția — Murmansk", „Prietenului necunoscut din America", „Volga — Mississippi", „Scrisoare poetului chilian Pablo Neruda", „Bătălia Stalingradului" (toate datate 1942).

Cotiturile hotărîtoare de pe frontul de est în anul 1943 își găsesc de asemenea multiple ecouri la condeierii grupului menționat. La începutul lui 1944, corespondenții de front, urmînd unitățile Armatei Roșii în ofensivă, se întorc pe locurile din care, în primele zile ale războiului, își informaseră cititorii despre luptele sîngeroase soldate cu pierderi ; acum relatează victorii, iar titlurile sînt din nou grăitoare : „Leningrădeanca" (despre întoarcerea responsabilei muzeului pe ruinele Petrodvoreț-ului), „Asaltul Sevastopolului", „Pe țărmul Mării Negre", „Fiicele Moldovei", „Nemți la Moscova" (despre trecerea prin Moscova a unei coloane de 57 000 prizonieri germani). Frontul înaintează spre vest și, odată cu el, ziariștii: „Lagărul de la Maidanek", „În nordul Norvegiei", „Eroii Normandiei" etc., etc.

Primăverii anului 1945 şi luptelor finale pentru cucerirea Berlinului le sînt dedicate în culegerea Agenţiei de Presă „Novosti" peste 100 de pagini. Pînă la capătul acestor rînduri, vom încerca o sinteză a evenimentelor care au culminat cu **Ultimele zile şi ore ale Berlinului.**

„O zi la Zoppot — 25 martie 1945. În redacţia ziarului local, găsim ediţia neterminată, manuscrise, fotografii. Editorialul spune : «Marea ofensivă a inamicilor noştri dinspre răsărit, ca şi dinspre vest, se dezvoltă tot mai puternic — nu ne putem trage sufletul şi nu avem pace...» Nimeni nu va mai citi ziarul ăsta pînă-n ultima zi a războiului !... Pe Makkensenallee, la nr. 27, un punct de mobilizare; ar fi trebuit să se prezinte pentru încorporare toţi bărbaţii născuţi între anii 1884 şi 1929. Scoatem nemţii din pivniţe, din subsoluri. Unul susţine că-i un vechi hornar şi n-a participat, nu participă şi nu va participa la război ; altul ne întinde cartea de identitate şi zice că-i comerciant, şi mai mult polonez decît neamţ ; al treilea declară că doreşte să stea la masa de prînz... Un bulevard elegant cu restaurant, cafenele, saloane, frizerii, cofetării, magazine de flori. În vitrine — stau manechine trandafirii, cărora infanteriştii noştri le-au şi ridicat mîinile. Aşa stau şi acum, cu zîmbete îngheţate şi mîinile ridicate. O serie de vitrine mari cu oglinzi înrămate în bronz şi nichel, cu anunţul lipit pe sticlă : «Astăzi nu avem marfă». Restaurantul **Vulturul imperial** şi lista de bucate din 23 martie 1945. În ziua sosirii noastre, clienţilor li se ofereau pîine cu pastă picantă de peşte, legume, brînză tilsit şi bere. Destul de modest. Infanteria de asalt preferă astăzi o ciorbă de carne şi caşă cu carne de porc. Vasele germane din Golful Danzig îşi continuă tirul asupra Zoppotului. Zboară ţiglele de pe strălucitorul casino, zboară geamurile de cristal ale sălii de jocuri. Pe trotuar se prăbuşeşte cu zgomot ultimul afiş — un bărbat în frac dansează cu o femeie goală... Circiumioarele, dancing-urile — stau în linie, încremenite... E o zi de primăvară prin definiţie. Sticlele sparte strălucesc ca nişte nestemate, cioburile trosnesc sub picioare. Ridicăm de pe podeaua şcolii caietul de dictare al unei eleve din clasa a 3-a ; **Amintiri despre 9 noiembrie** ; «În noiembrie 1918 războiul mondial s-a terminat în mod nefericit. În noiembrie 1944 aceasta nu se va repeta. Atunci am pierdut războiul. Acum îl vom cîştiga...» Pătrundem într-o clădire administrativă. Ridicăm receptorul. Telefonul funcţionează. Sunăm Danzigul. Se aude respiraţia cuiva, aşteptînd în tăcere. Spunem cîteva cuvinte simple şi aspre şi, cum interlocutorul nu se decide să răspundă, punem receptorul la loc. Din subsoluri ies prevăzători nemţii — orăşeni localnici, soldaţi care şi-au abandonat armele, femei. Îndreptîndu-se milităreşte, nişte uncheşi cu burtică ne raportează că sînt „refugiaţi" din Prusia de Est şi aşteaptă ordine. Le ordonăm să stingă o casă incendiată de obuzele unui cuirasat german. Interogăm cîţiva locuitori ai Danzigului, care au părăsit oraşul cu 2—3 zile în urmă. Oraşul e ticsit de oameni, ar putea fi vreo 900 000, inclusiv fugarii din Prusia de Vest şi din Pomerania. Toţi sperau într-o evacuare, dar, după ce au fost scufundate trei vapoare la rînd, speranţele s-au spulberat — ruşii blochează şi oraşul, şi marea... Într-o ceaţă albăstrie, întrezărim la orizont Danzigul. Vizibilitatea bună ne permite să desluşim turnul primăriei — construcţie începută în anul 1378. Clopotele turnului măsoară timpul..."

Un reprezentant al Wermacht-ului cu faţa congestionată de ură în acţiune...

„LUPTE DE STRADĂ ÎN BERLIN — 27 APRILIE 1945"

Era în noaptea de 20 spre 21 aprilie. După ce au efectuat un marş de aproape 100 de kilometri, cu lupte neîntrerupte, trupele se pregăteau pentru ultimul salt — spre Berlin. Ar trebui văzuţi aceşti 100 de km. înaintea Berlinu-

...Şi rezultatele „misiunii civilizatoare" a armatei Führerului

lui ! Tot pămîntul e sfîrtecat. Suprafața desfigurată, cenușie a pămîntului începe imediat după Oder. Groapă lingă groapă, galerii de cîrtițe, cratere de obuze, găuri și crăpături. De pe această întindere, ca în palmă, expusă focului inamic, au și pornit unitățile noastre... Era întuneric încă, iar pe șosea au început să apară coloane de mașini grele acoperite cu huse smolite. Nu-ți puteai da seama deodată ce fel de obiecte duceau ; curind, presupunerile au fost rezolvate printr-o comunicare directă — erau bărcile necesare forțării rîului Spree din Berlin, cînd vor ajunge ostașii pe acele poziții. Noaptea era umedă și ploioasă. În divizii și batalioane, ideea generală era nu numai să intre în Berlin, dar să intre, fiecare, primii...

21 aprilie 1945, ora 6 dimineața. Ni se face cinstea să tragem primele salve asupra pozițiilor inamicului din partea de est a Berlinului... Citim pe pereți inscripții, lozinci scrise cu litere nervoase, albe : «Păstrați calmul ! Berlinul nu va fi cedat !». Cu regret, dar nu va fi calm în oraș. Berlinul va fi cucerit !... În ceața umedă a zorilor se întrezărește panorama orașului, stilpi uriași de fum, șiruri de coșuri de fabrică aliniate soldățește, rețelele de electricitate... În locuințe există lumină, telefoanele funcționează. Însă cînd cerem localnicilor un ziar, ni se răspunde că ziarele lipsesc de paisprezece zile... Unitățile de asalt pătrund în oraș. Case intregi, masive, și, pe alocuri, ruine — păstrează urmele bombardamentelor anglo-americane din 1943—1944. Lupta capătă un caracter specific : nemții stau prin podurile caselor, în subsoluri, în magazii și-n curțile interioare, și, lăsîndu-i pe ai noștri să avanseze, se străduiesc să ne atace prin spate. Unele grupuri de nemți traversează prin tunelele subterane sau prin beciurile care, pe alocuri, se întind pe lungimea întregului cartier. Dar ostașii, avînd experiența Leningradului și Stalingradului, amintindu-și asaltul Poznanului, descoperă repede tactica asta. Artileria, tancurile și autopurtatele execută foc prin tragere directă asupra podurilor caselor — și lunetiștii germani zboară dracului de-acolo laolaltă cu țiglele sfărimate ; în subsolurile din care se trage asupra noastră, ostașii aruncă grenade de mînă și sticle incendiare... Dintr-un subsol ies la lumină niște polițiști în mantale minunate albastre, salută cu mîna la chipiu și ne comunică grabnic numele întregului lor comandament... La mare înălțime apar bombardierele noastre. Ele se-ndreaptă spre raioanele vestice, unde se află cazărmi, aerodromuri și alte obiective. Se aud rafale de mitraliere, de arme automate. Lingă o brutărie, gospodine și bătrîni fac coadă la pîine, lipindu-se de perete; ne salută. Niște tramvaie albe au înțepenit în mijlocul străzii — cineva n-a mai apucat să plece în centrul orașului. Și din nou inscripția : «Liniște ! Berlinul nu va fi cedat !». Pe stradă explodează simultan patru obuze grele nemțești. Zboară vitrinele, literele aurite ale firmelor, cad crengi verzi din tei seculari. O ceată de băieți cară dintr-un magazin jucării, cutii cu soldați de plumb. Judecind după crucea roșie imensă de pe clădirea asta uriașă, s-ar părea că ar fi un spital. Ne apropiem : la extremitățile crucii roșii, în zid au fost operate cu grijă orificiile pentru gurile de foc ale ambrazurii mascate. O grădină imensă, cu ronduri de flori, lalele de toate culorile, șiruri lungi de zmeură — ascunde același lucru. Și grădina, și spitalul, reprezintă o capcană cu guri de foc...

Din ieșirile metroului răzbate un miros acru-putred. Ieșirile sînt supravegheate. În fața unei berării deschise, personalul de serviciu zîmbește forțat, oferă bere la halbă. Cu un fel de gest standardizat, cumva «la vedere», ei gustă berea — «Nu-i otrăvită», oferind-o infanteriștilor noștri. Un domn oarecare încearcă să ne demonstreze că nu e permisă bombardarea caselor — mai exact, casa lui personală. Deschidem în fața domnului revista „Die Wermacht" nr. 18 din 27 august 1941. «E revista noastră ?» Domnul frunzărește revista, privește data, ștampila ediției oficiale, adresa redacției : Berlin, Charlottenburg, 2 Ulandstrasse, 7—8. Și-atunci îi arătăm fotografiile din paginile 6—7, desfășurate pe două coloane, cu titlul : «Bombe asupra Moscovei». Sînt fotografii de incendii nocturne. Explicația : «Fotografia arată forța distructivă a aviației germane». Îi vorbim, pe cît posibil concis, ce s-a întîmplat și în alte orașe — la Leningrad, Stalingrad, Sevastopol ș.a. Și conchidem : «Acum am venit cu replica».

Grupele de asalt pătrund în oraș tot mai adînc... Nu vei avea nici o clipă de liniște, Berlinule. La 22 iunie 1941 vorbeam despre faptul că rușii au mai fost la Berlin în două rînduri — în 1760 și 1813 — și că vom veni și a treia oară. Și am venit.

Drumul spre Berlin e deschis...

„ÎN SUBURBII — APRILIE 1945"

Trupele noastre au capturat la Berlin un laborator de copiat filme. Am fost acolo. În bazinele cu revelator era peliculă încă udă, pe masa de montaj stătea o rolă din ultimul film. Era ediția recentă a cronicii cinematografice **Noutățile săptămînii.** Dar **noutatea** cea mai importantă a acestei istorice săptămîni lipsea din ea — armatele sovietice au pătruns în Berlin... Berlinul e înconjurat. Strîns de gît. Pas cu pas, de la o casă la alta, ostașii noștri răzbat spre centru. Dincolo de Spree. Spre Reichstag. Spre Tirgarten. Casele se iau cu lupte, ca și gările, fabricile. O luptă crincenă se duce pe străzi

Decorații ale demnitarilor naziști sînt aruncate la lada de gunoi

și-n pasaje, în aer, pe pămînt și sub pămînt — în metroul berlinez. În cartierele cuprinse de lupte, practic nu se văd locuitori. Ici-colo apar la ferestre steaguri albe sfioase. La ferestre — steaguri albe, iar din poduri — foc alb. Dar nu e o contradicție frecventă. Diviziile fasciste opun rezistență, inutil, cu încăpățînare, cu furie. E agonia lupului hăituit în vizuina lui. Vrem să vedem locuitorii Berlinului. Unde sînt ? Cine a scos steagurile albe ? În porticul unei clădiri mari stau niște femei. Nemțoaice în vîrstă care se uită cu teamă la noi. «Ce faceți aici ?». «Respirăm — răspund ele — respirăm aer». Există două orașe Berlin. Vedem asta acum cu ochii noștri. Unul — pe hartă, chiar acesta, în care luptăm acum, distrus de bombele americane și obuzele rusești, și al doilea — Berlinul subteran, Berlinul grotelor în care au trăit multe luni locuitorii capitalei, salvîndu-se de la bombardamente. Am fost și în acest Berlin. Subterane. Bunkere. Subsoluri. Peșteri. Întuneric. Umezeală. Zăpușeală. Înghesuială. Ca sardelele în butoi — oamenii șed chirciți, cu picioarele strînse sub ei, dormitînd pe taburete, strînși unii în alții. Orășeni și orășence în vîrstă, femei tinere, copii, sugari, și preabătrîne bunici care vor să mai trăiască. «Asta ne-a dat Hitler, ne-a spus un restaurator zîmbind amar, după ce ne-a promis toată lumea, ne-a dat peștera asta...».

În aceste subterane a trăit locuitorul Berlinului în lungile ore ale deselor bombardamente. Treptat, de pe etajele superioare s-au mutat aici pernele, saltelele, paturile copiilor, primusurile, tigăile, cratițele; așternuturile pufoase au fost înlocuite cu priciuri înguste, dușumelele parchetate cu cimentul umed, lustrele cu opaițe. Așa se alcătuia viața de grotă a neamțului berlinez. Cu cîteva luni în urmă, **tommy-i** (nume generic dat aviatorilor englezi și americani — n. ns.) au bombardat distrugînd în acest sector turnul de apă și distribuția electrică. A dispărut lumina, lipsește gazul, nu este apă, nu e încălzire. Nu sîntem oameni duri, dar recunoaștem — priveam viața asta de grotă fără milă sau compătimire. Ne aminteam blocada Leningradului și Stalingradului. Ei au dorit războiul, și nu noi, și ei l-au primit. Acum încep să priceapă ce înseamnă războiul. Războiul a venit pe pămîntul lor. Războiul le-a întors pe dos viața, casele locuite de părinți și bunici, agoniseala unor întregi generații. Acest cult al patului dublu, al reproducerilor ieftine în rame vișinii, al goblenelor și lustrelor. Acest cult al bucătăriei, unde pe borcanele de faianță albe scrie cu acuratețe, — sare, piper, cafea. Aceste vile din suburbii cu cărări betonate, cu meri înfloriți, cu piscine în livadă, cu iepuri în cuști și păsărele în coteţe. După ce-au prădat toată Europa, trăiau bine. Au fost mulțumiți cît timp războiul îi îmbogățea. Trăiau în aburii și fumurile victoriilor. Se numeau o națiune de soldați. În fiecare locuință veți vedea la loc de cinste două fotografii mari. Pe prima — capul familiei cu viitoarea soție în rochie de mireasă, pe cealaltă — capul familiei în uniformă soldățească : de pe vremea Kaiserului, de pe vremea Reichului sau în S.S. În rame aurite atîrnă imagini de parade militare, treceri în revistă, instrucție. În toate participă, obligatoriu, capul familiei.

„BERLINUL ÎN FLĂCĂRI — APRILIE 1945"

În aceste clipe critice pentru Berlin în zona de operațiune a colonelului S. a apărut deodată un automobil german cu un steag mare pe radiator. Ostașii au întrerupt focul. Din mașină a ieșit un ofițer și-a spus un cuvînt : «Capitulare...».

A fost înțeles, primit și condus la statul major. Ofițerul a declarat că noul comandant al statului major general german, generalul Krebs, e gata să se prezinte la comandamentul sovietic pentru a discuta capitularea trupelor germane din garnizoana berlineză. Generalul Krebs a fost primit. Înalt, cu obrazul palid obosit, Krebs și-a pocnit puternic călcîiele și, înclinîndu-se spre generalii noștri, a spus :

— Sînt însărcinat să aduc la cunoștința comandamentului sovietic și, prin el, guvernului sovietic, că ieri, 30 aprilie, Führerul german Adolf Hitler a părăsit de bună voie lumea asta...

Krebs a tăcut aplecîndu-și capul pentru o clipă, după care s-a îndreptat și a continuat :

— În locul său, Hitler l-a numit prin testament pe Grossamiralul Doenitz, iar în fruntea noului guvern german l-a numit pe doctorul Goebbels... Am onoarea să reprezint acest nou guvern și am venit din însărcinarea sa personală... Noul guvern german și înaltul comandament consideră inutilă împotrivirea în continuare a Berlinului și roagă comandamentul sovietic să declare un armistițiu de 24 ore pentru formularea condițiilor capitulării și stabilirea atitudinii guvernului sovietic și a guvernelor Aliaților față de guvernul german.

La aceasta, generalului Krebs i s-a răspuns :

— Guvernul sovietic nu poartă și nu va purta nici un fel de tratative cu nici un fel de guvern fascist german. Nici un armistițiu de 24 de ore sau un singur ceas nu va fi declarat. Comandamentul sovietic vă propune să ordonați capitularea imediată, deplină și necondiționată a garnizoanei germane din Berlin.

În continuare se relatează pe larg încercările inutile, manevrele iscusite și chiar viclenia diplomatică a conducătorilor militari din capitala înfrîntă, menite să întîrzie ora istorică a capitulării. Despre această oră culegerea Agenției de Presă „Novosti" publică un amplu reportaj din care spicuim :

„La 8 mai 1945 omenirea a răsuflat ușurată Germania hitleristă a îngenuncheat. Războiul s-a terminat. Victorie !

Fix la ora douăsprezece și cincizeci de minute s-au ridicat în văzduh, frumos, ca o linie dreaptă fulgerătoare, avioanele noastre de vînătoare. Ele pleacă spre vest în întîmpinarea avioanelor Aliaților. La ora 14 pe aerodromul berlinez sosesc reprezentanții comandamentului Armatei Roșii în frunte cu generalul de armată Sokolovski. Apar după aceea pe cer «duglasurile» cu însemnele engleze și americane. Coboară conducătorul delegației înaltului comandament al forțelor expediționare aliate, mareșalul de aviație Sir Arthur Tedder, după el generalul Carl Spaats, amiralul Sir Harold Barrow, ofițeri ai armatei și flotei engleze și americane, corespondenți de presă și operatori de film. Dintr-un alt avion coboară reprezentanții comandamentului hitlerist în frunte cu feldmareșalul Keitel (același căruia i se plîngea Hitler că va trebui să amîne cu cîteva săptămîni operațiunea **Barbarossa** din pricina îndîrjitei împotriviri iugoslave — n. ns) și pășesc în tăcere și mohorîți. Sînt în uniformele lor de generali purtînd ordine și cruci de fier. Înalt și slab, Keitel întoarce la răstimpuri capul într-o parte — acolo, în fumul străveziu, e Berlinul...

Ședința istorică începe. A durat foarte puțin. Puțini oameni asistă în sală și puține cuvinte se spun. Mareșalul Jukov declară în limba rusă, după care mareșalul de aviație Tedder repetă, că pentru capitularea necondiționată s-au prezentat împuterniciții înaltului comandament german. Generalii germani intră în sală. În față pășește feldmareșalul Keitel. El înaintează încercînd să-și păstreze demnitatea și chiar mîndria. Ridică bastonul său de feldmareșal și imediat îl coboară. El caută să fie impozant în rușinea sa, dar pete schimbătoare îi marchează fața. Aici, la Berlin, astăzi e ultima lui paradă. În urma lor intră în sală generalul-amiral von Vrideburg și generalul-colonel Stumpff. Ei se așează la masa ce le-a fost rezervată. În spate

Bucuria victoriei

stau aghiotanții. Mareșalul Jukov și mareșalul de aviație Tedder declară :

— Urmează semnarea actului de capitulare necondiționată.

Nemților li se traduc aceste cuvinte. Keitel dă din cap :

— Da, da, capitularea.

Keitel se ridică și se apropie de masă. Are pete sîngerii pe obraz. Ochii lui lăcrimează. Se așează la masă și semnează actul de capitulare. Keitel semnează toate exemplarele. Durează doar cîteva minute. În tăcerea generală se aude doar țăcănitul aparatelor de filmat.

Se ridică, aruncînd o privire peste toată sala. Nu are ce spune. Și nici nu mai așteaptă nimic. Deodată zîmbește jalnic, cu o imitație de zîmbet, își scoate monoclul și se întoarce la locul său, la masa delegației germane. Dar, înainte de a se așeza, își ridică din nou bastonul de mareșal, după care îl pune pe masă. Totul se petrece în liniște, fără cuvinte. De cuvinte nu mai este nevoie. Membrii delegației germane pot să părăsească sala. Generalii se ridică și ies din sală, — ies din istorie." (pp. 367—435)

Prezentare și traducere de Alex. Rudeanu

CERCUL SE ÎNCHIDE

ROMÂNIA

ÎNAINTEA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Istoria modului în care România a fost băgată în ultimul război mondial n-a fost scrisă încă în întregime. Cine cunoaşte trecutul poporului şi statului român ştie că majoritatea covîrşitoare a războaielor românilor au fost războaie de apărare şi că statul român a refuzat politica de împărţire a teritoriilor străine, oferind ajutorul lui atunci cînd vecinii s-au aflat în dificultate. Statul român şi-a deschis întotdeauna graniţele şi a devenit un adăpost pentru toţi cei din împrejurimi şi mai de departe, care nu se mai găseau în siguranţă la ei acasă. Pe teritoriul românesc şi-au găsit azil atît bulgarii ca refugiaţi politici, cît şi sîrbii, precum şi ungurii, polonezii, grecii, albanezii, ca şi unii revoluţinari francezi sau ruşi fugiţi de represiunile de acasă. Mai aproape de noi stă ca exemplu deschiderea în 1939 a graniţelor de nord pentru trecerea armatei şi a refugiaţilor polonezi, a tezaurului naţional polonez, atunci cînd Polonia era năpădită de armate străine şi împărţită. Erau ani grei şi pentru România, dar statul român nu şi-a uitat ospitalitatea tradiţională, deşi mîna întinsă Poloniei îi crea reale dificultăţi politice externe. România se afla atunci sub presiunea mai multor forme de imperialism extern, care au dus la ruperea din trupul ţării noastre a mai multor teritorii încorporate altor state. Intrarea României în ultimul război mondial a fost rezultatul acestor intervenţii brutale combinate cu şantajul politic şi cel militar.

Diplomaţia românească a încercat să menţină bune relaţii cu toate ţările hotărîte să apere pacea şi securitatea. În faţa ameninţărilor Germaniei naziste, România se bizuia pe vechile tratate şi raporturi cu Anglia şi cu Franţa. Capitularea acestora în faţa politicii Germaniei naziste a pecetluit, de fapt, soarta României. Între ţările faţă de care România a susţinut o politică de înţelegere şi de echilibru s-a numărat şi Polonia. Încercările diplomaţiei române de a menţine cu Polonia raporturi de bună vecinătate şi de a crea cu vecinul din nord un bloc politic de neagresiune, de a alcătui în răsărit împreună cu U.R.S.S.-ul o înţelegere care să garanteze pacea nu s-au bucurat finalmente de succes. Fumurile imperiale ale Poloniei au împins această ţară de nord ca şi pe vecina apuseană, Ungaria, din pricina aceloraşi „fumuri", în braţele politicii germane. Deşi n-avea practic cu Polonia nici o problemă teritorială, România s-a văzut în cele din urmă în faţa unei Polonii condusă de o politică agresivă de apropiere de Germania lui Hitler, ceea ce a făcut ca România să fie înconjurată la un moment dat aproape în întregime de state cu atitudini revanşarde sau imperialiste. Istoria relaţiilor diplomatice româno-poloneze este mai puţin cunoscută, dar ea rămîne edificatoare pentru situaţia României înaintea celui de al doilea război mondial.

Atena, 9 februarie 1934. Aspect de la semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice. De la stînga la dreapta, Dimitrios Maximos, Tevfik Rüstü Aras, Nicolae Titulescu și Bogoljub Jevtić, miniștri de externe ai Greciei, Turciei, României și Iugoslaviei.

SANAȚIA ÎN ACȚIUNE

CE VREA POLITICA VARȘOVIANĂ?

Alături de Berlin și Roma, Varșovia a fost una din pricipalele surse ale vastei și odioasei campanii de calomnii și intrigi țesute cu scopul de a determina o schimbare a cursului politicii externe a țării noastre, de a-l înlătura pe Nicolae Titulescu din viața politică a României. [1]).

Cauzele aversiunii pe care diplomația Sanației a manifestat-o în toți acești ani față de România, de Nicolae Titulescu, sînt astăzi, în general, cunoscute, constituind obiectul unor serioase studii și articole. [2]) Cercetătorii acestui aspect sînt unanimi în a recunoaște că adversitatea cercurilor guvernante poloneze față de Nicolae Titulescu era determinată, înainte de toate, de coordonatele politicii externe a țării noastre pe care acesta le-a promovat cu consecvență, de acțiunile sale consacrate edificării unui sistem de securitate în Europa și, în acest cadru, în mod special, de eforturile sale de a negocia și încheia un pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică.

---

[1]) **Andreas Hillghuber**, Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die deutsch — rumänischen Beziehungen 1936—1944, **Verlag Gmbh, Wiesbaden, 1965, p. 12 ; Ion M. Oprea**, Nicolae Titulescu, **Editura Științifică, București, 1966. p. 346.**

[2]) **Dintre acestea vom cita numai studiul lui S. Mikulicz**, Wpływ diplomacjy Sanacyjny na obalenie Titulescu, în Sprawy Miedzynarodowe, **nr. 7—8, 1959, p.p. 104—123, care ne-a furnizat importante informații pentru acest aspect.**

Nicolae Titulescu, ministru al afacerilor străine al României (1927—1928 ; 1932—1936).

Cercurile conducătoare poloneze au desfășurat, în întreaga perioadă interbelică, o politică externă care ignora interesele reale ale poporului polonez, plasînd țara într-o situație internațională complexă și periculoasă. „Regresului social și politicii interne reacționare — remarcă sintetic Mieczyslaw F. Rakowski — le corespundea o politică externă analogă". [3]) Obtuzitatea și reacționarismul au împiedicat clasele conducătoare poloneze să găsească și să promoveze acele direcții de acțiune politică capabile să asigure independența și suveranitatea țării, să contribuie la dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate statele vecine și, in primul rînd, cu acelea care se plasau consecvent în frontul antirevizionist, să întărească securitatea Poloniei în cadrul unui sistem de securitate colectivă europeană. Cercurile guvernante poloneze s-au dovedit incapabile să rezolve cele două probleme principale care se puneau în fața politicii externe a țării : caracterul și conținutul relațiilor cu Uniunea Sovietică, pe de o parte, metodele și mijloacele de apărare împotriva imperialismului german, pe de altă parte. „Ura de clasă pentru statul socialist a învins interesele fundamentale ale națiunii. Nimeni nu putea, în mod evident, să se aștepte de la burghezia poloneză ca să renunțe de bună voie la influențele sale politice și economice, ca ea să repudieze principiile și idealurile în care credea, dar bunul simț și, mai mult chiar, propriul său interes de clasă, cereau față de U.R.S.S. o politică dacă nu amicală, cel puțin marcată de realism. Această aversiune singulară a claselor posedante poloneze față de U.R.S.S. decurgea din interesele egoiste ale marilor proprietari funciari, din teama de mișcarea revoluționară în mod tradițional legată de proletariatul din Rusia". [4]) „Această politică nu a fost abandonată nici atunci cînd umbra agresiunii hitleriste împotriva Poloniei, deja pregătită, începea să se alungească tot mai mult. Gîndirea politică a conducătorilor de atunci ai Poloniei era în întregime obnubilată de ostilitatea față de U.R.S.S." [5])

Ura patologică pe care cercurile conducătoare poloneze din acea vreme o nutreau față de Uniunea Sovietică a făcut ca ele să declare drept adversar orice guvern, partid sau om politic care adoptau o atitudine cît de cît realistă față de Uniunea Sovietică și care apreciau ca firești și necesare raporturi normale cu statul vecin, o colaborare strînsă în problemele apărării păcii și securității pe continent. [6])

Ministrul afacerilor străine al României era pe deplin conștient de consecințele pe care atitudinile diferite ale celor două cancelarii diplomatice, poloneză și română, față de raporturile cu Uniunea Sovietică, le aveau pe planul raporturilor bilaterale româno-poloneze. Evocînd acest proces de degradare progresivă a raporturilor, inclusiv în plan personal, Nicolae Titulescu sublinia nuanțat impactul factorului sovietic asupra relațiilor bilaterale româno-poloneze. „De cîtva timp tot auzim expresia : «reînnoirea prieteniei dintre Polonia și România». / / Ce înseamnă aceasta ? / / Înseamnă oare că a fost un om care a împiedicat dezvoltarea normală a relațiilor dintre România și Polonia ? Sau, obiectiv vorbind, înseamnă că prietenia polono-română este mai strînsă decît oricînd în trecut ? / / Să studiem aceste două ipoteze. // Nu mă tem de elucidarea deplină a problemei. // Cînd Polonia era atacată în continuu de Germania, eu am apărat-o totdeauna cu putere la Geneva. Pe atunci, Stresemann îmi spunea : «Imediat ce auziți numele Poloniei, săriți automat și luați cuvîntul în apărarea ei». / / Timp de mulți ani m-am considerat un mare prieten al Poloniei și Polonia m-a considerat ca atare. / / Nu pot uita colaborarea cordială pe care am avut-o, în calitate de delegat permanent al României la Geneva, cu ministrul Zaleski, căruia îi păstrez o adîncă considerație. / / Nu confund, însă, alți oameni de stat cu poporul polonez în general, pentru care am sentimentele cele mai prietenești. / / Consider alianța dintre România și Polonia ca fiind o necesitate. / / Este pentru mine un prilej de profundă satisfacție faptul că am fost membru în cabinetul mareșalului Averescu — cînd Take Ionescu era ministru al afacerilor străine — în momentul cînd s-a semnat primul Tratat de alianță dintre România și Polonia. / / Totuși, nu există prietenie fără o înțelegere clară. / / Dar trebuie să mărturisesc că, în calitatea de ministru al afacerilor străine, nu am fost prea norocos, la început, în relațiile mele cu Polonia. / / Pe atunci Polonia insista ca România să semneze un Pact de neagresiune cu U.R.S.S., chiar dacă un asemenea Pact ar conține cuvintele «disputa existentă». / / Am făcut o încercare, la care mă voi referi mai tîrziu, de a convinge Varșovia să intervină în favoarea noastră, dar n-am avut nici un succes. / / Este

---

[3]) **Mieczysław F. Rakowski,** La politique étrangère polonaise (esquisse de trente ans d'histoire), **Editions Interpress, Varșovia, 1975, p. 13.**

[4]) Ibidem, **p.p. 14—15.**

[5]) Ibidem, **p.p. 15—16.**

[6]) **S. Mikulicz,** l. c., **p.p. 2—4 (traducere).**

Praga, 29 mai — 1 iunie 1933. Reuniune a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri. De la stînga la dreapta : Nicolae Titulescu, Edvard Beneš și Bogoljub Jevtić, miniștri de externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei.

cazul să amintesc faptul că, pe vremea aceea, la Varșovia exista o puternică tendință prosovietică și că Varșovia era vexată că România nu este gata să o urmeze în această direcție. Poate că lumea își amintește de violentul atac de presă împotriva mea din 1932. Am fost acuzat de a fi împiedicat România să ajungă la un acord cu U.R.S.S. din cauza cererilor mele exagerate. // Această campanie de presă și atitudinea unora dintre oamenii de stat ai timpului mi-au dat de gîndit. // Nu era oare U.R.S.S. în 1932 la fel de comunistă ca și acum ? Nu erau atunci conducătorii noștri la fel de burghezi ca și astăzi ? // De ce eram noi obligați în 1932 să ne aliniem U.R.S.S., dacă aceasta însemna sacrificarea Basarabiei ? // Iar acum, cînd Basarabia este asigurată, de ce să nu cădem la un acord cu U.R.S.S., doar pentru că sovieticii sînt comuniști ? // Explicația este simplă, între 1932 și 1936 vîntul a cotit-o cu 180 grade la Varșovia. În 1932 el sufla spre răsărit, iar acum suflă spre occident. // Atunci cînd politica românească nu este în grațiile Varșoviei, ea devine imediat obiectul unor atacuri foarte violente și destul de ciudate. // Atunci cînd ea urmează orbește Varșovia, este considerată ca independentă. // Dacă, din motive legate de apărarea intereselor noastre naționale, politica românească are nenorocul de a nu fi în acord complet cu Varșovia, atunci se spune imediat că este o politică de aservire. // Tot ce pot spune este că în 1932 toate partidele din România au aprobat atitudinea mea față de Varșovia și am chiar în posesia mea telegrama de aprobare din partea unor cercuri înalte. // Totuși, dacă în noiembrie 1932 primele mele relații cu Varșovia au fost oarecum nenorocoase, colaborarea mea cu Polonia în cursul verii anului 1933 a fost întrutotul satisfăcătoare. // Cînd am ajuns la o înțelegere directă cu U.R.S.S. asupra definirii agresiunii și a termenului de «teritoriu românesc», Polonia a ridicat o obiecțiune care anula toate avantajele posibile ale tratativelor mele directe cu U.R.S.S. Ea vroia ca Tratatul să aibă o valabilitate de numai cinci ani. // Delegatul Poloniei, contele Raczynski, care era pe atunci doar ministru la Geneva și este acum ambasadorul Poloniei la Londra, a înțeles atît de bine interesul României de a avea un Tratat cu o durată nelimitată cu U.R.S.S., încît a făcut eforturi insistente pentru a determina guvernul polonez să abandoneze clauza de valabilitate de cinci ani. // În această direcție el s-a purtat ca un adevărat prieten al României și a reușit să convingă guvernul polonez de daunele pe care le provoacă României clauza în chestiune. // L-am rugat atunci pe Majestatea Sa Regele să-l decoreze pe contele Raczynski cu Marea Cruce a Coroanei României și rugămintea a fost imediat satisfăcută de Majestatea Sa. // Drept urmare a atitudinii Poloniei la Londra, am socotit de datoria mea, ca ministru al afacerilor străine, să fac o vizită oficială la Varșovia, în octombrie 1933, înainte de a merge în statele balcanice. // Dl. Beck mi-a reintors vizita în mai 1934". [7])

Dacă demersurile realizate pe lîngă guvernul polonez în cazul Convențiilor pentru definirea agresiunii au avut drept rezultat renunțarea la obiecțiile acestuia privind clauza valabilității, nu este mai puțin adevărat că, orientîndu-se în continuare, tot mai mult, spre o poziție antisovietică, diplomația Sanației va combate virulent orice inițiative ale Bucureștiului în direcția dezvoltării și consolidării relațiilor româno-sovietice (mai ales acelea vizînd încheierea unui Pact de asistență mutuală între România și U.R.S.S.). Vom avea prilejul să ne referim la aceste aspecte mai departe.

În istoriografia poloneză, dar și în istoriografia din alte țări, este împărtășită părerea că alături de o orientare antisovietică, diplomația

---

[7]) **Nicolae Titulescu**, Politica externă a României, **1937 — A.M.A.E. Fond 77, T. 34, p.p. 41—44 (traducere).**

Geneva, 9 iunie 1934. Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, şi Maxim Maximovici Litvinov, comisar al poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., în ziua stabilirii relaţiilor diplomatice între România şi Uniunea Sovietică.

Sanaţiei a avut un marcat caracter prohitlerist. Poziţiile de principiu, ca şi atitudinile, iniţiativele şi actele concrete ale diplomaţiei Sanaţiei au fost, după instaurarea hitlerismului în Germania, o serioasă primă de încurajare acordată lui Adolf Hitler, politicii imperialiste, revanşarde, de imixtiune şi agresiune, promovată şi desfăşurată de cel de-al treilea Reich. Acţiunea constantă desfăşurată de Germania hitleristă împotriva Societăţii Naţiunilor, pentru contracararea şi dizolvarea organismelor regionale de securitate create în Europa, pretenţiile revizioniste şi anexioniste exprimate de aceasta faţă de Austria, Cehoslovacia şi, ulterior, faţă de alte ţări au fost, cel mai adesea, privite şi apreciate în mod binevoitor de diplomaţia Sanaţiei, primind, nu de puţine ori şi la scenă deschisă, fără reticenţe, o aprobare zgomotoasă. Inamicii celui de-al treilea Reich erau preluaţi de Sanaţie ca propriii săi duşmani. Asemenea poziţii şi stări de lucruri aveau să creeze, în mod fatal, o stare de tensiune şi, mai apoi, de conflict ireconciliabil între diplomaţia Sanaţiei şi diplomaţia românească, între colonelul Joseph Beck şi echipa sa, pe de o parte, şi Nicolae Titulescu, pe de altă parte. [8])

Orientarea antisovietică şi caracterul prohitlerist al diplomaţiei Sanaţiei s-au exprimat pe fundalul deosebit de nociv al unei megalomanii politice rar întîlnite în istorie. „Orizonturi politice limitate, ambiţii hipertrofiate, înclinaţie spre bufonerie, visuri de putere, acestea erau trăsăturile pe care această burghezie le cultiva cu grijă şi care generau dispreţ pentru naţiuni şi state. Polonia dintre cele două războaie trata de sus şi cu superbie pe vecinii săi cei mai apropiaţi. Centre de nelinişte se aprindeau în aproape toate sectoarele frontierei noastre. O asemenea politică nu era făcută pentru a favoriza crearea unui climat de pace în această parte a Europei şi de condiţii permiţînd o cooperare armonioasă între state şi naţiuni, şi, ceea ce era cel mai important, ea nu garanta interesele naţionale majore". [9])

În ciuda existenţei unor forţe sănătoase, care s-au afirmat constant împotriva politicii obtuze, retrograde, promovate de cercurile conducătoare poloneze, poziţia Poloniei a rămas practic neschimbată în contextul internaţional interbelic. În mod firesc, o asemenea politică nu putea conduce decît la eşec. „Finalul tragic al celor douăzeci de ani dintre cele două războaie a dovedit, fără a lăsa să planeze cea mai mică îndoială, că burghezia poloneză, clasa guvernantă a epocii, s-a arătat incapabilă să se achite de sarcina elementară care incumbă fiecărui guvern, anume aceea de a garanta independenţa şi suveranitatea statului. Burghezia poloneză a eşuat în politica sa, atît internă, cît şi externă". [10])

CINE ADOPTĂ RISCURILE POLONEZE?

Legaţia României la Varşovia considera că diplomaţia Sanaţiei evidenţia: „o apropiere progresivă de politica Germaniei, adoptînd direct sau indirect punctul ei de vedere în marile chestiuni europene"; „o dezlipire crescîndă de politica Franţei şi a României fundată pe stabilitatea teritorială în toată Europa şi trecerea alianţelor cu Franţa şi România pe un plan secundar"; „excluderea din preocupările şi declaraţiunile domnului Beck a «respectului tratatelor». Din contră sublinierea cu indiferenţă a tu-

[8]) **S. Mikulicz,** l.c., p. (traducere).
[9]) **Mieczyslaw F. Rakowski,** l.c., p. 18.
[10]) **Ibidem,** p. 19.

turor violărilor și proclamarea în presa oficială a fragilității tratatelor" ; „scepticism doctrinar față de Societatea Națiunilor și o colaborare rece și sporadică cu ea"; „opoziția la marile teze ale securității colective și preferințe evidente pentru sistemul pactelor bilaterale", „declarațiuni favorabile unei modificări a Societății Națiunilor" ; „alcătuirea unei regiuni de la mările Nordului (sau cel puțin de la Marea Baltică) și pînă la Marea Neagră" care ar constitui zonă de influență proprie; „ostilitate vie sau latentă față de Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică" ; „încurajarea Ungariei și Bulgariei în tendințele lor revizioniste" ; „slăbirea solidarității Micii Înțelegeri, prin îndoitul procedeu al creării de dificultăți particulare fiecăruia din statele ei componente și întăririi adversarilor ei naturali" ; „obstacole la o apropiere ruso-română și ațîțarea opiniei publice polone contra Rusiei sovietice" ; „relațiuni cordiale cu Italia și o privire favorabilă a legăturilor acesteia cu Ungaria și Germania" ; indiferență față de Anschluss și de restaurarea Habsburgilor. [11])

Abordînd mai aprofundat atitudinea diplomației Sanației față de problema securității și păcii pe continent, Legația României la Varșovia releva : „Politica actuală a Poloniei, sub forma neîncrederii în structura și funcționarea regulată a Înțelegerii Balcanice și a Micii Înțelegeri, urmărește în realitate să le deprime situațiunea internațională, să favorizeze orice element de disociere și să agraveze inegalitatea pozițiunilor statelor componente în fața unor probleme internaționale. Dar Polonia merge mai departe. Ea nu se mulțumește cu această critică și defăimare. Ea nu se mărginește la o operă de propagandă defavorabilă. Polonia actuală încearcă ea însăși să creeze piedici materiale celor două înțelegeri și să zdruncine echilibrul stabilit prin acordarea mutuală a intereselor lor respective. // În acest scop, politica externă a Poloniei întrebuințează trei căi : // Răspîndește în lume vești despre «dificultățile lăuntrice» ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice ; // Creează greutăți speciale unora dintre statele membre ale acestor grupări, pentru ca să le micșoreze forțele proprii și pentru ca să le stînjenească solidaritatea în jurul lor prin repulsiunea pe care ar simți-o celelalte state membre de a lua în comun riscurile unor conflicte particulare (vezi diferendul cu Cehoslovacia) ; // Caută cu orice prilej și pe orice cale să întărească și să ridice statele adversare ale acestor grupări și încurajează revendicările față de acestea. Citez politica Poloniei favorabilă Ungariei și Bulgariei". [12]) Subliniind ostilitatea pe care diplomația Sanației o manifesta față de apropierea româno-sovietică, Legația țării noastre la Varșovia remarca că „atitudinea actualei conduceri poloneze în această chestiune constituie în ochii mei un element din politica generală a Poloniei și se leagă de dușmănia ei față de Mica Înțelegere și de Înțelegerea Balcanică. Ea se completează cu pozițiunea tutelară pe care Polonia vrea să o aibă față de blocul balcanic și cu rolul de frunte pe care ar dori să-l joace în centrul unui front ce s-ar întinde de la mările Nordului și pînă la Marea Neagră". [13]) Promovarea de către diplomația Sanației a unui asemenea program de politică externă, apropierea ei de regimurile totalitare, de statele fasciste și revizioniste însemnau o abandonare a exigențelor reale ale politicii de realizare și asigurare a păcii și securității în Europa. Constatarea nu scăpa celor ce urmăreau fenomenul. Trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român la Varșovia aprecia în acest sens : „Aceste pozițiuni ale politicii

Nicolae Titulescu împreună cu Tevfik Rüstü Aras, ministrul de externe al Turciei.

poloneze arată că orientarea ei nu mai este astăzi cea de odinioară și că nu mai stă pe linia apărării tratatelor și stabilității ordinei actuale. Polonia actuală iese din cadrul sistemului comun destinat să apere doctrina statu-quo-ului. Ea se apropie din ce în ce mai mult de statele zise «dinamice». Politica Poloniei urmărește desigur noi avantaje pentru națiunea poloneză. Și acestea de două ordine : Exercitarea unei influențe politice în țările din Europa așezate între Baltica și Marea Neagră. Adică o politică de prestigiu, așezînd Polonia la nivelul unei mari puteri și conferindu-i o tutelă asupra orientării externe a altor țări ; Cîștiguri materiale pe care le-ar obține dintr-o prăbușire a actualei ordini teritoriale, pe care, poate, nu ar provoca-o direct, dar de care ar putea beneficia prin ajutorul situațiunii «dinamice» pe care o ocupă și, mai ales, printr-o asociațiune cu puterile «dinamice»". [14]). „Istoria Poloniei — releva, în conexiune logică cu cele de mai sus, șeful misiunii noastre diplomatice de la Varșovia — a fost o continuă încercare de expansiune, de cucerire. Polonia a trecut pe primul plan al isto-

[11]) Idem.
[12]) Idem.
[13]) Idem.
[14]) Idem.

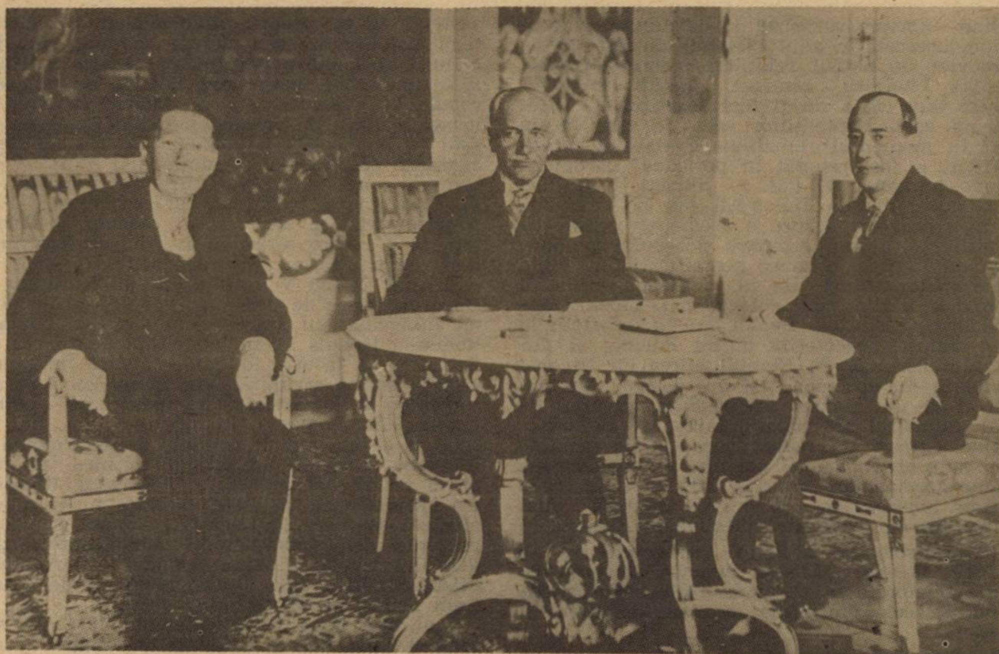
Thoiry, iulie 1930. Nicolae Titulescu împreună cu membrii Comisiei de cooperare culturală internațională de pe lîngă Societatea Națiunilor. În rîndul întîi, printre alții, Albert Einstein, Gilbert Murray, Paul Painlevé, Paul Valéry, George Oprescu.

riei ei **expansiunea,** ci nu **securitatea** [...]. // Istoria dezastruoasă a Poloniei se explică, pe lîngă alte cauze, și prin această strîmbă ierarhie între expansiune și securitate. // Chiar acum ei fac o politică de prestigiu și psihologia lor colectivă continuă să fie bîntuită de dușmănie și de vanitate".[15])

Dincolo de considerente de ordin general, de tendințe, orientări și obiective care puneau în poziție de confruntare diplomația românească cu diplomația Sanației, Bucureștiul avea numeroase motive concrete, de ordin particular, pentru a fi adînc nemulțumit de atitudinea pe care Varșovia o manifesta față de problema relațiilor polono-române. „Polonia vrea să se slujească de alianța cu noi, dar ea nu vrea să o servească. Ea trebuie să fie fără reciprocitate. În virtutea acestei alianțe, Polonia ne cere restricțiuni în politica noastră externă, dar ea nu este dispusă să facă nici o concesiune. Ea vrea ca România să se dezlipească de alianțele cu Franța și Mica Înțelegere și, în schimb, ne dă încurajarea revizionismului maghiar. Ea pretinde ca România să se supună măsurii poloneze în raporturile ei cu Rusia, dar în schimb — nici o colaborare poloneză la organizarea securității în această regiune a Europei. Niciodată un gest al Poloniei de conformare la cerințele esențiale ale securității și intereselor românești. Aspectul tratatelor nu o privește. Anschluss-ul și restaurarea Habsburgilor îi sînt indiferente etc. Odinioară, în tratativele cu rușii, ne-au lăsat pe drum, cînd noi dezbăteam cu aceștia o problemă vitală. În schimb, noi trebuie să ne supunem unei limite poloneze în raporturile noastre cu rușii, deși aceștia nu au nici o contestație față de Polonia".[16])

Tabloul analitic realizat de Legația României la Varșovia, tablou care însuma — și avem toate motivele să o credem și să o afirmăm — atît punctele de vedere de ordin general ale unor importante cercuri politice românești, ale conducerii Ministerului Afacerilor Străine al României, cît și observații făcute la fața locului, era întregit cu alte constatări importante privind erorile politicii externe poloneze, care pun în lumină, deopotrivă, noi puncte despărțitoare între liniile politice urmărite de cancelariile diplomatice ale celor două țări, ca și judicioziitatea concluziilor formulate de aparatul diplomatic românesc al vremii. „Eroare asupra definițiunii însăși a «independenței». Fiindcă, în Europa actuală, în care interesele se întretaie, riscurile sînt colective, apărarea nu se mai poate face individual și războiul nu mai poate fi localizat, «independența» nu mai are o semnificație absolută. Ea înseamnează pur și simplu facultatea de a colabora, de a-și alege sistemul colectiv de apărare (bine sau rău). [...]. // Eroa-

[15]) Idem.
[16]) Idem.

Varşovia, octombrie 1933. În vizită oficială în Polonia, Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine al României, este primit de preşedintele Poloniei, Ignacy Mosciski şi ministrul de externe al Poloniei, Joseph Beck.

re asupra putinţei de a alcătui un front de la Marea Nordului pînă la Marea Neagră, asupra căruia să planeze tutela Poloniei şi care să aibă un caracter de ostilitate faţă de Rusia. În realitate, nici una din ţările din această regiune nu va vroi şi nu va putea să adopte o asemenea atitudine. // Eroare asupra seriozităţii cu care fiecare stat din acea regiune îşi măsoară importanţa problemelor proprii. Fiindcă fiecare, stabilind o ierarhie între aceste probleme, îşi potriveşte actele politicii sale externe în consecinţă. România, spre exemplu, ştie că problema sa nr. 1 sînt raporturile cu Rusia. Această problemă rezolvată, ea poate sta liberă şi mîndră în alianţa sa cu Polonia, utilă, dar relativă poliţă de asigurare. // Eroare mai ales asupra puterii şi situaţiunii Poloniei. Cum ar putea Polonia să joace un rol preponderent, într-un sistem de state pe care le-ar fi asociat sub auspiciile ei, cînd ea are cele mai multe şi grave probleme internaţionale ? Ce state ar vrea să adopte riscurile poloneze ?". [17]) Concluzia la un şir atît de larg de constatări pertinente se impunea de la sine : „Această politică este prezentată într-una ca o politică realistă. Rar am văzut însă o politică mai romantică şi mai utopică. [...]. // Această înălţare fictivă a puterii poloneze şi a virtuţilor ei de cucerire, acest joc disproporţionat între mijloace şi scopuri sînt actualizarea primejdioasă a acelui romantism. Toate iluziile Poloniei asupra forţei ei de atracţie provin din acelaşi romantism". [18])

OBSTACOLUL TITULESCU

Este larg împărtăşit astăzi punctul de vedere potrivit căruia înrăutăţirea relaţiilor româno-polone apare ca o consecinţă a strîngerii relaţiilor dintre Polonia şi Germania, a încheierii pactului de neagresiune polono-german din ianuarie 1934. [19])

---

[17]) Idem.

[18]) Idem.

[19]) **„Nu este greu să ajungem la constatarea că înrăutăţirea relaţiilor polono-române a urmat nu mult după semnarea pactului cu Germania. Ajungem astfel la următoarea concluzie:** tensiunea **în relaţiile polono-române din anul 1936, «războiul sfînt» împotriva lui Titulescu, a fost derivatul bunelor raporturi ale Poloniei cu cel de-al treilea Reich" — S. Mikulicz,** l.c. p. 8 (traducere) ; **„Adversitatea Sanaţiei poloneze faţă de linia politică externă a României şi, îndeosebi, faţă de interpretul ei cel mai fidel, Nicolae Titulescu, s-a manifestat cu mai multă intensitate după venirea hitleriştilor la putere. Ea a luat forme din ce în ce mai ascuţite în perioada care a urmat încheierii pactului de neagresiune germano-polonez din ianuarie 1934, prin care în mod perfid Hitler a încercat să convingă Polonia că era de acord cu frontierele răsăritene ale Germaniei". — Ion M. Oprea,** l.c., p.p. 346—347.

Dînd expresie surprizei și nemulțumirii profunde încercate în anul 1934 față de inițiativele Varșoviei pe planul relațiilor polono-germane, Nicolae Titulescu remarca analitic în 1937 : „Acest fapt, de a nu fi fost avertizat de către Polonia asupra intențiilor sale, de care m-am izbit în momentul repudierii Tratatului minorităților, a fost repetat în perioada apropierii polono-germane. //. [...]. // Nimeni, însă, nici la Geneva, nici la București sau la Varșovia, nu m-a prevenit despre o asemenea perspectivă pînă în ajunul semnării acordului polono-german. // Este o mare semnificație în tonul telegramelor trimise de dl. Comnen, ministrul român la Berlin, cînd colegul său, Lipski, ambasadorul polonez la Berlin, nu l-a informat la timp despre negocierile dintre Polonia și guvernul Reich-ului". [20]) Nemulțumirea lui Nicolae Titulescu nu viza doar (și nu, desigur, în primul rînd) un aspect procedural, ci unul de fond. Ministrul afacerilor străine al României evalua extrem de realist consecințele pe termen lung ale încheierii pactului de neagresiune polono-german din ianuarie 1934, care, în ciuda tuturor aparențelor, era o grea lovitură dată sistemului de securitate colectivă în Europa.

Într-o asemenea situație, incidentele nu au întîrziat să apară. Ele au punctat constant relațiile bilaterale în perioada 1934—1936, constituind, în cele din urmă, o notă de marcă a acestora.

Departe de a consolida un climat normal în raporturile bilaterale, pozițiile și atitudinile adoptate de oficialitățile poloneze în cea de-a doua jumătate a anului 1934 au adus numeroase prejudicii acestor relații, atît la nivelul general, cît și pe planul particular al raporturilor între conducătorii celor două cancelarii diplomatice.

În toamna anului 1934, ministrul Poloniei la București își permite să profereze atacuri la adresa persoanei lui Nicolae Titulescu. [21]) Atitudinea insolentă a diplomatului polonez și amestecul său în treburile interne ale țării noastre au determinat o reacție energică la București. Într-o discuție purtată cu colonelul Joseph Beck, Nicolae Titulescu a înfierat ieșirile ministrului Miroslaw Arciszewski, cerînd rechemarea lui de urgență din România. Ministrul de externe polonez a refuzat să satisfacă această exigență, arătînd că rechemarea lui Miroslaw Arciszewski excludea trimiterea unui alt ministru în loc. Nicolae Titulescu a protestat împotriva atitudinii lui Joseph Beck, hotărînd să nu mai aibă vreun contact cu ministrul Poloniei la București.[22]).

Iată, în relatarea directă a lui Nicolae Titulescu, acest incident : „În septembrie 1934, în cuvîntarea sa la Adunarea Ligii Națiunilor, dl. Beck a repudiat în mod unilateral Tratatul minorităților. El nu mă avertizase în nici un fel despre atitudinea pe care intenționa să o adopte Polonia în această chestiune, dar aceasta nu m-a împiedicat să-mi folosesc influența pe lîngă Mica Înțelegere, ca aliat al Poloniei, pentru a asigura că nimeni dintre noi nu va ține vreo cuvîntare îndreptată contra acestei politici. Astfel, statele Micii Înțelegeri nu au fost amestecate în nici una dintre criticile publice adresate Poloniei de Franța, Anglia și Italia. // În momentul în care se ținea cuvîntarea, dr. Arciszewski, ministrul polonez la București, a găsit de cuviință să dea un interviu presei române în care a declarat că cine nu urmează linia de de acțiune a d-lui Beck nu este un bun român. // Este ușor de înțeles că d-nii Beck și Arciszewski au tot dreptul să dea lecții de patriotism polonezilor, dar numai românii sînt îndrituiți să spună poporului lor ce este patriotic și ce nu. // Ar tolera oare Polonia un ministru român la Varșovia care să declare că cine nu urmează linia de acțiune a d-lui Titulescu nu este un bun cetățean polonez ? // Nu cer decît egalitate cu Polonia — nimic mai mult. // Ca urmare a acestei intervenții, l-am informat pe dl. Beck că va trebui să cer rechemarea d-lui Arciszewski. Dl. Beck mi-a răspuns : «Trimiteți-mi o cerere scrisă și îl voi rechema imediat, pentru că nu pot face altfel. Trebuie să știți însă că nu voi numi un alt ministru la București timp de trei ani ; voi lăsa acolo doar un însărcinat cu afaceri». // Cu alte cuvinte, România trebuia să fie pedepsită pentru că dl. Arciszewski făcuse o gafă. // Am răspuns : «Dacă așa stă cazul, desigur că nu voi cere rechemarea d-lui Arciszewski, pentru că opinia publică din România, instigată de voi, îmi va reproșa că am stricat relațiile dintre Polonia și România. Însă vă avertizez că nu-l voi mai primi pe dl. Arciszewski». // Această atitudine am păstrat-o cu strictețe. Aceasta nu m-a împiedicat să merg la Legația poloneză pentru a prezenta d-lui Arciszewski condoleanțele guvernului român în ziua morții mareșalului Pilsudski. El a fost foarte mișcat și de atunci l-am primit uneori la mine acasă".

Cea de-a doua parte a anului 1934 stă sub semnul unei noi și evidente înrăutățiri a raporturilor româno-polone, conducînd la o puternică și profundă criză în aceste raporturi. Nicolae Titulescu își va manifesta, în numeroase rînduri, în mod deschis, nemulțumirea pentru orientarea hitleristă a politicii Poloniei, pentru nesinceritatea pe care cercurile guvernante ale Poloniei o manifestau față de România. [23])

George G. Potra

---

[20]) Nicolae Titulescu, Politica externă a României, 1937 — A.M.A.E., Fond 77, T. 34, p. 45 (traducere).

[21]) Journal de Moscou, 16 februarie 1937.

[22]) cf. Armand Călinescu, Memorii, 11 noiembrie 1934 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, p. 283 („Apoi Titulescu îmi descrie situația externă, discuția lui cu Beck împotriva ieșirii lui Arciszewski, pe care a cerut să-l recheme, iar la replica lui Beck că atunci nu mai trimite un ministru în loc, Titulescu a răspuns că atunci nici el nu-l va mai vedea pe Arciszewski").

[23]) În urma unei întîlniri avute, la 11 noiembrie 1934, cu ministrul român al afacerilor străine, Armand Călinescu nota : „Îmi arată (Nicolae Titulescu — n.n. G.G.P.) politica Poloniei alături de Germania și în contra Cehoslovaciei. Îmi arată un document în copie pe care îl are de la Barthou și în care Beck fixase atitudinea Poloniei. Îmi spune apoi că, cu prilejul vizitei la Ankara, turcii i-au arătat o copie a tratatului nostru cu Polonia" — Armand Călinescu, Memorii, 11 noiembrie 1934 — A.I.S.I.S.P., Fond nr. XV, dosar nr. 65, p. 283.

Continuare în
Almanahul «Luceafărul» 1986

RĂZBOIUL SECRET AL LUI ROOSVELT IMPOTRIVA LUI DE GAULLE

În Statele Unite a apărut nu demult volumul lui Nerin Gun intitulat „Secretele arhivelor americane". Lucrarea se referă la relațiile franco-americane din anii '40, adică perioada cea mai critică din întreaga istorie a raporturilor dintre cele două țări.

Unii istorici burghezi apreciază că la baza conflictelor dintre cele două țări se aflau neînțelegerile de ordin personal dintre generalul Charles de Gaulle și președintele Statelor Unite din acea perioadă, Roosevelt. Volumul lui Nerin Gun aduce însă documente și dovezi din care reiese adevăratul substrat al acestor conflicte.

Care este acest substrat ?

Strategii americani doreau să instaureze în Franța un regim de ocupație avînd în frunte un guvernator militar american, situație pe care generalul de Gaulle nu o putea accepta în nici un mod. Sub steagul „apărării democrației" — a se citi : a nu permite comuniștilor, care luaseră parte activă la Rezistența franceză, să intre în guvernul francez postbelic — Franța urma să devină un „satelit" american.

După cum se știe, planul a eșuat.

În cele ce urmează, prezentăm cititorilor almanahului „Luceafărul" cîteva extrase din volumul lui Nerin Gun „Secretele arhivelor americane", fragmente care îi vor introduce în culisele relațiilor franco-americane de acum patruzeci de ani.

5*

Statele Unite nu-l recunosc pe de Gaulle

De Apelul pe care generalul de Gaulle l-a adresat Franței la 18 iunie 1940 nu a auzit nimeni în Statele Unite. Nimeni nu știa nimic de el. O știruliță publicată în „New York Times“ s-a pierdut pur și simplu în marea de alte știri găzduite de gazete nu totdeauna demne de crezare, printre titluri senzaționale ca acestea „Marina franceză s-a unit cu marina britanică“, „Franco va fi intermediar în vederea realizării armistițiului“, „Naziștii înaintează pe Tamisa“ etc.

În scurta știre publicată de gazeta americană, din Apelul lui de Gaulle, transmis prin B.B.C., lipsea tocmai fraza al cărei adevăr urma să fie confirmat de istorie : „Am pierdut o bătălie, dar nu am pierdut războiul !“

La 26 iunie 1940 Ambasada americană la Londra a informat ministerul de externe al S.U.A. despre faptul că guvernul britanic l-a recunoscut pe de Gaulle drept „reprezentantul tuturor francezilor liberi.“ În seara aceleiași zile, ambasadorul american la Londra, Joseph Kennedy — tatăl viitorului președinte al Statelor Unite John F. Kennedy, ucis la Dallas în toamna anului 1963 — a încercat însă să diminueze importanța acestei informații. El scria în telegrama cifrată adresată ministerului său de externe : „Unul din prietenii mei din Foreign Office mi-a explicat că, de fapt, nu este vorba despre o recunoaștere a lui de Gaulle în fruntea guvernului, ci de întreruperea contactelor cu mareșalul Petain“.

La sfîrșitul lunii august 1940 Washingtonul a primit primul mesaj oficial din partea lui de Gaulle :

„Am onoarea a vă face cunoscut că, începînd cu 20 august 1944, în calitate de președinte al Comitetului Franței libere, și cu acordul locuitorilor Camerunului, teritoriu aflat sub mandat francez, voi exercita toate obligațiile și drepturile care decurg din aceasta“.

Mesajul a declanșat o adevărată alarmă la Washington, mai ales pentru faptul că aici nu exista nici o semnătură a lui de Gaulle. Dar dacă este o afacere necurată ? Dacă la mijloc se află unul care se ține de glume ? În cele din urmă Ambasada Statelor Unite la Londra a făcut rost de o mostră de semnătură a lui de Gaulle, care a putut fi apoi comparată cu semnătura de pe mesaj. Originalul acestei scrisori, care ar fi trebuit să se afle într-un loc important al Muzeului relațiilor franco-americane, a rămas în trezoreria laboratorului de cercetări și expertize al F.B.I....

A urmat apoi o telegramă a atașatului militar american la Londra cu indicativul „top secret“ (strict secret de importanță deosebită), în care acesta scria : „De Gaulle nu reprezintă o personalitate puternică, iar între oamenii de elită ai emigrației franceze nu se bucură de respect și sprijin.“

Răspunsul Washingtonului la acest mesaj a fost categoric. În telegrama adresată ambasadorului american la Londra se scria : „Informați ministerul de externe britanic că nu-l recunoaștem pe de Gaulle și că această problemă nu ne preocupă acum. În ceea ce ne privește, nu a intervenit nici o schimbare în legătură cu relațiile noastre cu francezii.“

Franklin Delano Roosevelt (1882—1945), președinte al Statelor Unite între anii 1933—1945.

Consilierul american de ambasadă Johnson, care dorea să aducă alte argumente pentru convingerea Washingtonului să persiste pe această poziție, s-a grăbit să trimită și el o depeșă : „Aici, la Londra, nu este pentru nimeni un secret faptul că de Gaulle nu este agreat de englezi. Mișcarea «Franța liberă» ar progresa mult dacă în fruntea ei s-ar afla oameni cu experiență. Sînt unanim criticate înfumurarea lui și expresiile lui provocatoare.“

Operațiunea „Torța“ și poftele americanilor

Ambasadorul american pe lîngă regimul lui Petain s-a gîndit să toarne și el puțin gaz pe foc. „Un adversar al regimului lui Petain m-a informat că de Gaulle are o părere prea bună despre el și că se compară cu Ioana d'Arc. Este un om periculos !“ Iar consilierul american la Paris, Freeman Mathews, a informat Washingtonul despre o afirmație a lui Petain : „De Gaulle — a spus Petain — este șarpele pe care eu l-am încălzit la piept...“

Și astfel, în dosarul Washingtonului referitor la de Gaulle se adunau tot mai multe informații negative.

„De Gaulle se consideră a fi Salvatorul“, îl informă Anthony Eden, ministrul englez de externe, pe consilierul Freeman Mathews. El mi-a produs mai multă bătaie de cap decît toți șefii celorlalte emigrații la un loc“.

Premierul britanic Winston Churchill a făcut cum s-a priceput să ajungă la urechile... Washingtonului că pe el de Gaulle îl sperie și noaptea...

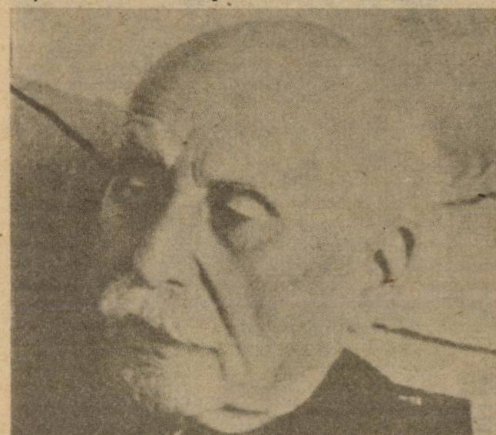
„Charles de Gaulle este un dictator poten-

ţial. El este complet izolat şi tînjeşte după putere. Aproape că s-a îmbolnăvit din această cauză", aprecia William Donavan, şeful de atunci al serviciilor secrete americane.

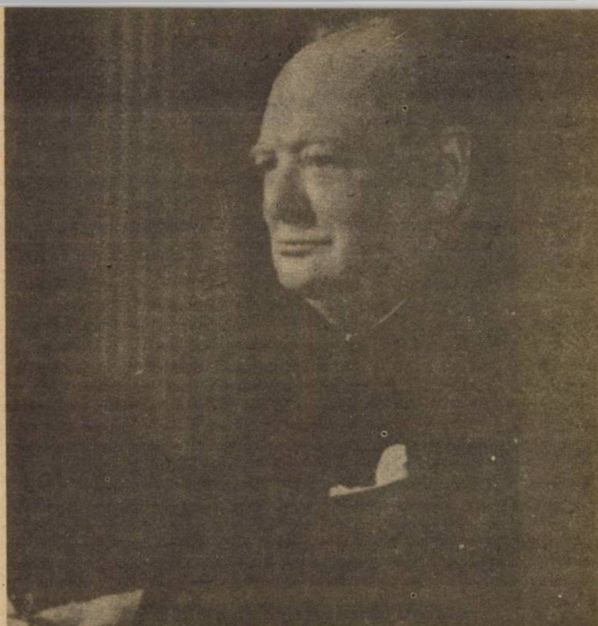
În „Memoriile" sale, de Gaulle scrie că încă în luna iulie 1942 avea cunoştinţă despre planurile ofensivei anglo-americane din Africa — operaţiunea „Torţa" — care s-a realizat în lunile octombrie şi noiembrie ale aceluiaşi an. Cu toate acestea, în arhivele şi documentele americane nu se găsesc dovezi care să ateste faptul că de Gaulle ar fi fost informat în prealabil despre planurile debarcării în Africa. Dacă preşedintele american Roosevelt dorea să-l ţină pe de Gaulle departe de ofensiva din Africa de Nord, el avea desigur interesele sale în legătură cu această parte a continentului african. El dorea să-l evite pe general care se opunea categoric ideii ca acest teritoriu să devină un satelit anglosaxon.

În ceea ce-l priveşte pe premierul britanic Churchill, acesta a declarat că Operaţiunea „Torţa" este o problemă strict americană, din care cauză el nu s-a grăbit să-l informeze pe „aliatul şi prietenul meu de Gaulle". La 13 august 1942, cu ocazia întîlnirii de la Moscova dintre Churchill şi Stalin, primul l-a informat pe şeful statului sovietic despre planurile americane. „Stalin m-a întrebat ce intenţionam să facem cu de Gaulle, îi scria mai tîrziu Churchill lui Roosevelt. I-am răspuns că dacă serviciile lui de Gaulle ne vor fi necesare, ne vom servi de el, dar că deocamdată steagul american ne asigură o pătrundere mai bună în porturile nord-africane decît steagurile gaulliştilor".

În această situaţie, de Gaulle s-a hotărît să-l trimită în Statele Unite pe André Philipp, membru al Comitetului Naţional al Franţei luptătoare şi conducător al socialiştilor francezi. Cu toate că invazia aliaţilor în Africa se pregătea de la o zi la alta, André Philipp a rămas la Washington, aşteptînd ore întregi în anticamere. El a fost primit la Casa Albă după o lună încheiată şi numai la o zi după ce invazia se produsese. Dar şi atunci pentru a preda mesajul personal al lui de Gaulle referitor la operaţiunea „Torţa" unui adjunct al ministrului american de externe. În felul acesta scrisoarea lui de Gaulle adresată preşedintelui Roosevelt a ajuns prea tîrziu în mîinile şefului administraţiei americane, fără a fi putut influenţa în vreun fel planurile americanilor.

Henri Philippe Petain (1856—1951), şeful statului francez între anii 1940—1944, prim ministru al regimului prohitlerist de la Vichy.

Winston Churchill (1874—1965), prim ministru englez între 1941—1945 şi între 1951—1955.

Între timp, pe masa lui Roosevelt se stringeau tot mai multe „dovezi" împotriva lui de Gaulle. Majoritatea acestora se refereau la faptul că de Gaulle a instituit puterea personală pe care are intenţia să o menţină şi după eliberarea Franţei. Şi se mai vorbea şi despre obligaţia americanilor de a curma această stare de lucruri.

Unii au mers pînă acolo, încît afirmau că după eliberarea Franţei, francezii ar fi mai dispuşi să accepte conducerea unui general american, decît a despotului de Gaulle...

Întîlnirea de la Casablanca

Raporturile şi aşa încordate dintre Roosevelt şi de Gaulle s-au înrăutăţit şi mai mult înaintea Conferinţei de la Casablanca din ianuarie 1943. Winston Churchill făcea eforturi pentru a-l impune pe de Gaulle, pentru că era conştient că viitoarea Franţă va avea nevoie de un guvern puternic şi autoritar.

Roosevelt nici nu voia să audă de o posibilă candidatură a lui de Gaulle la funcţia de şef al guvernului francez. De altfel, el era de părere că nu trebuie să se grăbească cu rezolvarea acestei probleme...

S-a hotărît ca de Gaulle şi generalul Giraud, comandantul armatelor franceze din Africa de Nord — să fie invitaţi a lua parte la Conferinţă. Aliaţii îşi exprimară în prealabil acordul faţă de înarmarea trupelor franceze. „Ne-ar putea fi de mare folos acest lucru", declara generalul american Dwight Eisenhover, viitorul preşedinte al Statelor Unite. Generalul Marshall, şeful Statului major american, l-a asigurat pe generalul Giraud că americanii îl vor ajuta să formeze o armată capabilă de luptă, în stare să participe mai tîrziu la invazia din Italia şi apoi la cea din Franţa.

Parisul sărbătoreşte ziua eliberării sale

De Gaulle nici nu voia să audă de Casablanca.

La 17 ianuarie 1943 Eden, ministrul britanic de externe, notă pe marginea refuzului lui de Gaulle de a lua parte la Conferinţă: „De Gaulle mi-a spus — scria el — că i-a propus în mai multe rînduri lui Giraud să se întîlnească, dar că acesta n-a fost de acord. De aceea el nu vede pentru ce ar trebui să se întîlnească acum cu Giraud sub emblema aliaţilor".

Într-o altă discuţie cu Anthony Eden, de Gaulle i-a spus: „Noi şi Anglia avem interese diferite. Dv. nu vreţi să recunoaşteţi că Franţa reprezintă o forţă reală. La ofensiva din Africa de Nord aţi mers fără mine. Dar nu puteţi alege decît între Vichy şi mine, de Gaulle. Altă alternativă nu există. Dacă Giraud doreşte să se întîlnească cu mine, să vină la Fort Lamy. Iar dacă preşedintele Roosevelt doreşte să stăm de vorbă, să mă invite la Washington."

La refuzul lui de Gaulle de a participa la Conferinţa de la Casablanca, Roosevelt a reacţionat cu o telegramă adresată ministrului său de externe, Cordell Hull: „Am găsit mirele, adică pe generalul Giraud, care este pregătit cum se cuvine pentru nuntă. A acceptat condiţiile. Prietenii noştri însă nu şi-o pot imagina pe rezoluta lady de Gaulle în postură de mireasă. La cea mai mică remarcă despre nuntă, el se strîmbă şi zice că nu vrea să doarmă în acelaşi pat cu Giraud. Pe cît împrejurările ne vor permite, vom face tot ce ne stă în puteri."

După care Roosevelt s-a gîndit să i se adreseze lui Churchill cu o glumă: „Mire am găsit, dar ce ne facem cu mireasa?"

Giraud, care vedea cam încotro bate vîntul, a declarat: „De Gaulle a slujit sub comanda mea. El poate face tot ce doreşte, dar să nu uite că este numărul doi".

În cele din urmă de Gaulle s-a hotărît să participe la Conferinţă. Din cauza timpului nefavorabil, el a ajuns cu întîrziere la Casablanca, abia la 22 ianuarie. Preşedintele american l-a primit în chiar seara aceleiaşi zile la reşedinţa sa particulară.

În dimineaţa zilei de 24 ianuarie, de Gaulle s-a întîlnit dis-de-dimineaţă cu premierul britanic Churchill. Hopkins, consilier personal al preşedintelui Roosevelt, care a luat parte la întîlnire, i-a relatat mai tîrziu preşedintelui său: „De Gaulle nu a făcut nici o concesie, dar omul trebuie să aibă răbdare cu el. Să lăsăm asta pe seama lui Churchill."

De Gaulle ştia bine că aliaţii i-ar putea refuza ajutorul material, fapt care l-ar fi scos practic din luptă. Dar el era convins că, dacă Giraud s-ar fi întors în Franţa în chip de conducător, poporul s-ar fi ridicat împotriva lui. Situaţie în care la conducerea Franţei ar fi ajuns comuniştii...

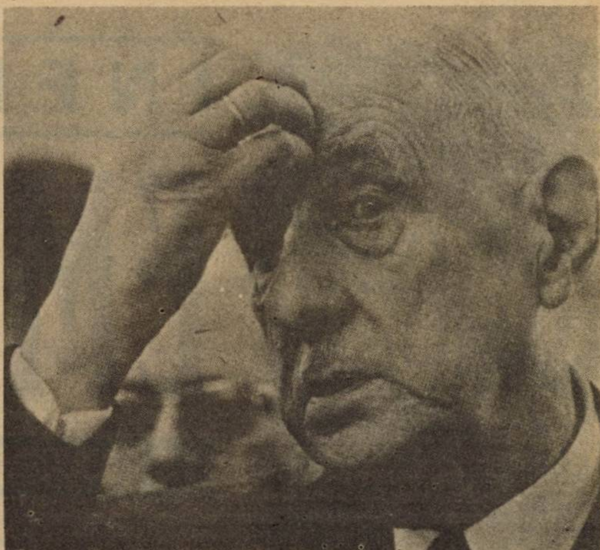
În cele din urmă, Giraud a triumfat. Preşedintele Roosevelt i-a promis că-i va da pentru Franţa 500 avioane de vînătoare, 300 bombardiere, 200 avioane de transport, tehnică de luptă, alimente. Se mai stabilise că toate forţele armate franceze înarmate se vor concentra sub comanda generalului Giraud...

Grija faţă de „democraţie" sau pregătirea „regimului de ocupaţie militară"

Roosevelt refuza în continuare să-l recunoască pe de Gaulle ca reprezentant al Franţei. Şi refuza mai ales să vadă lucrul cel mai evident dintre toate: popularitatea de care se bucura.

Ofensiva armatelor aliate în anii 1944—1945

Charles de Gaulle (1890—1970), un munte de gînduri pentru Franța...

La sfîrșitul lunii iulie 1943, de Gaulle a fost primit cu urale în Tunis. Situația s-a repetat ceva mai tîrziu și în Maroc. Entuziasmul maselor populare i-a impresionat neplăcut pe diplomații americani. Într-o discuție cu consulul american Mayer, de Gaulle i-a spus : „Americanii nu sînt conștienți de forța poporului francez. Problema este ce vor americanii să facă atunci cînd Franța va fi eliberată. Formarea unui guvern militar ar fi o greșeală capitală... Vom organiza alegeri îndată ce se vor întoarce acasă toți prizonierii, dar rezultatul lor îl știm de pe acum : francezii vor fi uniți. Da, veți cîștiga războiul, ne veți ajuta să eliberăm țara, dar vă amestecați cu prea mult zel în problemele interne ale Franței..."

Spusele generalului l-au scos din sărite pe Roosevelt. La 8 mai 1943 acesta îi scria lui Churchill : „Îmi pare rău, dar mireasa (de Gaulle) se poartă într-un mod cu totul rușinos. De-a dreptul de nesuportat. Cred că este nevoie ca Comitetul Național francez pentru eliberare să fie reorganizat. Înclin tot mai mult spre părerea că după ce vom invada Franța, va trebui ca această țară să fie considerată sub regim de ocupație militară, pe care o vor conduce generali englezi și americani. În felul acesta va rămîne suficient timp pentru pregătirea alegerilor prin care în Franța va fi instaurat un nou regim. Cred că împreună trebuie să alegem grîul de neghină... Nu știu ce-i de făcut cu de Gaulle. N-ați vrea să-l facem general în Madagascar ?"

. . . .

Parisul a fost eliberat iar Franța a început să-și ocupe locul pe care l-a avut în viața internațională. Dar, cu toate acestea, președintele Roosevelt refuza cu încăpățînare să recunoască guvernul de Gaulle. Nu i-a schimbat această poziție nici scrisoarea pe care ministrul său de externe Cordell Hull, care, de altfel, îl ura de moarte pe de Gaulle, i-a adresat-o la 17 septembrie 1944. Acesta îi scria președintelui său că „guvernul lui de Gaulle trebuie recunoscut **de facto** pentru că el se bucură de sprijinul poporului."

Uniunea Sovietică l-a recunoscut pe de Gaulle încă din anul 1941. În iulie 1944 a fost semnat la Moscova Tratatul sovieto-francez de alianță și ajutor reciproc.

Roosevelt o ținea mai departe pe a lui, rămînînd surd la toate argumentele. „Continui să cred că recunoașterea guvernului de Gaulle este prematură, îi scria el lui Hull. Nu trebuie să uităm faptul că pe teritoriul Franței se găsesc încă trupe germane."

Poziția lui Roosevelt l-a intrigat la culme pe Churchill. „Trebuie să ne hotărîm De Gaulle ne este apropiat și supus, el este gata să colaboreze cu noi, de aceea nu văd de ce trebuie să ne comportăm față de el atît de neprietenos."

Patru ore după ce Roosevelt i-a trimis lui Churchill răspuns negativ la demersul său, Cordell Hull a adresat o telegramă ambasadorului american la Paris, cu următorul text : „Președintele a hotărît ca guvernul lui de Gaulle să fie recunoscut **de facto.**"

Roosevelt n-a considerat necesar să-l informeze pe Churchill despre această hotărîre. L-a informat în schimb pe Stalin. „Am hotărît să recunoaștem din punct de vedere diplomatic guvernul provizoriu francez. Sînteți primul pe care îl informez despre acest lucru."

La recunoașterea oficială a guvernului său de către Statele Unite, de Gaulle a reacționat cu o ironie : „Mulțumită americanilor, existăm și noi, în sfîrșit..."

Ironie care nu i-a scăpat lui Roosevelt, care a refuzat invitația lui de Gaulle de a vizita Parisul, motivînd stadiul nesatisfăcător al relațiilor dintre cele două țări. Și de data aceasta răspunsul generalului a fost la obiect :

„Dacă sînteți nemulțumiți de relațiile dintre noi, atunci cei care trebuie să facă ceva sînteți voi, americanii, în nici un caz eu, de Gaulle..."

Traducere și adaptare de
Alice Theodorescu

O ISTORIE NEELUCIDATĂ

INFIINŢAREA EMINESCU

1883 sau 1885 ?

REFUZUL LEGENDELOR

proape toate biografiile închinate lui Mihai Eminescu trec cu vederea participarea hotărîtoare a poetului la formarea unei asociații a gazetarilor români. După revoluția de la 1848 gazetăria luase un mare avînt. Foile, care depășiseră de mult nivelul simplei informații, erau din ce în ce mai combative în numele necesităților de dezvoltare ale României moderne. Mai ales după Alexandru Ioan Cuza, cînd formațiile politice din România devin partide propriu-zise și cînd simt nevoia subvenționării unor gazete de partid, presa românească ia un mare avînt. Figura gazetarului ca pion cu rosturi însemnate devine proeminentă. Încărcătura politică a presei române, a cotidienelor și revistelor ei a fost extrem de puternică. A stringe la un loc pe acești gazetari angajați la oficioasele de partid era extrem de greu, dar în ciuda dificultăților, tentativa s-a făcut.

Prima încercare organizată și cu sorți de izbîndă este legată și de numele lui Mihai Eminescu. Sîntem în acea fază a vieții lui cînd poetul este din ce în ce mai implicat în viața socială și politică, cînd avansează și susține ideile în chip ardent și total. Mihai Eminescu n-a ajuns deputat ca Vasile Conta, dar sînt semne că el viza această postură. O dovadă ar fi și acest început de asociație a oamenilor de presă la care participă și poetul, vădit mai angajat și mai realist decît o spune legenda. Faptul este extrem de semnificativ pentru biografia lui Eminescu și de aceea insistăm asupra lui.

UN EPISOD NEGLIJAT

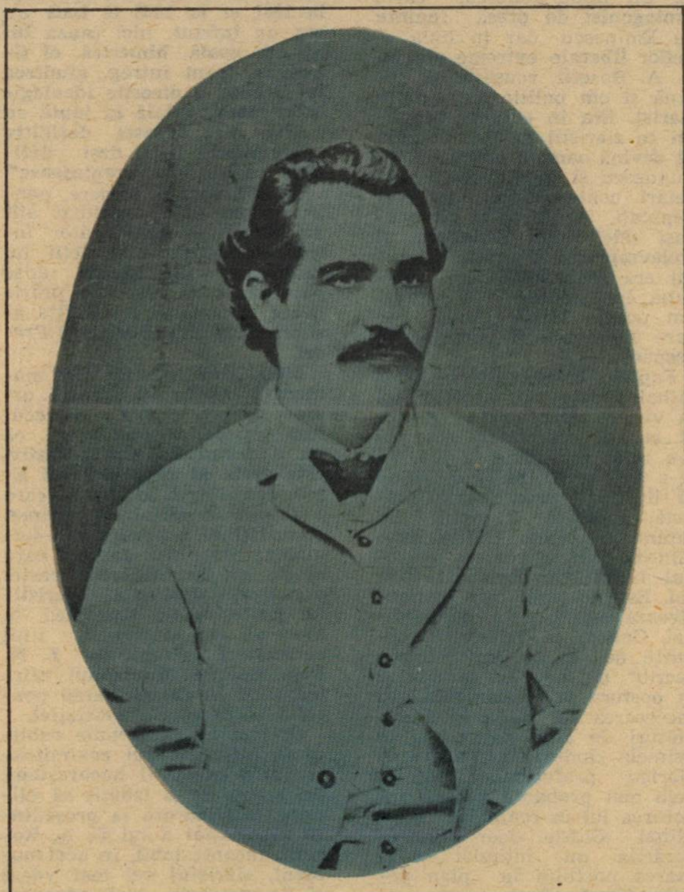
intre toate „viețile" cîte s-au scris închinate lui Mihai Eminescu una singură se oprește asupra inițiativei poetului : **Hyperion, 1, Viața lui Eminescu** de George Munteanu. Preocupat de reconstituirea vieții lui Eminescu în mediul gazetăresc al Capitalei, George Munteanu scrie:

„Lui Vlahuță, (...), îi vorbea despre scriitorii trebuincioși noului moment literar ca de niște temerari sublimi, capabili să-și croiască un drum neîncercat de nimeni, iar acesta îl privea năting, ignorînd că o spunea și în pilda lui. Eminescu muta atunci discuția spre lucruri mai tangibile, ca de pildă proiectul unei case pentru artiști, pe care i-a descris-o feeric într-o zi grea de iarnă din 1883, cînd au stat să se încălzească într-o cafenea, deoarece la el în cameră nu se făcuse foc de două zile. În aceeași ordine de idei și tot pe atunci, gîndindu-se la nevoile celeilalte bresle de care aparținea, luase cu vreo treizeci de gazetari inițiativa de a constitui o „Societate a presei române", cu Hasdeu ca președinte, iar el fiind ales împreună cu alți cîțiva în consiliul de administrație. Era prima formă organizată de asociație a ziariștilor de la noi pe baze moderne și, alături de participarea la activitățile societății „Carpații" ori de planul unui club magnific pentru slujitorii artei, ea vorbește de la sine despre felul cum a înțeles Eminescu pînă la urmă să-și petreacă partea de timp cînd se afla printre oameni".

G. Călinescu este cel care observă cît rău a făcut legenda vulgară a unui Eminescu îndrăgostit și nebun, mai ales cînd este întrupată într-o carte ca aceea scrisă de N. Zaharia despre viața poetului. Oricît ar părea de bizar, dar această carte prozaică și trivială a configurat legenda lui Eminescu. Traiectul simplificat al vieții lui Eminescu a fost difuzat, popularizat și impus de această rudimentară biografie, neselectivă și incapabilă să vadă omul și prin opera lui. Amorul, versurile, băutura, femeile, nebunia, la acest quintet a fost redusă viața lui Eminescu într-o viziune gregară care a lăsat multe as-

SOCIETĂŢII PRESEI ROMÂNE

sau C.A. ROSETTI ?

pecte ale ei pe dinafară. G. Călinescu a scos pe Eminescu din kitsch, dar l-a aruncat în zona sacrului. Biografia scrisă de G. Călinescu nu reţine, de pildă, episodul constituirii unei Asociaţii a presei.

Preocupat de reconstituirea mai atentă a vieţii lui Eminescu, nu fără o atitudine polemică chiar faţă de Călinescu, George Munteanu este primul biograf care, pe urmele lui Augustin Z. N. Pop, acordă atenţie episodului gazetăresc. Nici el nu oferă prea multe detalii, dar ni-l înfăţişează pe Eminescu între colegii de gazetărie, interesat de viaţa lor, făcînd proiecte în numele lor. Poate această fracţiune a vieţii lui s-a trecut cu vederea prea uşor, acordindu-se o atenţie excesivă relaţiilor cu **Junimea** sau cu Veronica Micle.

Întru totul „nătîng" nu va fi fost Vlahuţă, de vreme ce printre puţinii reţine asemenea amintiri. Este de altfel aproape singurul care ţine să-l vadă pe Eminescu în această ipostază şi fără cele cîteva note memorialistice ale lui Vlahuţă n-am şti aproape nimic despre gîndurile poetului. Reţinem de la George Munteanu că înainte de a se retrage din societate şi de a fi considerat alienat mintal, Mihai Eminescu a iniţiat şi realizat, alături de alţi colegi de breaslă, o **„Societate a presei române", „prima formă organizată de asociere a ziariştilor de la noi pe baze moderne"**. O afirmaţie care, după cum vom vedea, va fi contestată.

„SCRIB" SAU INTELECTUAL ANGAJAT ?

Unul din cercetătorii cei mai avizaţi ai vieţii lui Mihai Eminescu din perioada lui „politică", adică de pe vremea **Curierului de Iaşi** şi de la **Timpul**, este Mihai Gafiţa. Acest istoric literar nu este atras de

G. Călinescu

legende. El coboară mereu la înfățișarea concretă a faptelor știind să nu fie prozaic. Pentru Mihai Gafița, Eminescu și ideile lui sociale și politice nu înseamnă numai cuvintele așternute pe hîrtie, ci ceva mai mult decît atît : viața epocii la nivelele ei de mecanism politic în care (sau față de care) jurnalistul vremii și-a jucat rolul. Pentru Mihai Gafița, de altfel, gazetăria lui Eminescu nu este un capriciu ci un angajament foarte grav în care poetul și-a pus convingerea toată lăsînd în urmă preocupările literare. N-a fost un răgaz, o soluție pasageră, ci chiar o soluție de viață, acceptată cu toată deliberarea. Eminescu exprima idei pe care le voia aplicate în practică și năzuia la ceea ce alți scriitori reușiseră, **adică la o acțiune de om politic**. Scriitorii de la 1848, pe care îi admira, avuseseră această șansă. **O avuseseră și alții după ei**. Un Radu Ionescu, care, **protagonist de presă înainte** de Eminescu, dar în linia **ideilor liberale extreme ale lui** C. A. Rosetti, reușește să devină și om politic din simplu ziarist. Era în cutuma timpului ca ziariștii de primă mînă să devină oameni politici. I. C. Fundescu și G. Bibicescu, gazetari contemporani, au fost deputați. A devenit, pe aceeași cale, după Eminescu, și Delavrancea. Aspirația poetului era realizabilă. Din generația lui izbutise să ajungă om politic Vasile Conta pe care Eminescu îl cunoștea și respecta.

Faptele către care s-a dus Mihai Gafița sînt accesibile și la vedere. Deosebirea dintre el și alți cercetători este că s-a uitat mai bine la ele, că le-a descoperit, în fond. Voind să ilustreze preocuparea realistă, „politică" a vieții lui Eminescu, Mihai Gafița examinează din apropiere episodul înființării **Societății Presei**. Este un fapt care demonstrează încă o dată, după Mihai Gafița, că Eminescu, departe de a fi un simplu „scrib" de nevoie, se simțea în postura sa fundamentală și încercarea lui de a întemeia, alături de alții, dar cu el în primele rînduri, o asociație de ziariști profesioniști, dintre cele mai probante pentru ancorarea lui în realitate. După Mihai Gafița, doar împrejurările au întîrziat afirmarea poetului în plan politic direct, după ce se afirmase strălucit în planul gazetăriei politice unde aduce o elaborare superioară cu totul neobișnuită într-o presă scrisă totuși cu inteligență și cu pricepere, dar fără adîncimea și documentația eminesciană.

PRESTIGIUL EMINESCIAN

supra lui Eminescu, ține să precizeze Mihai Gafița, se aplică o judecată posterioră neconformă realității. Umbra tristului său sfîrșit a fost întinsă (umbra cărții lui N. Zaharia ?), peste întreaga lui viață. Este o exagerare, ne spune cercetătorul :

„Pînă la căderea din anul morții, Eminescu era adesea considerat, totuși, un ieșit temporar din rînduri, nu un pierdut definitiv. La fel, azi putem socoti că el a fost un înfrînt în planul politic ; însă la 1881 și la 1882 el încă nu era un înfrînt, nici cauza lui nu era goală, himerică, el ținea un front întreg, gîndirea lui hrănea o direcție ideologică a epocii, aflată în luptă cu o alta, nici aceasta definitiv triumfătoare încă, deși deținînd poziții mai avantajoase".

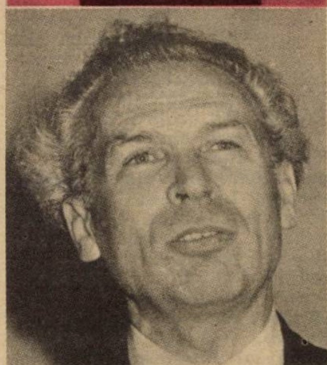
Acest punct de vedere, pentru prima dată exprimat atît de hotărît și convingător într-o reconstituire a vieții lui Eminescu, din păcate doar parțială, este cel care prezidează și popasul lui Gafița asupra chestiunii **Societății Presei.**

Mihai Gafița scrie: **„Un moment biografic în această ordine, asupra căruia s-a trecut însă repede, socotindu-se că nu e destul de reprezentativ, este acela al prezenței lui Eminescu într-o dezbatere care a însoțit constituirea primei „Asociațiuni a presei" din România. Sînt însă fapte care atestă că, la inițierea acestei organizații destinate ziariștilor profesioniști, Eminescu a avut un rol important. Unii cercetători (Augustin Z. N. Pop, George Munteanu) afirmă acest lucru, atribuind poetului chiar ideea Asociației.**

Oricum ar fi, trebuie subliniată influența lui covîrșitoare între gazetarii bucureșteni, de vreme ce a izbutit să elimine candidatura la președinția Asociației a lui C. A. Rosetti, incontestabil, în acel moment, ziaristul cel mai vechi și de prestigiu, însă adversar de idei. Rosetti nu s-a putut alege, deși susținătorii săi erau numeroși, între cei 33 participanți la adunarea de constituire, în februarie 1883. Eminescu l-a impus drept președinte pe Hasdeu, savant, și numai întîmplător gazetar.

MIHAI GAFIȚA

Fața ascunsă a LUNII

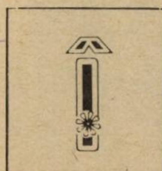

Mihai Gafița

Constantin Bacalbașa incredințează că îndeosebi președinția lui Hasdeu (dar trebubuie să înțelegem că și structura comitetului) se datorește exclusiv lui Eminescu". („Bucureștii de altădată", vol. I, 1927, p. 291).

Este posibil ca întreaga adunare să fi fost dominată de prestigiul poetului capabil să înfrîngă prestigiul gazetăresc cu vechi state de serviciu al lui C. A. Rosetti. Dar peste aceste fapte, extrem de grăitoare din viața poetului, s-a trecut foarte ușor, preferindu-se o viziune mai puțin complicată și nuanțată a întemeierii Asociației de presă din România. Sigur este că la acest **eveniment de ctitorire** Eminescu n-a fost un trecător și că meditase asupra lui. Gradul implicării, asupra căruia insistă Mihai Gafița, ne arată că participarea era pregătită de clarificări anterioare. În istoria presei române, Eminescu a fost mai mult decît o prezență în **Timpul**, a fost și o conștiință de profesionist.

SE PREFERĂ ROSETTI

n publicația **Presa noastră**, nr. 3 din 1985, sub titlul **100 de ani de la înființarea primei organizații profesionale a ziariștilor români** apar mai multe comunicări privitoare la ziaristica română, la tradițiile ei organizatorice și democratice. Dintre aceste comunicări cea la care ne oprim aici este aceea intitulată **Tradițiile solidarității profesionale ale ziariștilor în numele apărării libertății presei democratice în slujba intereselor patriei și poporului român** de Constantin Antip. Comunicarea despre tradițiile organizatorice ale presei românești este plină de informații și face o trecere în revistă a celor mai importante date ale vieții gazetarilor români. Aici se consemnează efortul ziarului **Timpul** de a crea un climat favorabil ideii unei organizații a presei și că la 11 februarie 1883 la sediul ziarului **România liberă** a avut loc întrunirea privind statutele acestei societăți. Dar să dăm citire formulărilor autorului.

„La 11 februarie, la sediul ziarului „România liberă", o reuniune de ziariști lua cunoștință de un proiect de statut întocmit de comisia respectivă, îl aproba și chiar declara formal constituirea „Societății presei", alegea o parte din membrii consiliului ce trebuia să o conducă. Dar, din cauza dezacordurilor între participanți, generate îndeosebi de chestiunea persoanei abilitate a deține președinția, în afară de această adunare, alta — ce urma să completeze numărul statutar de membri ai organului de conducere — nu s-a mai putut întruni, astfel că finalizarea inițiativei n-a mai avut loc. Manifestarea profesională ziaristică de la 11 februarie 1883, în special prin munca pregătitoare, poate fi consemnată ca un experiment util pentru acțiunile ulterioare". Am reprodus citatul, mai ales pentru această concluzie care micșorează însemnătatea acțiunii de la 1883, după cum vom vedea printr-o prezentare fugitivă a faptelor.

Mult mai pe larg sînt înfățișate tot aici împrejurările următoarei acțiuni de reluare a inițiativei de la 1883. Ea constă într-o întrunire de ziariști la redacția **„Curierului Financiar"** din București și dintr-un ecou de presă în care autorul caută un argument în plus pentru seriozitatea acțiunii. O comisie se ocupă de statutele asociației, dezbătute la alte șapte întruniri, notează referentul, și au și început înscrierile.

C. A. Rosetti

«La 24 februarie, într-o adunare destul de reprezentativă, ziariștii participanți și-au pus semnătura pe statutele respective, au proclamat înființată „Societatea Presei", care-și propunea ca scop principal „ridicarea prestigiului ziariștilor și ajutorul reciproc" ; în același cadru, a fost ales consiliul de administrație (comitetul de conducere), avînd ca președinte pe C. A. Rosetti, iar ca membri, ziariști reputați ai vremii de la principalele ziare politice — atît liberale cît și conservatoare —, precum și independente : I. C. Bibicescu („Românul"), N. Bordeanu („Națiunea"), D. A. Laurian („România liberă"), Gr. Ventura și Al. Ciurcu („L'independance Roumaine"), I. C. Fundescu („Telegraphul"), M. Minovici („Curierul Financiar"), C. Ște-

PRESA NOASTRA

fănescu („Resboiul — Weiss"), S. Secășeanu („Unitatea Națională")».

Ce s-a mai intimplat cu această societate despre care se dau mai multe amănunte ? La circa 40 de zile de la reinființare sau inființarea ei, președintele ales, C. A. Rosetti, moare, societatea rămîne fără președinte, și din pricina disensiunilor își va înceta activitatea.

Nu este greu să vedem, cu toată dilatarea faptelor, că nu este o mare diferență între **Societatea Presei** la a cărei întemeiere a participat Eminescu și cea „rosettistă", reconstituită după ieșirea poetului din viața presei. Ele au aceleași caracteristici pozitive și negative, fiind la fel de promițătoare și la fel de ineficiente, dar opțiunile istoriografice privind întemeierea înclină totuși către societatea rosettistă a presei.

ABSENȚA CONTINUITĂȚII ?

spune și mai clar o notă de subsol pe care o cităm ca o luare de atitudine fără o cauză vizibilă:

„În literatura de specialitate (sic !) s-a încetățenit opinia că a și existat în 1883 o organizație profesională a ziariștilor români, ba s-a perpetuat și o altă eroare, anume că președintele desemnat de majoritate al „Societății Presei", B. P. Hasdeu, și-ar fi depus imediat demisia în favoarea lui C. A. Rosetti, care ar fi deținut această funcție pînă la moartea sa, deci mai mult de doi ani. Inadvertențele și confuziile semnalate mai sus au fost recent înlăturate pe baza unei atente și profunde cercetări a problemei în izvoarele timpului, care a demonstrat că acțiunea din 1883 nu s-a soldat cu o reușită, că nu este nici o legătură de continuitate între societatea presei proclamată formal în 1883 și „Societatea Presei" constituită real în 1885, că aceasta din urmă este de fapt prima asociație profesională a gazetarilor din țara noastră. Rezultatele cercetării au fost valorificate publicistic și puse în circulație de revista „Presa noastră". În acest sens, a se vedea documentatul studiu „Din istoria începuturilor organizării ziariștilor români" de dr. I. Cremer, „Presa noastră", anul XXIX, numerele 2 și 3 din februarie și martie 1984".

Această notă rămîne neîndoios interesantă pentru că ține să îndrepte erori existente. Nu știm ce înțelege autorul prin „literatura de specialitate" pe care n-o citează, dar este bine să reținem că într-adevăr Hașdeu nu și-a dat demisia în favoarea lui C. A. Rosetti și acesta n-a fost președinte doi ani de zile la **Societatea presei**, ci numai mai bine de o lună. Este la fel de util să reținem și precizarea că n-a fost continuitate între cele două **Societăți ale Presei**, dar la fel de util ar fi să precizăm planul în care n-a existat continuitate. În sfîrșit, autorul mizează hotărît pe data de înființare din 1885 a primei asociații de presă română, ca reală și nu formală, bizuindu-se pe cercetarea lui I. Cremer, al cărei conținut îl vom vedea mai departe. În orice caz, autorul n-a fost sesizat în suficientă măsură de optica ziariștilor care militau pentru această **Societate a presei** :

„Începutul se făcuse acum doi ani"... scrie **„Resboiul — Weiss"**, adică ceea ce se făcea la 1885 nu era decît o continuare...

Fie ea de specialitate, fie de nespecialitate, literatura privitoare la chestiunea Asociației de Presă este destul de nelămurită.

„LITERATURA DE SPECIALITATE"

„Literatura de specialitate" la care se referă textul din **Presa noastră** este după cîte se pare monografia lui Vasile Netea închinată lui C. A. Rosetti. De acolo aflăm că :

„Eminescu nu combătea pe Rosetti numai în presă, ci și pe terenul organizării profesionale. Luîndu-se inițiativa de a se constitui o Societate a presei el s-a opus cu înverșunare proclamării ca președinte a lui C.A. Rosetti, susținînd candidatura lui B.P. Hasdeu, care, în absența lui Rosetti, a și fost ales. Atitudinea lui Eminescu, zice Vasile Netea, **a fost însă aspru criticată de către membrii societății care nu participaseră la ședința de constituire, determinînd astfel pe Hasdeu să-și înainteze demisia și să propună el însuși alegerea lui C.A. Rosetti, considerat ca decan al presei".**

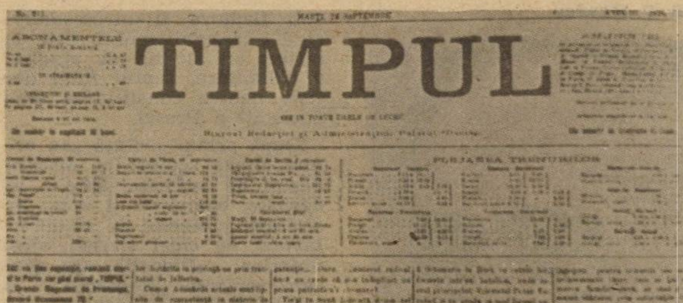
De unde are Vasile Netea aceste detalii nu se știe, pentru că în legătură cu înverșunarea poetului și cu absența lui Rosetti dă o trimitere la subsol unde e vorba de altceva: de antirosettismul lui Vasile Alecsandri. Nici pentru ceea ce urmează, chestiunea cu demisia și cu propunerea lui Hașdeu în favoarea lui Rosetti, nu există vreun document anume. Trimiterea privește știutele paragrafe, citate și de noi, din C. Bacalbașa, **Bucureștii de altădată.** Ne aflăm în fața unor aserțiuni goale de adevăr și iscate din motive necunoscute. Aceste afirmații ale „literaturii de specialitate" le contestă pe drept cuvînt și Constantin Antip, în prezentarea făcută tradițiilor organizatorice ale presei române. Ce dicta lui Eminescu această atitudine atît de fermă împotriva lui Rosetti ?

M. EMINESCU
OPERA POLITICA
VOLUMUL I 1870—1879

„COMITETUL PRESEI" SAU „PRESA ÎNTRUNITĂ"?

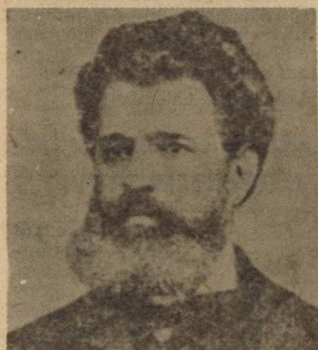

În cercetarea lui (**Din istoria începuturilor organizării ziariștilor români**), I. Cremer trece în revistă tot ce vădește o tendință organizatorică venită de la ziariști. Primul fapt este așa-zisul **Congres** al presei române de la 26 octombrie 1871, despre care însă autorul notează scrupulos că era practic un congres al presei liberale. De subliniat această tendință organizatorică în familie a presei liberale. Congresul n-avea în vedere organizarea breslei ci o platformă-program a presei liberale, care s-a și elaborat. Pe 21 ianuarie 1882, cîteva ziare în frunte cu **„Resboiul — Weiss"** organizează o sărbătoare de binefacere pentru sinistrații incendiului de la circul austriacului Krembser. Este o acțiune filantropică, începută semnificativ în sediul ziarului **„Binele public"**, soldată cu o publicație de un singur număr: **„Caritatea"**, cu un **Comitet al Presei**, alcătuit din reprezentanții a 4 ziare, și un apel la **unirea pe tărîm filantropic** a ziariștilor. După cum se vede aici este vorba de într-ajutorarea altora și nu a profesiunii gazetărești. Nota diferențială a societății de al cărui început ne ocupăm aici este însă o societate pentru gazetari. Deoarece incendiile au bîntuit în 1882, tot în scopuri filantropice, se constituie un **Comitet general al Presei** în vederea obținerii de fonduri pentru sinistrați, prin apeluri la caritatea publică. Aici președinte onorific a fost C. A. Rosetti, secretar — Fr. Damé, prezent și în comitetul inițial, ca și G. O. Girbea de la **Binele public** și Al. Steriade. Sînt reprezentate și **L'Independance roumaine** ca și **Resboiul — Weiss**, de alte nume decît anterior. Mai sînt însă de citat: Gr. Păucescu, de la **Timpul**, D. A. Laurian, de la **România liberă**, M. Minovici, de la **Curierul financiar**, gazda acțiunii, I. C. Fundescu și alții. Ele reprezintă gazete cu interese politice divergente, lucru căruia nu acordă atenție cercetătorul în suficientă măsură, unite temporar doar în vederea ajutorării celor nenorociți de incendii. Acest Comitet al Presei, global vorbind, este același lucru cu precedentul, cu deosebirea că are acum un președinte onorific, C. A. Rosetti, dar păstrează nucleul de ziare și persoane inițiatoare, în frunte cu Fr. Damé ca secretar. **Comitetul Presei** are două etape organizatorice, dar el nu a fost un sindicat profesional, ci o organizație filantropică. Ziariștii români se unesc pentru alții, dar nu încă pentru ei.

TIMPUL

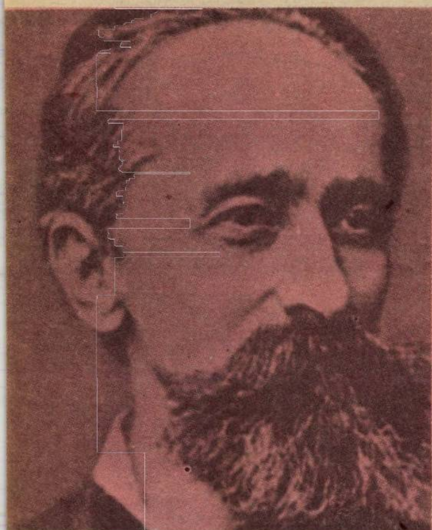

Grigore Păucescu ● I. C. Fundescu ● D. A. Laurian ● Grigore Ventura

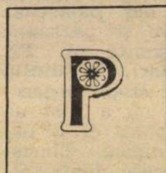
Cel care încearcă, fără a reuși total, să-și stimuleze colegii în vederea unei asociații gazetărești cu scopuri mai specifice este D. A. Laurian, de la **România liberă**, care, după cum notează I. Cremer, preferă o gazdă neutră: **Curierul financiar**, acesta nefiind un ziar de partid. I. Cremer nu ne spune cărui partid aparține **România liberă** și D. A. Laurian.

Reuniunile hotărăsc o societate **Presa întrunită**, un secretar: D.A. Laurian, un ziar ocazional, scos de acesta. Ele n-au fost deci întru totul nerodnice. În schimb, observă autorul cercetării, cu semn de exclamație, despre **Comitetul Presei** și succesele lui filantropice presa scrie mai mult decît despre acțiunea **Presei întrunite**. De s-ar fi cercetat cauzele, obiective dar și politice, tabloul ar fi fost mai clar. În genere, efectele politicii de partid asupra acestor încercări de organizare, extrem de importante, nu-s urmărite, în ciuda culorii politice care se observă totuși.

B. P. Hasdeu

FILANTROPIE SAU CONȘTIINȚĂ PROFESIONALĂ ?

oate și din pricina acestei tăceri de presă trece, mai decis, D. A. Laurian în 1883 pe 29 ianuarie la acțiunea de a făuri o organizație de breaslă **pe baze statutare.** Ea avea un obiectiv precis : într-ajutorarea reciprocă, morală și materială, a membrilor acestei organizații de breaslă. În ziarul **Timpul,** de aceeași orientare politică cu **România liberă** a lui D.A. Laurian, apare o formulare concisă, exactă, de care nu se dovedise în stare nici o altă gazetă pînă atunci :

„S-a admis ideea formării unei societăți a ziariștilor cu numele de „Societatea Presei", avînd ca scop de a substitui slăbiciunii izolării forța asociațiunii, pentru a apăra și a face să valoreze, prin puterea comună, drepturile și interesele Presei și ale reprezentanților ei". Această notă este expresia unei dorințe și năzuințe comune exprimată în întrunirile anterioare. Cine va fi fost autorul acestei note : Eminescu sau Păucescu ? După decizia și concizia ei mîna pare a fi a poetului. Importanța notei stă în conștiința profesională clar afirmată, care scoate „comitetele" și „comițiile" gazetărești de sub flamura filantropismului și a... caragialismului. Este la mijloc un alt tip de gîndire, o delimitare, faptul fiind decisiv pentru constituirea unei Societăți a Presei.

După prima ședință **„au urmat cîteva ședințe cu discuții destul de animate, spre a se dezbate, completa și vota, pe articole, proiectul de statut elaborat de cinci ziariști, aleși anterior. «Discuția, așa precum remarca „Românul", a urmat mai cu seamă în privința definiției cuvîntului ziarist, precum și în privința scopului societății». În seara zilei de 11 februarie 1883, 35 de ziariști din Capitală, întruniți la sediul redacției „României libere", au ales, în conformitate cu statutele votate în unanimitate, Consiliul de administrație al „Societății Presei" (Comitetul) compus din : prezident — B.P. Hasdeu (de la „Columna lui Traian") ; vice-prezidenți : D.A. Laurian („România liberă") și Al. Steriade („La Gazette de Roumanie") ; casier — M. Minovici („Curierul financiar") ; membri : I.G. Bibicescu („Românul"), M. Eminescu („Timpul"), C. Missail („Binele public"). Conform statutelor mai trebuiau aleși încă doi membri".** Alegerea lor s-a amînat pentru mai tîrziu, deoarece candidații rămași nu întruneau numărul de voturi.

Asta spune Cremer !

HASDEU ȘI EMINESCU – NEREPREZENTATIVI ?

n textul lui Constantin Antip fermitatea constituirii primei Societăți a Presei nu este pusă în evidență și nu se citează personalitățile care au pus în mișcare acțiunea.

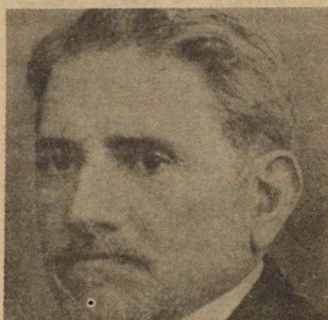
Autorul referatului despre **„Tradițiile solidarității"** profesionale ale ziariștilor consideră adunarea din 1885 **„destul de reprezentativă",** dă numele celor aleși, deși n-a făcut-o pentru predecesorii lor, și ține să numere adunările pentru dezbaterea statutului : 7. Cel puțin tot atîtea adunări de dezbatere au avut și gazetarii care au acționat în 1882 sub impulsul lui D.A. Laurian pentru a ajunge la hotărîrile din 1883. Acțiunea este chiar de mai lungă durată și este sigur **soclul celei de la 1885.**

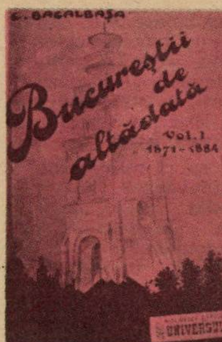
Numele lui Hasdeu și Eminescu sînt absente din această retrospectivă, deși amîndoi erau personalități marcante ale literaturii, publicisticii și vieții politice românești, creatori de opinie publică. Acel proiect de statut fusese rodul unei dezbateri prelungite, al unui vot, nu al unei „aprobări", iar alegerile au fost făcute cu toată exigența. Nu s-a ales doar „o parte" din Comitet, ci majoritatea acestuia, adică 7 din 9, cu alte cuvinte un **Comitet al Societății presei** în stare de funcționare din acel moment. Practic, între cele două inițiative nu este nici o diferență, cea de a doua reprezentînd-o pe prima, pe care de fapt o prelungește, dar cu altă coloratură politică, asupra căreia vom reveni.

Nota de subsol care trimite la cercetarea lui I. Cremer garantează și **lipsa de continuitate între Societatea Presei din 1883 și cea din 1885,** afirmație care în fața faptelor se dovedește neserioasă. În comitetul ales în 1885 este prezent atît I.C. Fundescu, I.G. Bibicescu, M. Minovici, cît și D.A. Laurian, ultimul fiind fondatorul Societății Presei anterioare. Patru din oameni sînt din Comitetul Societății Presei din 1883. Aici nu e vorba de oameni și formule noi ci de aceleași formule și, în bună măsură, de aceiași oameni. Lipsește Hasdeu care se retrage în lucrările lui științifice, lipsește Eminescu răpit de boală. Componența ziarelor este alta și aici era un comentariu de făcut, care însă s-a făcut, după cum vom vedea, în „literatura de specialitate". Cît despre formula „adunare destul de reprezentativă" ne întrebăm prin ce ar fi mai reprezentativi bietul I.G. Bibicescu, modestul I.C. Fundescu cu basmele lui, dramaturgia eroică a lui Gr. Ventura și chiar figura de veteran al presei a lui C.A. Rosetti, față de Bogdan Petriceicu Hasdeu, creator de geniu în toate direcțiile abordate, și față de geniul politic și poetic, recunoscute încă de pe atunci, ale lui Mihai Eminescu ? Orice consultare a **Dicționarului scriitorilor români pînă la 1900** dă o idee despre dimensiunea „reprezentativă" a acestor gazetari și scriitori.

Proeminența acțiunii de la 1883, caracterul ei de ctitorie stă în circumscrierea precisă

C. Bacalbaşa

a profilului de breaslă al organismului creat, în refuzul frazeologiei caritabile şi filantropice, care încurca lucrurile în precedentele întruniri profesionale. Ideea de a crea şi arbora un statut, ca şi a unor alegeri conform lor, este decisivă. Acestea sînt acţiuni de hotar, care vădesc o limpede conştiinţă de întemeietori, pe care ulterior ceilalţi nu fac decît s-o urmeze.

O MĂRTURIE CLARIFICATOARE : C. BACALBAŞA

e ne spune Constantin Bacalbaşa ? Mărturia la care se referă atît I. Cremer şi Constantin Antip, şi mai ales Mihai Gafiţa, este cuprinsă în volumul **Bucureştii de altădată**, 1927, vol. I, p. 291, dar şi în altă parte. Cartea care este un „memorial“ scrie negru pe alb :

„În sfîrşit, SE ÎNFIINŢEAZĂ O SOCIETATE A PRESEI. Treizeci şi trei de ziarişti se adună şi aleg următorul comitet : Preşedinte B.P. Hasdeu. Vicepreşedinţi D.A. Laurian şi Colonel Skeletti, I. G. Bibicescu, Al. Ciurcu, Eminescu, Missail şi Barbu Constantinescu, membri. M. Minovici casier“.

C. Bacalbaşa, contemporan al faptelor, dă **Societatea Presei** ca înfiinţată şi el reproduce aici sentimentul contemporanilor, ceea ce este foarte important în viaţa unei asociaţii. Sînt însă şi cîteva date pe care I. Cremer le corectează : in locul colonelului Skeletti el dă pe Al. Steriade. Apar, în schimb, două nume noi : Al. Ciurcu şi Barbu Constantinescu, căzuţi iniţial la vot, după Cremer. Comitetul in enumerarea lui C. Bacalbaşa are 9 membri faţă de 7 la I. Cremer, deci este complet. Acesta este semn că **Societatea Presei** a funcţionat, că şi-a completat numărul de membri şi că informaţiile prezentate ulterior sînt mai puţin complete decît ale lu C. Bacalbaşa.

Mai departe :

„Dar această Societate nu va avea lungă viaţă, unul din motive e faptul că preşedinţia nu a fost dată lui C.A. Rosetti. Motivul nealegerii lui Rosetti a fost Eminescu care, cu niciun preţ, n-a voit să admită preşedinţia directorului «Românului»“.

Informaţia este, desigur, preţioasă, pentru că ne scoate din factologie şi ne obligă să facem istorie vie. **Societatea Presei** a fost, deci, sabotată de partizanii lui C.A. Rosetti, după ce candidatura acestuia a căzut.

Ea nu s-a născut moartă, ci a fost sufocată pentru a fi reînviată mai tîrziu cu acest preşedinte. **Dar de ce trebuia ales C.A. Rosetti ?** Fondul chestiunii este politic şi ne îndreaptă către o confruntare politică de partide, în atmosfera căreia s-a desfăşurat şi înfiinţarea **Societăţii Presei.** În alegerile din 1883 gazetarii liberali n-au avut cîştig de cauză, dar aceasta nu înseamnă că **Societatea Presei** n-a fost fondată atunci, pentru că liderul liberalismului roşu n-a fost ales preşedinte. Chiar C. Bacalbaşa, gazetar de coloratură liberală, redactor de altfel la **Românul** o vreme, declară societatea înfiinţată.

C.A. ROSETTI SUPERIOR LUI B.P. HASDEU ?

onstantin Bacalbaşa nu lasă episodul fără comentarii :

„Eminescu era un om mare căci era un poet genial, dar în politică vedea strîmt, n-avea lărgimea de orizont a lui Rosetti, era pătimaş, nu erta lui Rosetti cele două mari păcate, întîiul că era liberal, al doilea că avea şi sînge grecesc în vine“.

Simplul fapt că autorul **Bucureştilor de altădată** era liberal, iar Eminescu conservator, ne-ar scuti de comentarii. Dar aici este un comprimat, o pilulă liberală propagandistică, privitoare la poet, care a făcut lungă carieră. Din punct de vedere liberal Eminescu este om mare numai ca poet, neavînd vocaţie şi orizont politic. Desigur — în politică i-a negat pe liberali. Tendinţa de a reduce şi a diminua personalitatea eminesciană numai la poezie a dat roade. Condiţiile propice au fost oferite de boala poetului care l-a scos din arena publică, de moartea lui, de lungile guvernări liberale care au ţinut să-l prezinte în propaganda lor mereu ca atare. Persistenţa acestor vederi caduce o întîlnim şi astăzi. Dar liberalii de atunci nu minimalizau participarea şi rolul lui decisiv la înfiinţarea unei **Societăţi a Presei.**

„Rosetti era cel dintîi ziarist al epocii lui, cine-i putea contesta aceasta, preşedinţia unei Societăţi de presă se cuvenea de drept omului care luptase o viaţă pentru libertatea presei ; totuşi glasul lui Eminescu a avut mai multă trecere şi Rosetti a fost înlăturat“.

Judecata asupra lui C. Rosetti este strict liberală. C.A. Rosetti era un veteran faimos al presei liberale pe care o inspira, dar a fost şi un adversar al lui Alexandru Ioan Cuza. Multe din acţiunile sale de presă n-au primit aprobarea celorlalte personalităţi de presă. El nu era combătut doar de Eminescu ci şi de Ion Heliade Rădulescu, de Cezar Bolliac, de Vasile Alecsandri, comilitonii de generaţie dezamăgiţi de el, de Hasdeu, de Vasile Conta şi numeroşi alţii. Ceea ce lui Constantin Bacalbaşa, ca liberal de formaţie, i se pare incontestabil, altora li se pare contestabil, iar această contestaţie a avut cîştig de cauză în 1883. Întrunirile prezidate de D.A. Laurian vor fi dus la acest rezultat. Şi aici stă explicaţia faptului că acel **Comitet al Presei** prezidat de C.A. Rosetti dă mai multe informaţii despre acţiunile caritabile ale acestei comisii filantropice, decît despre re-

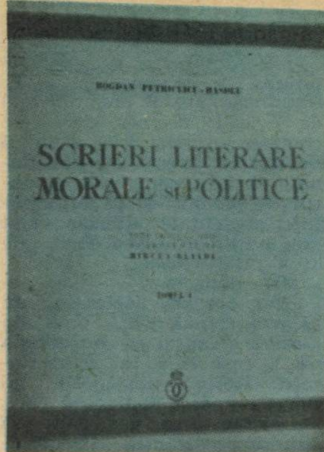
uniunile pregătitoare ale lui D.A. Laurian, conservator pe atunci. Un examen politic al istoricului înființării unei organizații a ziariștilor români oferă chei pe care altfel nu le putem avea.

„Și atunci, ca și mai tîrziu, oamenii cu adevărată valoare pătrundeau mai greu decît mediocritățile. Mediocritatea nu deștepta niciodată invidia“, zice C. Bacalbașa. Invidia să fi fost a lui Eminescu? **„Eminescu era ziarist politic, ca și Rosetti, B.P. Hasdeu numai publicist. Eminescu nu admitea să existe în România un ziarist politic deasupra lui. Încă un motiv ca să înlăture pe Rosetti și să se puie sub președinția lui Hasdeu care nu-i subordona inițiatea lui ca ziarist politic“**. Mobilul ar fi totuși patima, care l-a determinat pe Eminescu să-l blocheze pe C.A. Rosetti cu personalitatea publicistică a lui Hasdeu. Deci Eminescu ca pătimaș, iar Hasdeu ca publicist l-ar fi nedreptățit pe Rosetti. Trecerea chestiunii în sfera psihologiei este un procedeu lesnicios, dar nu profund. Pentru că și Mihai Gafița urmîndu-l pe Bacalbașa tratează pe Hasdeu - drept **„savant și numai întîmplător gazetar“** și pentru că resorturile mai adînci ale acestei alegeri se cer lămurite, să ne oprim puțin asupra gazetăriei și atitudinii politice a lui Hașdeu.

HASDEU – GAZETAR DILETANT ?

ste Hasdeu doar un „publicist“, un „gazetar întîmplător“? Făcîndu-l **publicist** pe Hasdeu, C. Bacalbașa procedează minimalizator ca și în cazul lui Eminescu. El disociază între **ziarist politic** și **publicist**, ceea ce nu-l îndreptățește însă a-l scoate pe Hasdeu din sfera publicisticii politice. Este adevărat că Hasdeu n-a fost gazetar de partid politic, ca Rosetti sau Eminescu, ca atîția alții, dar el a făcut gazetărie politică de bună calitate și de cea mai mare răspundere morală. Marile teme ale gazetăriei politice din epocă le găsim și la Hasdeu, iar faptul că n-a „combătut“ în foile de partid nu-l diminuează ca gazetar politic. Am zice chiar că asta-i sporește statura. Hasdeu care vorbea de pe poziții asemănătoare lui Eminescu, aducea în gazetărie ceea ce aducea și poetul : priceperea istorică a problemelor, competență sociologică și economică, orizont bibliografic, un stil intelectual superior. **„Românul**, scrie N. Iorga într-o Istorie a Presei, **era atacat** (de Eminescu, adăugăm noi) **în cultura lui insuficientă și în concluziile lui grăbite, de un om care-și chibzuia fiecare gînd și care măsura forma potrivită cu dînsul“**. Același lucru se poate spune și despre gazetăria lui Hasdeu.

Ediția de **Scrieri literare, morale și politice** pe care o alcătuiește pentru Hasdeu, la 1937, Mircea Eliade a fost considerată și de cei mai acerbi critici ai ei un eveniment de istorie literară. Una din revelațiile de căpătîi rămîne capitolul gazetăriei politice căruia, de altfel, Mircea Eliade îi consacră un întreg subcapitol al **Introducerii** sale, intitulat : **Hasdeu, gazetar politic.** Dacă pentru C. Bacalbașa, Hasdeu nu era gazetar politic, el este pentru noi astăzi un gazetar politic dintre cei mai mari, pe cînd contribuția de gazetar politic a lui C. Bacalbașa și altora, chiar a lui C.A. Rosetti și-a pierdut actualitatea. Pompiliu Constantinescu ține să remarce că partea cea mai revelatoare, singura de altfel după el, a ediției lui Mircea Eliade, este cea privitoare la gazetăria hasdeiană. Dacă **„Eminescu**, după Pompiliu Constantinescu, **a visat, Hasdeu a dinamizat și a sperat. El este singurul gazetar și singurul spirit intuitiv ce se poate opune integral junimismului, chiar lui Eminescu ; asemănarea dintre ei stă în geniul polemic, în vehementa pamfletară, cu țeluri contrarii însă, și în fondul originar istoric de la care pornesc“.**

În 1972, Mihai Drăgan care scrie o monografie **P.P. HASDEU** consideră că în **„Ipostază de ziarist, dotat cu inepuizabile dispoziții pentru luptă și aplecare spre directivă, Hasdeu este, să spunem așa, Bălcescu și C.A. Rosetti totdeodată, dar la o temperatură ideologică mai ridicată“.** (p. 130). Mihai Drăgan, care n-are prejudecata de partid a lui C. Bacalbașa, acordă un întins capitol Gazetăriei hasdeiene. La fel, Vasile Sandu consacră o carte întreagă **Publicisticii lui Hasdeu** (1974), unde bibliografia articolelor lui politice, care începe în 1858 și sfîrșește cu 1902, este impresionantă. C.A. Rosetti n-a fost învins în primele alegeri de la **Societatea Presei** de un anonim sau de un mediocru, cum sugerează C. Bacalbașa ci de unul din cei mai mari gazetari politici ai românilor, comparabil cu Eminescu, care-l acceptă, deși platforma lui Hasdeu este liberală ! Și această relație și comparație, Hasdeu-Eminescu, a fost prea puțin cercetată sau măcar frecventată.

PERSECUTAREA LUI HASDEU = PERSECUTAREA LUI EMINESCU

i Hasdeu a fost înghesuit ca și Eminescu într-un portret aproximativ al complexei lor personalități. Portretul de ins imprevizibil și aventuros, interesat mai mult de glume decît de politică, i s-a făcut lui Hasdeu. Gîndirea lui și împotrivirea lui politică consecventă au fost trecute pe plan secund.

Eminescu n-a optat pentru Hasdeu doar pentru a-l dărîma pe C.A. Rosetti, cum lasă să se înțeleagă C. Bacalbașa, ci pentru că avea multe afinități cu Hasdeu iar acesta avea un trecut de gazetar și om politic respectabil. Ca și Eminescu detesta ambele partide și era un independent în opinie politică construită pe o temelie științifică, serioasă ca și în cazul poetului. Hasdeu n-a fost o soluție temporară de compromis, o improvizație,

Casa Anton Varnic, unul din sediile redacției ziarului «Timpul»

datorită căreia n-ar fi mers treaba la **Societatea Presei,** ci o alegere chibzuită și eficientă în alegeri, de vreme ce a obținut majoritatea pentru a fi ales președinte.

La 1883 cînd s-a constituit **Societatea Presei,** Eminescu vedea însă în Hasdeu ceea ce el fusese în politică : un intelectual de mare suprafață cu o gîndire clară, întemeiată pe o vastă cunoaștere a istoriei poporului român, ceea ce marfa liberală comună de gazetă n-avea. Hasdeu s-a aflat întotdeauna în conflict cu oficialitatea politică. C. A. Rosetti ca ministru al Instrucțiunii Publice dă ordin de suprimarea **Arhivei istorice,** după ce apăruse primul volum. Persecuțiile la care a fost supus Hasdeu sînt urmarea atitudinii lui politice, la care în ciuda consecințelor nu vrea să renunțe. În 1870 Hasdeu a fost întemnițat la Văcărești ca deținut politic pentru antidinasticism. **„O pușcărie, pentru un om politic, demn de a purta acest nume, este întocmai ca o armă pentru un bun ostaș ; o onoare mai mult și o încurajare".** A-l scoate pe Hasdeu dintre gazetarii politici, comparabili lui C.A. Rosetti, așa cum face Constantin Bacalbașa este o eroare. O eroare decurgînd după toate probabilitățile dintr-o viziune de partid. La 1883 cînd Eminescu reușește să-l instaleze ca prim președinte al **Societății Presei,** Hasdeu încă nu părăsise politica pentru știință. De ce nu-l voiau liberalii ? Pentru că Hasdeu se declarase a nu fi **„om de partid, de gașcă, ci liberal independent",** și asta pentru că, ne-o spune George Munteanu, **„era convins de egala ticăloșie a celor din partidul conservator și liberal".** Din pricina independenței sale și viei sale atitudini politice, Hasdeu suferă **„din plin loviturile ambelor partide".** Asta îl face să renunțe la politică pentru a-și realiza misiunea științifică. Dar la 1883 el mai încerca încă să facă politică și a fost de acord să fie președintele **Societății Presei** române.

În același an, Hasdeu candidează ca deputat la Craiova și i se pune chestiunea opțiunii : ori politică ori istoriografie. Hasdeu declară, prima dată, că nu se desparte de cercetările lui istorice ! Este începutul sfîrșitul atitudinii lui politice publice și ferme. Aici trebuie să stea și pricina inactivității lui la **Societatea de Presă,** care a avut prin Hasdeu șansa de a începe cu un președinte de mare autoritate pe mai multe planuri ale vieții publice românești. Și aceasta datorită lui Eminescu.

O SOCIETATE A PRESEI DEASUPRA PARTIDELOR?

el care și-a dat foarte bine seama de importanța culorii politice în istoria **Societății Presei** din România a fost Mihai Gafița. El nu s-a mulțumit doar să înșire faptele și să le pună pe un cîntar aproximativ pentru a vedea care sînt mai abundente, ci a mers la semnificația și la calitatea lor. **Societatea Presei** a apărut în cadrul unui război între liberali și conservatori, ne referim la gazetarii din presa activă, unde liberalii dețineau și un fost lider politic, C.A. Rosetti. Explicația pe care o oferă Mihai Gafița este cu totul alta decît cea transmisă de C. Bacalbașa.

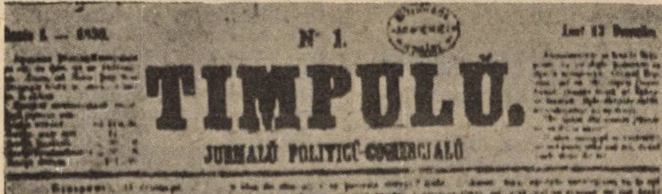
„O Asociație a presei cu Rosetti în frunte ar fi dat un lustru prielnic ideii de ziarist la periodicele liberale, punînd în minoritate flagrantă cel puțin două din gazetele pe care le voia Eminescu în prim plan: „Timpul" și „România liberă" — aceasta din urmă dirijată acum direct de junimiștii neajunși încă în tabăra liberală — chiar și a treia, BINELE PUBLIC, al dizidenței liberale a lui Gheorghe Vernescu (Cună), viitor aliat cu conservatorii (lăudat de Eminescu într-unul din articole). Poetul însuși, ales numai membru în Comitetul de conducere, izbutise să impună în comitet, în afară de Hasdeu, președinte, atunci prieten cu grupul junimist, participant la adunările Junimii, pe D.A. Laurian ca vicepreședinte, directorul „României libere", deci tot junimist. Împreună cu el însuși, ca reprezentant al „Timpului", și cu Gh. Missail de la „Binele public", al lui Vernescu, formau majoritatea sigură în comitetul Asociației, oricînd paralizantă pentru Ioan Bibicescu de la „Românul" chiar dacă i se alăturau presupușii neutri Georges Steriadi, de la „Gazette de Roumanie" sau Mina Minovici de la „Curierul financiar", ultimul legat direct de liberali".

Identificarea firelor politice ale acestor jurnaliști din primul **Comitet al Asociației Presei** este prețioasă pentru lămurirea viitorului ei. Este limpede că acest Comitet este potrivnic liberalilor și gazetăriei de duzină. Factorul motor al acțiunii a fost după gazetele vremii, D.A. Laurian, care reprezenta presa de factură culturală, intelectuală, științifică, nu simpla jurnalistică de partid. După C. Bacalbașa, factorul hotărîtor al alegerilor a fost Eminescu prin care vorbea aceeași orientare antifacilă în gazetărie. De aici și președintele Societății de presă, un savant de renume : Hasdeu. Ar mai fi de adăugat că în sine această factură gazetărească era antiliberală, dacă ne referim la frazeologia bombastică și alarmistă a liberalismului, care n-a făcut niciodată o gazetărie cărturărească, ci doar retorică. Prezența lui D.A. Laurian aici, ca și mai înainte, ca și în viitoarea formațiune a **Societății de Presă** din 1885, ca și mai tîrziu, ne arată că această organizare a avut în el un susținător constant și un factor de stabilitate care nu vine dinspre partea liberală, ci din fosta tabără eminesciană. Toate datele pledează împotriva improvizației și a gesturilor trecătoare.

ROMANIA LIBERA

Nº 1.

TIMPULŬ.

JURNALŬ POLITICŬ-COMERCIALŬ

BOICOTUL LIBERAL ?

onfruntate cu datele lui C. Bacalbașa, cele ale lui Mihai Gafița ridică unele probleme de interpretare.

„**Vom observa**, scrie Mihai Gafița, **că manevra, dacă tot lui Eminescu se datorește, merge încă mai departe: exclus de la participare în Comitet, „Telegraful", ziar legat direct de liberali, deasemenea cele două „Războaie" („Războiul" lui Grandea și „Războiul român" al lui Weiss), ambele nesigure din punctul lui de vedere. „Gazette de Roumanie" era o publicație relativ neînsemnată, ea va și dispare după un an, însă putem să acceptăm că tot următor principiilor poetului nu a putut participa în Comitet al cărui director, Al. Ciurcu (fost un timp și la „Românul"), era pașaportar, nu avea cetățenie"**. Mihai Gafița duce aici lucrurile mai departe analizînd reprezentarea gazetelor în acest Comitet subliniind inspirația lui neliberală sau antiliberală. Totuși C. Bacalbașa îi pomenește în Comitet pe Ciurcu, pe Grandea. Se pare că ședințele următoare i-au omologat; de aici un indiciu în plus de activitate a Societății Presei în 1883 și că prin ei s-a mai echilibrat, aparent, rolul gazetarilor de inspirație neliberală în acest Comitet. Astfel se explică boicotul gazetelor liberale împotriva primei ipostaze a Societății de Presă române. Dar dacă presa de inspirație liberală este nemulțumită de rezultatele unei inițiative acceptate în comun cu celelalte gazete de partid, și chiar refuză activitatea în comun, aceasta nu inseamnă că această Societate a Presei a fost înființată mai tîrziu.

„UN CETĂȚEAN ÎN FOR"

eea ce dorea să evidențieze Mihai Gafița era angajamentul lucid al poetului.

„**Așadar nu patima sau ambiția, cum declara Bacalbașa, îl determinau pe Eminescu să-l concureze pe Rosetti, ci un lucid calcul al repartiției de forțe în viața presei"**.

Gafița scoate în lumină episodul expediat sau pur și simplu neglijat de mulți, pentru că in el găsește dovada implicării deliberate și metodice a poetului în viața politică. El refuză ideea unei boli congenitale, care ar fi urmărit pe poet și reliefează mai ales aceste aspecte peste care nu se poate trece:

„**Esențialul rămîne că, în ultima parte a stagiului său gazetăresc, Eminescu era o asemenea figură a presei românești, cu o atît de mare capacitate de influențare, încît determina singur activități, decizii și direcții de manifestare, cu toată opoziția liberală. Era, putem spune azi, cea mai influentă personalitate din presă — postură în care nu ne putem închipui un visător, un poet care vehiculează generalități, sau abstracții sau himere. Dimpotrivă, în atari acțiuni, vedem un om metodic și lucid, un cetățean în for, lucrînd cu adresă și sistemă"**.

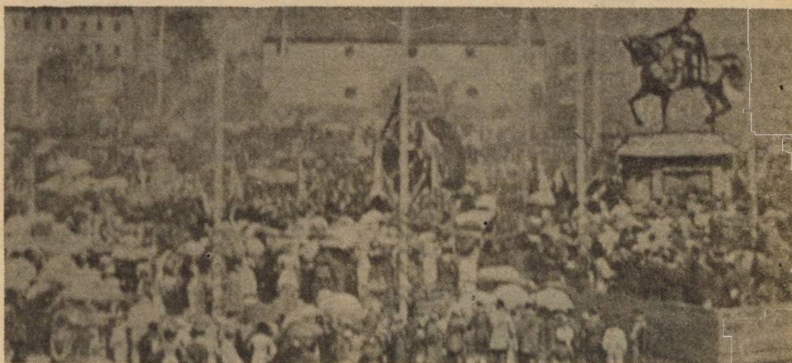
Dealtfel nu este singura par-

G. H. Grandea ● Al. Ciurcu ● I. G. Bibicescu ● D. A. Laurian ● Gr. Ventura ● I. Valentineanu

ticipare de acest fel a poetului: Eminescu mai era membru în societatea **Carpații**, alcătuită mai ales din transilvăneni, cu un caracter net de luptă, **conspirativă**, împotriva imperiului habsburgic. Ce l-a adus aici pe poet este simplu de spus: experiența de student român la universitățile nemțești, ca și itinerariul său transilvan. Poetul contribuie deci cu conștiința clară a acțiunilor sale și cu o disciplină a participării deosebită.

Dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare. Iași, 5 iunie 1883

«DOINA» — O POEZIE ANTILIBERALĂ

Răspunsul cel mai bun la întrebarea ce-l determina pe Eminescu să conteste pe Rosetti este opera lui de gazetar politic. Sînt articole luminoase ca expunere și documentație, prin care Eminescu se opune liberalismului rosettist, adică „roșilor", „mazziniștilor". Pentru Eminescu răul politicii liberare îl reprezenta gazetăria lui C. A. Rosetti. Dar dincolo de cauzele principale, de opțiunile de program social și politic, intra în joc și politica foarte concretă și deloc admirabilă a liberalilor. Ea luase forma „satrapiilor" locale sau centrale și dezvolta un exclusivism fără fisură. Chiar după ruptura dintre Ion Brătianu și C. A. Rosetti, acest exclusivism, care fusese un bun comun, nu rămîne doar apanajul lui C. A. Rosetti, părăsit pe drum ; el este o metodă politică de guvernare foarte activă și aplicată la toate nivelele. Să nu fim deci surprinși că Eminescu la 1883 încearcă o **Societate a Presei** române ocolind gazetele liberale. Exclusivismul generează în politică exclusivism. Un exemplu este edificator. Gafița a făcut bilanțul activităților lui Eminescu din anii '82—'83. Ele arată un om cu picioarele pe pămînt, capabil să desfășoare ritmic o activitate foarte diversă : de bibliotecă, în presă, în societate. Între aceste participări se află și deplasarea lui la Iași în 1883, cu prilejul dezvelirii Statuii lui Ștefan cel Mare, pe 5 iunie. Se știe, biografii lui o spun (G. Călinescu, Ion Crețu, George Munteanu), că Eminescu abia aștepta acest prilej pentru a-și revedea locurile natale și Iașul. A fost la Iași cu prilejul sărbătorii, dar n-a participat la ea. Încercase să compună un imn ocazional Ștefan cel Mare la care a renunțat și a luat cu el **DOINA** care era mai veche. A participat la o sărbătoare a lui Ștefan cel Mare organizată de **Junimea** acasă la Negruzzi și acolo a citit **Doina** cu un succes enorm. Întors la București va scrie două articole fulminante despre această sărbătorire în care marea figură voivodală fusese prilej de frazeologie patriotică. În **Timpul** din 18 iunie 1883 se arată indignat de ignoranța oratorilor desemnați să vorbească despre Ștefan cel Mare. Articolul este plin de oroare față de goliciunea discursurilor lui C. A. Rosetti, Petre Grădișteanu, Cariagdi.

SUFOCANTUL EXCLUSIVISM LIBERAL

De ce n-a citit Eminescu la serbare ? Nu este vorba de semnele bolii, cum s-ar crede, ci de exclusivismul liberal. Liberalii, prin șeful lor, Brătianu, l-a confiscat cu acest prilej pe marele erou al Moldovei, închizînd accesul la această sărbătoare oricui altcuiva. „**În Iași,** scrie același Mihai Gafița trecînd de superficia lucrurilor, **se constată că guvernul, unde Brătianu conducea acum neînduplecat,** à la Bismark, **lovind cu adresă pe conservatori, organizase ceremonia ca o serbare liberală omogenă".** Urma să fie **„o manifestare liberală, la care avea acces numai clientela partidului aflat la guvern. Poetul n-ar fi acceptat cu nici un preț să ia cuvîntul alături de C. A. Rosetti, de Cariagdi — socotiți de el străini — în fața monumentului voevodal. (...) Adunarea de la Iacob Negruzzi, unde poetul a citit DOINA, a fost manifestarea concretă a neacceptării de către Junimea a felului cum s-a organizat festivitatea, în principal cu excluderea unei largi participări naționale și populare — aparent din cauza măsurilor luate pentru securitatea regelui, în realitate pentru a-și atribui numai lor meritul monumentului. Eminescu avea însă și criteriile proprii — el se războia cu vorbitorii, aceștia erau dintre cei ce se erijau în exponenți naționali".** G. Călinescu mai face o observație prețioasă, că **Doina** era în fond îndreptată împotriva afacerii Stroussberg, ceea ce întărește interpretarea realistă a lui Mihai Gafița. Afacerea Stroussberg era o afacere de pe urma căreia profitaseră liberalii și regele, iar **Doina** era foarte potrivită într-un moment în care liberalii, vinovați de fraudă financiară în afacerea căilor ferate și politică prin tot ce făceau să monopolizeze orice formă de patriotism, excluzînd pe cei îndreptățiți la prezență și atitudine de la dreptul lor la o serbare ca cea a lui Ștefan.

Nu este tînărul Eminescu unul din organizatorii serbării de la Putna ?

Cele întîmplate la discuțiile și la alegerile de la **Societatea Presei** se explică mult mai bine în această atmosferă de sufocant exclusivism instaurată de guvernarea liberală. A pretinde seninătate și indiferență acolo unde se întruneau oamenii gazetelor adverse de partid, cum face C. Bacalbașa, este prea mult. Exclusivismul liberalilor, alt-

fel „democrați" în declarații, a dus aici.

„Legenda, continuă Gafița, **a pus neparticiparea poetului la festivitate cînd pe seama unui preambul al bolii, cînd pe seama întîlnirii cu Creangă și a popasurilor bahice. Se vede clar că o atitudine de o mult mai mare fermitate politică, de un realism clar, a dictat comportarea poetului".** Acest exclusivism de partid practicat de liberali l-a împins pe Eminescu în starea de lentă înstrăinare.

O SINGURĂ DATĂ DE ÎNTEMEIERE : 1883

rgumentele folosite de I. Cremer și adepții părerii sale că abia cu **Societatea Presei** din 1885, cînd președinte este ales C. A. Rosetti, poate fi considerată înființată nu sînt concludente. Abia acum ar fi o asociație **„deschisă tuturor acelora care lucrau în presă, în întreaga țară".** Dar nici **Societatea Presei** cu președinția lui Hasdeu n-a fost închisă vreunei publicații. Adunarea **„destul de numeroasă"** din 1885, acele **„noi și noi adeziuni"** n-au ca rezultat decît 43 de membri, doar cu 8 mai mult decît în 1883. Și atunci s-a elaborat, s-a propus și s-a dezbătut un statut ca și în 1885. În ambele cazuri acest statut s-a votat. Care este diferența dintre ele n-o precizează nimeni. Este foarte probabil că ne aflăm în fața unei versiuni noi a statutului redactat la 1883, dacă nu a aceluiași statut. Membrii Comitetului sînt și în 1885 tot în număr de 9 ca și în 1883, ceea ce ne întărește presupunerea. Tot 9 vor fi și la **Societatea Presei** din 1890, evident în legătură cu predecesoarele. Activitatea a fost extrem de scurtă și la cea de a doua societate, ca și în cazul primei. Moartea lui Rosetti în 1885 echivalează cu dorința lui Hasdeu de a se retrage din politică la 1883, după eșecul deputăției craiovene sau a abandonului eminescian în fața exclusivismului liberal. Continuitatea între prima **Societate a Presei,** cea de a doua și a treia este incontestabilă, cu un progres organizatoric vizibil și autentic la ultima. Această continuitate ne este dată nu numai de prezența între susținători ai acelorași ziare centrale, ci mai ales a unor personalități care revin în toate comitetele. D. A. Laurian care este inițiatorul din 1883, e prezent și în 1885, este președintele celei de a treia **Societăți a presei,** ceea ce ne arată că structura gîndită la 1883 era viabilă, dar condițiile erau potrivnice. Dacă important și decisiv ar fi criteriul activității, atunci întemeierea **Societății Presei** române ar trebui mutate la 12 iulie 1890, cînd doar cu 31 de ziariști, deci mai puțini decît în 1883, se reorganizează **Societatea existentă** anterior. Prima treaptă este cea stabilită de D. A. Laurian și M. Eminescu, cu Hasdeu președinte în 1883, cea de a doua, de D. A. Laurian și M. Minovici, cu Rosetti președinte în 1885, cea de a treia de Dionisie Miron cu D. A. Laurian președinte în 1890. A-l exclude pe Mihai Eminescu și pe B. P. Hasdeu din postura de ctitori ai Societății presei române este în realitate un gest care nu mai ține de obiectivitatea istoriografică ci de opțiunea politică.

O RECTITORIRE LIBERALĂ ȘI EXCLUSIVISTĂ

xclusiviști au căutat să fie din nou liberalii în 1885 cu prilejul acestei reorganizări. Noua **Societate de Presă** nu este deschisă așa cum s-a afirmat atît liberalilor și conservatorilor, decît în aparență : este de coloratură hotărît liberală.

„Noul comitet, din martie 1885, are o structură total diferită de cea anterioară, acum predomină liberalii, sau apropiații lor. Practic, se poate spune că doar un singur membru mai corespundea vederilor lui Eminescu din 1883, anume cel de la „Romania" (ziarul constituit prin fuzionarea, în 1884, a „Timpului" cu „Binele public"), Hasdeu fiind lăsat în afară. În rest, Rosetti și Bibicescu, („Românul") erau direct liberali, Ciurcu era primit în Comitet, la fel un alt pașaportar, G. Secășeanu („Unitatea națională") ; „Telegraful", tot liberal, își are un delegat, iar cei doi de la „România liberă" : Gr. Ventura și D.A. Laurian, erau acum foarte apropiați liberalilor, ca urmare a cartelului grupării junimiste cu liberalii brătieniști, în alegerile din toamna lui 1884. Este acum clar că structura antiliberală a Comitetului din 1883 era datorată exclusiv lui Eminescu".

Dar Eminescu ieșise sau fusese scos din arenă. Noua **Societate a Presei** respiră un anume exclusivism liberal pe care-l denunță nu doar alegerea lui C. A. Rosetti, ca o compensație pentru ruptura cu Brătianu, nu doar gazetele de coloratură liberală, ci și accentul ostentativ pus de membrii liberali și acestui comitet pe calitatea de fondator și ctitor al organizației de breaslă ziaristică pentru C. A. Rosetti. La 1892, în aprilie, cu prilejul unei procesiuni la mormîntul lui C. A. Rosetti, — mascaradele liberale care nu plăceau lui Eminescu — I. G. Bibicescu, liberal rosettist, ia cuvîntul în numele **Societății Presei** și afirmă următoarele : **„Societatea Presei se crede datoare de a duce omagiile sale de adîncă recunoștință fondatorului și mentorului presei române, președintelui celei dintîi societăți a presei, lui C. A. Rosetti".** Dacă această **Societate a Presei,** ar fi avut și după 1890 un colorit neutru, afirmația ar fi fost valabilă. Ea este însă exagerată și vine din partea unui cirac. C. A. Rosetti n-a fost nici fondatorul presei române, nici mentorul ei, nici întemeietorul celei dintîi **Societăți de Presă.** El a fost într-adevăr fondatorul presei liberale, mentorul ei și ctitorul primei Societăți a presei de caracter liberal, așa cum a arătat-o Mihai Gafița. Este deci un elogiu liberal, partizan, care nu probează nimic. I. G. Bibicescu era liber s-o afirme. De ce este nevoie să preluăm aserțiunile lui I.G. Bibicescu?

O ALTĂ MĂRTURIE A LUI C. BACALBAȘA

acă mai este nevoie de o probă asupra identității dintre cele două **Societăți de Presă,** 1883 și 1885, ca doi timpi ai aceleiași acțiuni, ea vine tot de la Constantin Bacalbașa, care în calitate de Președinte al Sindicatului Ziariștilor din București, tipărește în 1922 o addenda la volumul **Istoria presei românești** de N. Iorga, sub titlul : **Ziaristica română din zilele noastre.** Textul nu

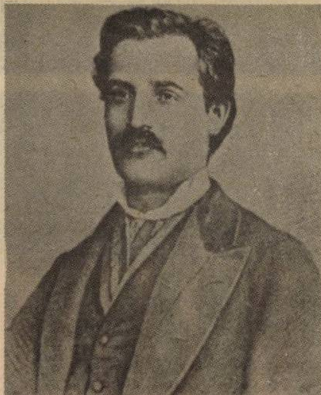
este citat de nici unul dintre cei pomeniți, deși pare a fi fost folosit de Vasile Netea, de aceea îl reproducem integral:

„Dezvoltarea presei, înmulțirea ziarelor și dovada făcută cum că ziarismul începe să devină o carieră, inspiră cîtorva ziariști pe la anul 1882, hotărîrea de a fonda o SOCIETATE A ZIARIȘTILOR. După multe negocieri, care duraseră luni și luni de zile, s-a putut organiza cîteva întruniri în localul CURIERULUI FINANCIAR, ziarul economico-financiar săptămînal al lui Mina Minovici.

Pe acea vreme ziariștii erau împărțiți în tabere ostile, ziarismul pur profesionist nefiind încă destul de dezvoltat, acei care scriu în gazete aveau toate patimile partidelor ce reprezentau. Dacă partidele erau rivale, și se combăteau cu violență, ziariștii erau și ei, oarecum, antagoniști. De aceea era greu de găsit formula care să poată întruni la un loc pe toți oamenii condeiului gazetăresc. Mina Minovici, deși nu era un gazetar de cotidian și nici nu făcea politică de partid, totuși era un pasionat partizan al înființării Societății ziariștilor. Pe el îl preocupa mai ales motivul economic. Lui Minovici îi trebuia o casă de ajutor și de pensionare a bătrînilor ziariști, și pentru această idee a luptat credincios în cei din urmă ani ai vieții sale.

După mai multe întruniri în redacția lui Minovici, Statutele instituției fură votate. Erau de față — pe cît îmi amintesc — Mina Minovici, I. G. Bibicescu, Barbu Delavrancea, Mihai Eminescu, Nicolae Ghițescu, I. Valentineanu, Zamfir Arbore, D. Racoviță și alți ziariști mai tineri printre care mă număram. Dar cînd veni chestia alegerii președintelui, toată înjghebarea se nărui.

Ziariștii se despărțiră în două tabere, unii cereau președinte pe C. A. Rosetti, alții pe B. P. Hasdeu. Ziariștii conservatori, în cap cu Eminescu, nici nu voiau să audă de Rosetti, ziariștii liberali răspundeau cum că Rosetti este cu adevărat ziarist de profesie, pe cînd Hasdeu nu este decît un ziarist diletant. Pusă la vot alegerea președintelui, izbuti Hasdeu. Dar Hasdeu își dete demisia, C. A. Rosetti fu ales președinte și rămase pînă la moartea sa în aprilie 1885. Societatea încetă de a mai trăi.

Cîțiva ani mai tîrziu încercarea fu reluată, dar de data aceasta cu mai multă izbîndă. Societatea Presei fu înființată, iar președinte fu ales D. A. Laurian, directorul „României libere". Această societate a trăit mai mulți ani pînă ce actualul Sindicat al Ziariștilor din București, a cărui casă o inaugurăm acum, fu înființat".

Expunerea lui C. Bacalbașa este clară și are atu-ul de a avea în autorul ei un participant la dezbaterile pentru înființarea **Societății Presei din 1883.** La aceste rînduri și nu în „literatura de specialitate", unde a intrat de aici, stă afirmația lui Vasile Netea că Hasdeu a demisionat în favoarea lui C. A. Rosetti, care ar fi prezidat pînă la moarte. C. Bacalbașa nu vorbește de două **Societăți ale Presei** ci de una singură, cu un prim președinte, Hasdeu, care s-a retras fiind urmat de al doilea, C. A. Rosetti, care moare în funcție. Abia acum Societatea „încetă de a mai trăi". A doua Societate a Presei este, după C. Bacalbașa, acea din 1890 care-l alege președinte pe Laurian. În 1927 în **Bucureștii de altădată**, I. C. Bacalbașa revine pentru a accentua rolul lui Eminescu. Nimic despre demisia lui Hasdeu. Iar în volumul doi al **Bucureștilor de altădată**, la anul 1885, în care sfîrșitul lui C. A. Rosetti ocupă un loc important, nu este nici o vorbă despre **Societatea Presei,** exceptînd mandatarea unui orator la funeraliile fostului om politic și ziarist liberal, semn că înființarea se consumase în 1883. In ambele amintiri C. Bacalbașa, dă, deși liberal, ca înființarea **Societății Presei,** anul 1883, pe care-l confirmă și cercetarea dinamicii de epocă.

CONTINUITATEA SOCIETĂȚII PRESEI DE LA 1883

ctul de la 1883 nu este impozant numai prin prezența lui Eminescu și Hasdeu, ci și prin hotarul pe care-l pune între vechile asocieri de gazetari cu scopuri caritabile față de alții și noua societate care gîndește societatea în funcție de nevoile propriilor ei membri. Apariția unui statut, dezbătut și votat, ca și a fixării componenței de 9 a Comitetului, care am văzut că se transmite și la 1885 și la 1890, sînt hotărîtoare pentru viața Societății care astfel, prin aceste acte, a început să existe. Membrii din primul Comitet au trecut și în cele următoare asigurînd continuitatea organizatorică, dacă nu și pe cea politică. Tendința de a exclude pe Hasdeu și Eminescu dintre întemeietori, vizibilă în discursul lui I. G. Bibicescu, este de sursă liberală și ține de exclusivismul caracteristic politicii acestui partid. Societatea Presei române s-a fondat la 1883 cu B. P. Hasdeu și M. Eminescu printre protagoniști.

NECESITATEA UNEI ISTORII A PRESEI

oate acestea ne arată că istoria presei românești este foarte puțin cunoscută. Cînd făcea apel la o scriere a istoriei presei române, Pompiliu Constantinescu avea neîndoielnic dreptate: **„O istorie a presei române,** scria el în 1937, **este de făcut de-aci nainte".** Cazul înființării organizației de breaslă a ziariștilor, ignorarea de către unii comentatori ai evenimentului a rolului pe care l-a jucat Eminescu în acest act de conștiință profesională, arată cîtă dreptate avea la 1937 Pompiliu Constantinescu și cîtă dreptate are și astăzi. Istoria presei române continuă să fie neelucidată pentru marele public și chiar pentru unii „specialiști".

Mihai Ardeleanu

EXISTĂ O LITERATURĂ STRĂROMÂNĂ?

STORIA LITERATURII ROMÂNE, ATÎT DE BINE CUNOSCUTĂ APARENT, PUNE TOTUŞI, MAI ALES ÎN PRIVINŢA OBÎRŞIILOR EI, DESTUL DE NUMEROASE ÎNTREBĂRI PE CARE FELURITE EXAMENE SUCCESIVE AU CĂUTAT SĂ LE SIMPLIFICE. CÎND ÎNCEPE, DE PILDĂ, LITERATURA ROMÂNĂ, POATE SĂ FIE EA PUSĂ ÎN LEGĂTURĂ ŞI DETERMINATĂ DE ÎNTÎIUL TEXT SCRIS ÎN ROMÂNEŞTE CUNOSCUT PÎNĂ ÎN PREZENT ŞI CARE ESTE SCRISOAREA LUI NEACŞU DIN CÎMPULUNG DE LA 1521? ÎNSĂ ÎNAINTE DE ACEST RAPORT SECRET, SCRIS ROMÂNEŞTE, PUTEM FĂRĂ ÎNDOIALĂ SĂ CONSEMNĂM O ÎNDELUNGATĂ LITERATURĂ SLAVONĂ, COMPARABILĂ CULTURALICEŞTE CU LITERATURA DE LIMBĂ LATINĂ A LITERATURILOR OCCIDENTALE. AŞA PREZENTÎNDU-SE FAPTELE, AR REZULTA CĂ ORIGINILE LITERATURII ROMÂNE AR TREBUI CĂUTATE LA MOMENTUL SLAVON, PE CÎND SCRIITORII EPOCII ACELEI VREMI GÎNDEAU ROMÂNEŞTE ŞI SCRIAU SLAVONEŞTE. TOTUŞI, MAI MULTE STUDII RECENTE CORECTEAZĂ ŞI ACEASTĂ PERIODIZARE, VENIND CU PRECIZĂRI CARE ÎMPING ÎNCEPUTURILE LITERATURII ROMÂNE MULT MAI DEVREME, CU APROAPE O MIE DE ANI MAI DE TIMPURIU DECÎT SE CREDEA DE OBICEI. UN CERCETĂTOR AL MEDIEVALITĂŢII, RADU CONSTANTINESCU, A OBSERVAT CĂ PE LA ANUL 1050 EXISTA ÎN CENAD UN CĂLUGĂR, GERARDUS, CARE A ŞI SCRIS UN TRATAT POLEMIC, ÎN LATINEŞTE; POATE FI SOCOTIT ACESTA SCRIITOR „ROMÂN"? – ACEASTA E ÎNTREBAREA. MAI ÎNAINTE DE ACESTA, CÎŢIVA SAVANŢI, ŞTIUTORI DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ DIN AŞA-ZISUL „MILENIU MUT", AU DESCOPERIT MAI MULŢI AUTORI DE ECLESIASTICI, ACTIVI ÎN DACIA, ORI CU TOTUL ORIGINARI DIN VECHEA DACIE ROMANIZATĂ. SÎNT ACEŞTIA SCRIITORI ROMÂNI ORI „PROTO-ROMÂNI"? ÎNTREBĂRI CARE NU PAR A MAI AŞTEPTA UN RĂSPUNS, DEOARECE, PRIN CÎTEVA CONTRIBUŢII, ACEST RĂSPUNS PARE CĂ S-A ŞI DAT. MAI ÎNTÎI, A APĂRUT, CU CERCETĂRI PARŢIALE ŞI CU SINTEZE, IOAN G. COMAN, CARE A SCRIS, ÎN 1957, DESPRE NICETA DE REMESIANA. APOI, TOT EL A STUDIAT „CONTRIBUŢIA SCRIITORILOR PATRISTICI DIN SCYTHIA MINOR" (1968), PE „SCIŢII IOAN CASSIAN ŞI DIONISIIE CEL MIC ŞI LEGĂTURILE LOR CU LUMEA MEDITERANEEANĂ" (1975). ÎN SFÎRŞIT, MAREA SINTEZĂ „SCRIITORI BISERICEŞTI DIN EPOCA STRĂROMÂNĂ" (1979). ADĂOGIRI LA ACEASTĂ TEMĂ ADUSESE ŞI MIRCEA PĂCURARIU, ÎN 1972, STUDIIND „CREŞTINISMUL DACO-ROMAN ÎN NORDUL DUNĂRII ÎN SEC. IV". ALTE SOLIDE PRECIZĂRI LA ACEASTĂ ENIGMATICĂ EPOCĂ FĂCUSE NESTOR VORNICESCU, ÎN DOUĂ IMPUNĂTOARE STUDII DESPRE „SCRIERILE PATRISTICE LA DUNĂREA DE JOS" (1983 ŞI 1985), OCUPÎNDU-SE ÎN CHIP AMĂNUNŢIT DE STRĂROMÂNI. CINE SÎNT ACEŞTI SCRIITORI?

UN CORP IMPUNĂTOR DE OPERE

i sînt clerici de la Tomis şi din sudul Dunării, scriind în latină şi rar în greacă ; latina lor e limba literară a proto-românei acelei vremi. **Vetranion al Tomisului** a compus probabil „Pătimirea lui Sava Gotul" şi îi scria la 372 lui Vasile cel Mare. **Teotim I,** educat în monahism, polemist şi doctrinar, scria, între 392 şi 403, dialoguri în stil grecesc. In aceeaşi perioadă, **Niceta de Remesiana** contribuie la fixarea unor datini scriind (între 340 şi 400), „Libelli instructionis", nişte privegheri („De sanctis vigiliis") şi despre psalmodieri („De Psalmodiae bono"). Un discipol al lui, **Laurentius de Novae,** scrie (între 401 şi 417) nişte „omilii". Contemporan cu ei, **Ioan Cassian** se face cunoscut în Occident — şi nu doar acolo (ci şi în Palestina, Egipt), fixînd regulile monahale printr-o carte „De institutis coenobiorum". El fusese şi asociat, ca discipol, al lui Ioan Gura de Aur. După anul 400, întîlnim la Tomis alţi scriitori de aceeaşi conformaţie intelectuală. **Ioan al Tomisului,** autor, pe la 448—449, de „Sermones", cuvîntări viguroase şi polemice, şi **Teotim II,** autor, în jur de 458, al unei epistole pe teme de polemică religioasă către împăratul Leon I. Sfîrşitul de secol este, către 470 şi pînă către 545, al lui **Dionisyus Exiguus,** monah în Orient şi la Constantinopol, apoi la Roma. El traduce, scrie prefeţe, alcătuieşte o antologie de texte patristice şi se ocupă de fixarea canoanelor, în „De ratione Paschae". Contemporani cu el sînt călugării sciţi **Ioan Maxenţiu** şi **Leontius,** care merg la Roma pentru clarificări de doctrină. In fine, cu **Valentinian al Tomisului,** care scrie pe la 549 papei Vigilius, şirul de scriitori străromâni cunoscuţi pînă azi se încheie, deşi unele studii introduc în această categorie şi pe gotul **Ulfila** (311—383), traducător al Bibliei în gotică, şi pe **Auxentius de Durostorum,** activ pe la 381—397, ca autor care îl urma pe Ulfila. Puţin cunoscută, literatura acestora e totuşi destul de întinsă cantitativ.

„STRĂROMÂNI" CU MODEL CULTURAL DACO-GETIC

eşită, prin contribuţiile savante şi monumentale, cu înfăţişare de sinteză, ale lui Ioan G. Coman şi Nestor Vornicescu, din teritoriul ipotezei pure, ideea de literatură străromână poate fi examinată acum şi din punctul de vedere al istoriei literare. Sînt, aşadar, aceşti scriitori (despre care atît Ioan G. Coman cît şi Nestor Vornicescu s-au exprimat cu entuziasm) nişte scriitori adevăraţi ? Ioan G. Coman i-a fixat în mediul lor spiritual şi a dat la această întrebare un răspuns pozitiv ; Nestor Vornicescu (într-o solidă cercetare privitoare la scrierile patristice la Dunărea de Jos, editată acum într-o formă revizuită, cu izvoare noi şi materie inedită) a admis, fără discuţie, că este aşa, schiţînd încă şi un examen aplicat genurilor literare. Adevărul acesta este, şi istoricul literar poate să îndrăznească acum să dezvolte ceea ce, fără desţelenirea întreprinsă prin studiile speciale, ar fi fost altfel cu neputinţă de făcut.

Sf. Bretanion, episcopul Tomisului

E, în acea epocă îndepărtată a literaturii române, o substanţă spirituală care poate forma fără dificultăţi materia unei monografii. Mai întîi, ei nu apar din neant, continuitatea spirituală chiar dacă modificată doctrinar se observă cu uşurinţă. Mulţi dintre ei apar în Scythia Minor, adică într-un mediu de colonie grecească unde trăise Ovidiu şi de unde, cu mai multă vreme înainte, se trăgea enciclopedistul grec Demetrios ; Cotys din Callatis, un rege local, get de origine, se împrietenise cu Ovidiu şi scria, pare-se cu abilitate, poezii. Mulţi dintre scriitorii străromâni sînt adepţi ai monahismului ; însă nu avea lumea geto-dacă o înclinaţie notorie pentru eremitaj ? Legăturile se văd numaidecît însă nu se reduc nicidecum la atît. Spiritualitatea de substrat era întemeiată pe o regalitate sacrală, unde autoritatea spiritului însoţea pe aceea a ierarhiei militare. Mulţi dintre scriitorii străromâni, mai cu seamă aceia din Tomis, sînt prelaţi, cu grad de episcop într-o lume unde este de imaginat că organizarea politică urbană nu prezenta complicaţii. Un fel de **prototip Deceneu,** al şefului religios cu autoritate de asemenea politică, pare că s-a conservat şi la Dunărea de jos, după anul 300. In sfîrşit, continuitatea e şi substanţială şi s-ar putea zice că, teoretizînd re-

Sf. Niceta de Remesiana

tragerea solitară, Teotim I, Ioan Cassian şi Dionisyus Exiguus porneau de la o experienţă seculară care îşi căuta codul scris după ce îl descoperise pe acela oral. Totul indică originea organicistă, în cadrele categoriale continui, a acestor şcoli literare străromâne.

EXPLOZIA INIŢIALĂ : ŞCOLI, PERSONALITĂŢI, TIPOLOGII

Căci şcoli literare sînt, şi o mică sforţare în a sistematiza verifică această observaţie. Întiia şi cea mai consistentă **şcoală literară** e aceea **de la Tomis,** desfăşurată şi pe cea mai întinsă perioadă de timp, aproape două sute de ani, de la Vetranion (pe la 372), cu Teotim I (în jur de anul 400), apoi cu Ioan al Tomisului (cunoscut pe la 448–449), cu Teotim II (pe la 458), cu aşa-zişii „călugări sciţi", Leontius şi Ioan Maxenţiu (pe la 519–520), în sfîrşit cu Valentinian, atestat pe la 549.

Contemporană cu aceasta, cel puţin pe la începuturile ei (căci este mai timpurie) e **şcoala străromână sud-dunăreană,** iniţiată de Niceta de Remesiana (de origine dac), trăitor de pe la 340 şi pînă după 400, urmat de Laurentius de Novae, activ de la anul 400 şi pînă pe la 417.

În sfîrşit, o categorie, care iese din noţiunea de şcoală literară şi indică mai degrabă o tipologie creatoare, este aceea a **marilor doctrinari universalişti,** notorii în toată Europa şi în Asia Mică, precum şi în Egipt, vaganţi, aşezători de doctrină spirituală pentru sute de ani, precum Ioan Cassian, teoreticianul monahismului în Occident (de însemnătatea lui Vasile cel Mare pentru răsăriteni) şi Dionisyus Exiguus (470–545), autorul cronologiei rituale pe care o cunoaştem, în funcţie şi azi. Ei au, faţă de spiritualitatea occidentală, o poziţie protocronică, sînt nişte anticipatori a căror acţiune nici măcar nu a rămas în planul virtualităţilor, întrucît s-a instituţionalizat repede. Încă o probă că, în acele vremuri, soluţia străromână a fost confirmată pe deplin.

O ACŢIUNE LITERARĂ COMUNĂ

Spre a vorbi de o literatură cu adevărat consolidată ar fi totuşi nevoie, pe lîngă continuitate prin raport la origini şi pe deasupra şcolilor doctrinare, şi de o dovadă a conştiinţei acţiunii spirituale comune. Aceşti scriitori de acum peste un mileniu şi jumătate aveau, oricît ar părea de curios, un asemenea sentiment. Este sigur că Laurentius de Novae pornea din opera lui Niceta de Remesiana şi se considera un emul. Dionisyus Exiguus sprijină pe „călugării sciţi", veniţi la Roma precum mai tîrziu Horea la împăratul ; „sciţii", în căutare de răspuns papal la întrebări care erau ale epocii, îl ştiau pe Dionisyus Exiguus şi e probabil că s-au şi pus, într-un fel, sub protecţia lui. Nu este o întîmplare că mai apoi, la 549, papa Vigilius, care ştia bine pe Dionisyus ,îi scria lui Valentinian de la Tomis, conaţionalul savantului daco-român ajuns la Roma. Este în afara îndoielii că şcoala de la Tomis nu poate fi închipuită în afara unei continuităţi fără întreruperi mai ales că o reprezentau doctrinari care ilustrează aceeaşi poziţie ie-

Sala de lectură a unei vechi biblioteci

Sf. Ioan Cassian, «Romanul»

rarhică. Dacă în spiritualitatea acelei vremi, cu savanţi puţini şi răspîndiţi pretutindeni în lume, cineva ştia bine, în Scythia Minor, ce se petrece în Capadocia şi la siriaci, este cu neputinţă de imaginat că tradiţia locală nu ar fi lăsat, într-un autor „nou", ecourile inerente. S-ar putea spune chiar mai mult : cu datele ei coagulate, literatura străromână poate fi socotită, pentru acel moment, unul dintre cele mai însemnate centre spirituale ale lumii, care se îndepărta, prin doctrină, de lumea veche greco-latină.

SÎNT COMENTARIILE, „PREFEŢELE", „SERMONES" – LITERATURĂ ?

ste momentul să ne întrebăm dacă aceste creaţii, constînd în epistole, comentarii izvorîte din textele sacre, din prefeţe, din dialoguri, sînt cu adevărat literatură. Dacă nici unul dintre aceşti autori nu produce romane, elegii şi epopei, ei se exercită în specii literare care sînt ale epocii şi ale condiţiei lor. Cea mai de seamă caracteristică a creaţiei este, la ei, polemismul, ei sînt nişte doctrinari aflaţi într-o nesfîrşită ceartă teoretică şi care nu era, precum va fi, în evul mediu, la alţii, o cazuistică pură. Acţiunea lor doctrinară e, pentru moment, esenţială, ea era chemată să clarifice cuprinsul unei ideologii care nu căpătase nicidecum soliditatea exerciţiului în timp şi pe care o ameninţau la tot pasul schisme şi erezii. De aceea, genologia străromână e cu preponderenţă aceea a creaţiilor activiste.

E mai întîi hagiografia, cultivată de Vetranion (foarte probabil cu „Pătimirea lui Sava Gotul") însă şi de Dionisyus Exiguus ; elementul hagiografic e prezent şi la alţii. Apoi, este epistolarul, constînd mai puţin în epistolograful erasmian (o corespondenţă între savanţi solitari, comunicînd spre petrecere faptele vieţii lor – deşi, prin epistola lui Vetranion către Vasile cel Mare există, în mic, şi acest prototip) şi mai ales în epistola polemică, exprimată prin intervenţii doctrinare, cum sînt acelea ale lui Teotim II, ale „călugărilor sciţi" ori a lui Valentinian – care îi scrie papei Vigilius. Dialogul, cînd nu porneşte de la datele greceşti (aşa cum se prezintă la Teotim I), e tot o formulă a doctrinei, în „Conlaţiunile" lui Ioan Cassian (un fel de interviuri cu 24 de monahi ai Egiptului din ultimii ani ai secolului al IV-lea). Cultul doctrinei este absolut şi cei mai mulţi fac literatură de doctrină prin cele mai diferite mijloace, de la „Sermones" („cuvîntări", ale lui Ioan al Tomisului), la omiliile lui Laurentius de Novae şi la feluritele polemici aparţinătoare lui Ioan Cassian, lui Ioan Maxenţiu şi Leontius, adică monahilor sciţi. Prefeţe, adică scurte eseuri, scrie Dionisyus Exiguus, care e şi un alcătuitor de antologii („Exempla Sanctorul Patrum"). Traduceri fac aproape toţi, din trebuinţa popularizării unor doctrinari cu însemnătate verificată. Pedagogia e reprezentată mai cu seamă de cărţile de învăţătură ale lui Niceta de Remesiana, deşi mai toate creaţiile, fie şi doctrinare, au în vedere elementul pedagogic.

Comentariile sînt numeroase, străromânii intră, deşi nu numai ei, în categoria exegeţilor care aduc lumini parţiale la consolidarea ideologiei. Teotim I e un asemenea comentator foarte respectat, ca şi „călugării sciţi", care sînt cu precădere scoliaşti (Leontius scrie chiar şi „Scholii") dar scoliaşti polemici. Teoreticienii de mîna întîi nu lipsesc, ei sînt şi cei mai notorii dintre străromâni, adică Ioan Cassian, iniţiatorul teoriei occidentale a monahismului, şi Dionisyus

In scriptoriu...

Într-o librărie din Evul Mediu

În liniştea unei chilii medievale

Exiguus. Celebră este şi poezia, deşi lirismul e, se poate spune, în suferinţă la străromâni: Niceta de Remesiana este autorul unui imn notoriu, „Te Deum", scris în „curs leonin", adică într-o proză ritmată, rămas cu toate acestea cel mai cîntat imn de cult.

Această genologie desfăşurată poate avea şi o semnificaţie mai profundă. Mulţi dintre aceşti autori exprimă genurile literare „noi", proprii unei doctrine în expansiune, însă nu ignoră pe acelea „vechi", pe care le cunosc şi pe care, precum Teotim I, le utilizează. Dionisyus Exiguus, ştiutor de latini (îi plăceau Cicero, Virgiliu, Priscus) este, prin „enciclopedismul avant la lettre" (cum îi zice Nestor Vornicescu), un om de Renaştere.

„ODOBESCU", „HELIADE" „HASDEU" – LA STRĂROMÂNI

n sfîrşit, s-ar mai putea pune o întrebare, aceasta esenţială : întrucît literatura „străromână" poate fi socotită o epocă a literaturii române, epoca străveche a ei (cum propune Nestor Vornicescu) ? Această tulburătoare interogaţie nu pune totuşi piedici atît de greu de trecut căci privită a posteriori, de la înălţimea unei literaturi române consolidate în marile ei **elaboraţii** care îi dau specificul, **momentul străromân** dă semne că are, faţă de întreg, o corespundere organică. Mai întîi, substanţială : materia expusă de străromâni e, cel puţin pentru literatura română medievală, pentru baroc şi chiar pentru romantism, decisivă. Ea continuă şi după paşoptiştii mesianici, odată cu Eminescu, cu Arghezi, cu Blaga, cu Ion Barbu, de ea nu este străină eseistica interbelică, şi nu în afara ei stau Voiculescu şi Sadoveanu.

Dacă materia este aceasta şi ea dă literaturii române continuitate, nici tipologiile nu se deosebesc prea mult. Scriitorul străromân este polemist şi doctrinar, precum vor fi în general, chiar dacă adeseori cu alte date intelectuale, criticii români ; cultul doctrinei, împins adeseori pînă la activism, e propriu nu doar criticii româneşti ci, mai mult chiar, scriitorului român. În cuprinsul acestei tipologii generice stau însă şi altele, ajunse la corespondenţele de specific intelectual, la prototipul creaţiei. Dacă Dionisyus Exiguus, ştiutor de multe şi autor de puţine şi de tot speciale contribuţii, este un Odobescu al străromânilor, adică un spirit de „colecţionar" de felul Stolnicului Cantacuzino, al lui Pogor, al lui Bogrea, Ioan Cassian e din categoria marilor creatori de sisteme, precum Hasdeu, Heliade şi Cantemir. Ca şi aceştia, el este universalist.

Sînt, desigur, cu putinţă şi alte aplicaţii, sigur este că **momentul străromân** este întîia epocă a literaturii române, de unde istoria literară de mîine este obligată, de acum încolo, să înceapă.

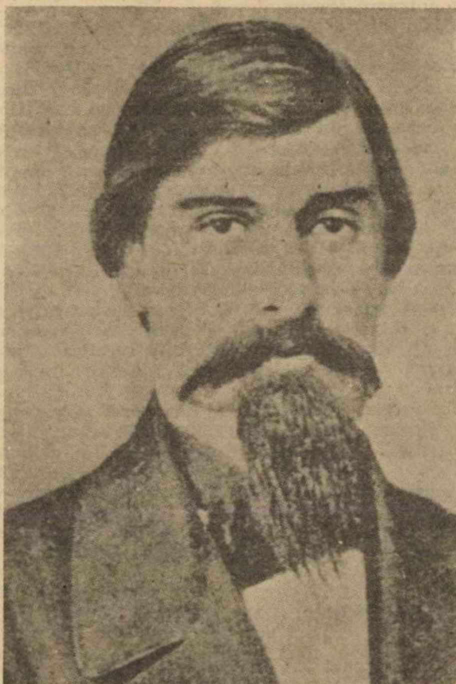
Artur Silvestri

cine a descoperit MIORIȚA ?

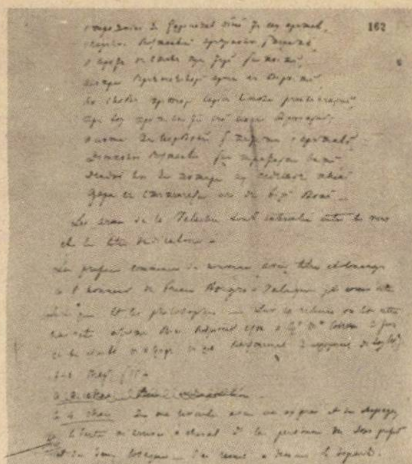
Russo sau Alecsandri ?

Cu toate că opera îi încape ușor într-un volum — volum care de altfel i-a fost alcătuit postum — și cu toate că în timpul vieții nici n-a prea ținut să fie crezut scriitor, Alecu Russo (1819—1859) a intrat de timpuriu, pe poarta principală, în rîndul clasicilor români, pentru simplul motiv că ceea ce a scris a scris frumos și a plăcut. Pe de altă parte, deși acceptat ca atare și beneficiind periodic de îndreptățite și multe ediții critice, totuși unele din creațiile sale au fost supuse din cînd în cînd unui regim de contestare a paternității, iar altele, chiar dacă nu i-au fost contestate formal, nu se întreprinde nimic temeinic spre a i se stabili repunerea în drepturi. În prima

Alecu Russo

Manuscris Alecu Russo cu text românesc vechi și francez

categorie intră **Cîntarea României**, în cea de a doua ar intra culegerile folclorice care sînt pînă azi socotite, global, ca aparținînd lui Vasile Alecsandri, deși chiar marele scriitor l-a indicat în multe ocazii pe Al. Russo, dacă nu drept adevăratul culegător, cel puțin împreună — culegător ca el. Fiind desigur greu astăzi de determinat cît vine de la unul și cît de la celălalt, din ceea ce a publicat Alecsandri, a fost mai comod să i se atribuie acestuia întregul tezaur.

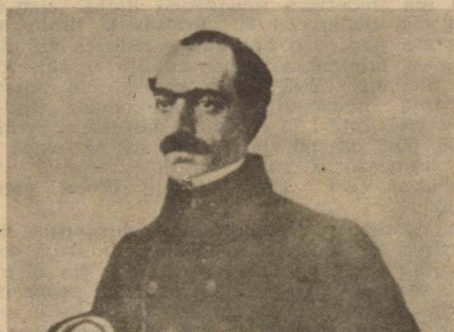
Alecu Russo a murit tînăr și n-a mai avut cine să-l apere și nici cine să ceară reglementarea onestă a întregii sale moșteniri; cu privire la **Cîntarea României** s-a făcut totuși foarte mult. Ar trebui redeschis procesul literar care, la un moment dat, era pe cale de a-i face totuși dreptate pînă la capăt. Așa, de dragul dreptății care nu mai are nevoie de nici o altă justificare ca să se ceară împlinită. Niciodată nu-i prea tîrziu pentru așa ceva. Grijulii din cale afară față de moștenirea lui Bălcescu, căruia i s-a atribuit, o vreme, **Cîntarea României** — și cine n-ar fi, în măsură în care ar fi a sa — aceiași zeloși nu simt nici o chemare să se ocupe de problema recuperării pe seama lui Alecu Russo a părții care îi aparține lui, din culegerile populare publicate după moartea sa, sub numele lui Alecsandri, deși situația e de mult de notorietate publică.

Cu privire la **Cîntarea României** s-au alcătuit de timpuriu două și chiar trei tabere : unii o atribuie lui Alecu Russo, alții lui Nicolae Bălcescu, iar cei din a treia tabără, concilianți și buni, o atribuie amîndurora. Cu privire la culegerile sale populare, de la o vreme prevalează doar o singură atitudine : nepăsarea.

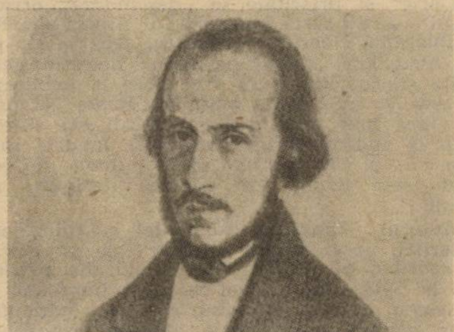
Controversa legată de **Cîntarea României** ni se pare astăzi încheiată în favoarea lui Alecu Russo. Ultimii care scriu despre Russo nu mai lasă loc nici unei îndoieli. (Șerban Cioculescu și Geo Șerban, în „România literară").

Argumentele, mai ales cele dezvăluite de Vasile Alecsandri, pot fi înlăturate numai de cineva opac la argumentele obiective și obișnuit să opereze numai cu argumentele sale, dinainte alcătuite din opțiuni subiective. Să le recapitulăm pe scurt. Iată ce scria V. Alecsandri către Al. Odobescu : „îți voi descoperi o mare taină literară : **Cîntarea României**, publicată în jurnalul meu („România literară" — n.n.) a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu. Am la mine manuscriptul său original". (Alecsandri, **Cele mai frumoase scrisori**, București, 1972, p. 141). Tot către Al. Odobescu afirmă „dreptul de părinte" al lui Al. Russo, „asupra minunatei poeme intitulate **Cîntarea României**" (Alexandru Russo. **Scrieri**, publicate de P. V. Haneș, București, 1908, p. 364). Către doamna Polixenia A. Spiro-Paul, sora vitregă a lui Russo, Alecsandri, scria : „Vă trimit, deși cu regret, singurul manuscris pe care-l am de la fratele Dv. E vorba de poemul în proză **Cîntarea României** (idem, p. 348). Chiar lui Bălcescu, Alecsandri îi amintește de „compunerea călugărului A. Russo" (Alecsandri, **Cele mai frumoase scrisori**, 1972, p. 142) deoarece toți trei se înțeleseseră la Paris să dea opera drept a unui călugăr. Or, „călugărul" era tocmai A. Russo, închis de Mihail Sturdza la mînăstirea Soveja. O bună apărare a lui Russo prezintă Emil Boldan **(Cine e autorul poemului în proză „Cîntarea României")** în „Viața Românească", 9, 1959, (p. 176—191). O apărare a lui N. Bălcescu prezintă, fără să poată convinge, G. C. Nicolescu **(Paternitatea „Cîntării României"**, în „Limbă și literatură", 1955, p. 231—252). O ipoteză nouă asupra „Cîntării României", numindu-i pe Bălcescu și pe Russo co-autori, prezintă, evident fără argumente convingătoare, Paul Cornea („Viața Românească", 3, 1959, p. 94—103). Evitînd angajarea în polemică, Ștefan Pascu vorbește de „oda lui Russo-Bălcescu, Cîntarea României" (în „Făurirea Statului național unitar român", 1918, I. București, 1983, p. 114). Edițiile Russo includ aproape toate **Cîntarea României** în opera sa : Petre V. Haneș (1908, 1940), G. Bogdan Duică (1910), Ion Pillat (1944), Emil Boldan (1948, 1956) ESPLA (1950, 1959), Geo Șerban (1967), Teodor Vîrgolici (1974), și ediția de la Chișinău (1955, p. 17). Prefețele și postfețele acestor ediții nici nu mai reiau polemica, socotind-o cu totul neavenită. Istoriile literaturii sînt de asemenea tranșante. G. Călinescu, deși apreciază **Cîntarea României** drept „falsă" ca literatură, nu-i contestă paternitatea. N. Iorga mai întîi a atribuit-o lui Bălcescu, apoi lui Russo. Gh. Ivașcu, I. Rotaru, Dicționarul coordonat de Dim. Păcurariu ș.a. merg pe linia Russo. **Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900** rămîne la evocarea litigiului. Obligat de genul scrierii Al. Dima, în monografia **Alecu Russo** (Editura de stat pentru literatură și artă, f. an. p. 193 și urm.) reia toate datele controversei pînă la zi, adunînd la un loc toate argumentele pro și contra, pronunțîndu-se fără echivoc tot în favoarea lui Russo.

Marelui scriitor — căci e cu adevărat mare, din tagma celor încărcați de har, născînd în inimi emoție și entuziasm — i s-a făcut dreptate. Dar numai pe jumătate. Cealaltă jumătate, cum am arătat, privește culegerile sale populare. P. V. Haneș a pus problema în 1908 așa cum trebuie (vezi Bibliografia critică la volumul **Alexandru Russo, Scrieri**, București, 1908, p. 364—390). Textul său e în același timp îndrăzneț și jenat, cerînd parcă, așezat între două iubiri, o judecată solomonică în stare să-l elibereze de îndoieli și să-i redea liniștea sufletească. Tocmai Alecsandri care l-a ajutat și

Vasile Alecsandri

Nicolae Bălcescu

l-a îndrumat pe Russo la publicarea operei, cu același interes înainte de moartea acestuia și după aceea, tocmai el pare a-l fi nedreptățit cu privire la culegerile populare. Din respect față de Alecsandri, critica literară lasă lucrurile așa cum sînt.

Al. Dima, deși arată de mai multe ori că **Miorița** a fost descoperită de Al. Russo (op. cit. p. 123) și că în opera lui Russo se găsesc și alte culegeri populare care apar în volumele lui Alecsandri, scrie că : „Nu ne socotim nedreptățiți să propunem — cu P. V. Haneș — ca de acum înainte culegerea poetului (Alecsandri, n.n.) să poarte și numele scriitorului nostru, pentru motivul că Alecsandri s-a străduit în acel domeniu mai îndelungat..." (op. cit. p. 126).

Alecsandri însuși declară în 1852 : „Ajutat de cîteva persoane și mai cu seamă de d-l Alecu Russo, am adunat o mare parte din poeziile populare..." (V. Alecsandri, **Balade adunate și întocmite**, Iași, 1852, la Al. Dima, op. cit. p. 125).

Se cunoaște și faptul că Alecsandri a clasificat poeziile populare exact așa cum le clasificase Alecu Russo. Se recunoaște de asemenea și dragostea și priceperea acestuia din urmă în materie. Dar, atit ! În trecut au fost și voci mai îndrăznețe. Dem Gh. Teodorescu, a spus că Alecsandri a publicat manuscriptele lui Russo (**Poezii populare**, București, 1885, la P. V. Haneș, op. cit., p. 375). Ovid Densușianu spunea : „Meritul lui Russo în această privință (a literaturii populare, n.n.) i-a fost numai în parte recunoscut de Alecsandri, colaborarea lui Russo este mult mai mare decît rezultă din informațiile date de Alecsandri. Multe din poeziile culese de Russo se găsesc în variata colecțiune a lui Alecsandri" (Ovid Densușianu, **Literatura română, 1830—1900**, curs stenografiat, 1900—1901, Biblioteca Academiei Române p. 237—238, la Haneș, p. 377). G. Bogdan-Duică nu poate să nu recunoască prioritatea lui Alecu Russo, dar crede că a rezolvat problema declarînd că „ei colaborau, de pildă, ca Frații Grimm" (G. Bogdan-Duică, în „Convorbiri literare", XXXV, 1901, p. 647). P. V. Haneș arată însă că nu e tot una, pentru că Russo „a cunoscut poezii populare prin el însuși, culegîndu-le singur, înainte de Alecsandri", cum ar fi „Ghimiciu" și „Păunașul codrilor". Dar să revenim la **Miorița**. În 1850 Alecsandri spunea că a fost culeasă de Alecu Russo la mănăstirea Soveja, cît a fost închis acolo, dar în 1868 spunea că a fost culeasă de el însuși, de la baciul Udrea (la Haneș, op. cit. p. 388 ; Russo a murit în 1859). Nu e exclus s-o fi „re-cules", dar aceasta e cu totul altceva. În „Convorbiri literare" (VI, p. 439) Alecsandri spune totuși că la Soveja, „Russo a cules cîteva balade". Chiar dacă nu știm nici cîte, nici care, e limpede că le-a cules ! De publicat însă, le-a publicat Alecsandri.

La începutul secolului nostru, cînd această clarificare a fost încercată de cîțiva oameni de inimă, s-a apelat și la altfel de argumente, mai ales la cele de ordin intern, folosindu-se analogiile dintre opera scrisă a lui Russo și poeziile populare, care apar în culegerile puse sub numele lui Alecsandri. Din această perspectivă de asemenea contribuția lui Russo s-a dovedit evidentă.

Aceiași oameni s-au întrebat cum de a fost posibilă o astfel de situație, acceptată clar de amîndoi. P. V. Haneș arată că Russo n-a ținut deloc și niciodată să i se spună și să fie „scriitor". „Îi era destul dacă prietenul său vorbea în numele amîndurora" (op. cit. p. 387). Acest lucru poate fi adevărat. În „Critica criticii" Russo scrie, desigur avîndu-se în vedere pe sine, despre unii care n-au avut de gînd să scrie pentru a-și face un nume, sau pentru a se da publicului drept autori... „Ei sînt simpli iubitori de fală românească. Socotindu-se ca niște salahori chemați a ridica o zidire"... Iată cuvintele care s-au dovedit a nu fi fost falsă modestie ! Russo chiar a declarat, la un moment dat, că ceea ce a publicat Alecsandri a fost cules de acesta. Se va gîndi că le-a cules... de la el, așa cum și el le culesese de la alții. Nu era vorba de o operă originală, de o creație personală, așa că Russo n-a avut deloc sentimentul proprietății. P. V. Haneș, după ce se luptă ca un leu puternic pentru Al. Russo, pe vreo cincisprezece pagini, pe ultima devine blînd, în căutarea unei soluții elegante care să nu strice prietenia dintre cei doi, nici după moarte. Dîndu-și seama că nimeni, niciodată, nu va putea proceda la o despărțire cît de cît plauzibilă a contribuției fiecăruia, el se mulțumește cu a-i

acorda lui Al. Russo „mai multă pricepere în materie" și prioritate în „deschiderea orizontului" către poezia populară lui Alecsandri. Kogălniceanu, Negruzzi, Bălcescu, ceea ce l-a pus pe Alecsandri „îndată pe lucru", neezitînd, cum ezita sfiosul Russo, să procedeze la publicarea a ceea ce au adunat amîndoi. Russo „a muncit încă mai mult decît tovarășii săi și le-a pus la îndemînă tot rezultatul muncii sale" (op. cit., p. 389). Sîntem în fața uneia din cele mai grele dileme ale istoriei literaturii române!

Autorul **Cîntării României** și culegătorul **Mioriței**, acest roman originar „de pe o vale a codrilor Bicului", a fost unul din patrioții de la 1848 care a pus bazele, împreună cu Bălcescu, cu Kogălniceanu, cu Alecsandri, gîndirii politice și naționale moderne românești. Semnatar al „Proclamației partidului național din Moldova către Români", împotriva lui Mihail Sturdza, și autor de comedii satirice la adresa guvernului, ajunge să fie închis la mănăstirea Soveja. La 3/15 mai 1848, pribeag în Transilvania, ia parte la Adunarea de pe Cîmpia Libertății de la Blaj. A plecat din Sibiu, probabil împreună cu Șaguna, într-una din cele douăzeci de căruțe. Întors la Sibiu, după ce vizitează Banatul și Ungaria, la 4 iunie îi scrie lui Bălcescu o scrisoare înflăcărată în care, ca un vizionar, îi descrie România viitoare: „o țară românească cu o mare capitală care se va numi Roma, dacă vrei, cu piețe numite Piața Poporului, Piața Traiană, Piața lui Ștefan, Piața lui Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului! Și-apoi forță, fericire, măreție, glorie! Ferice de nepoții noștri! Și noi fericiți de a fi putut contribui, bine sau rău, mult sau puțin, la acest lucru". Încheie cu „Trăiască România" (în vol. **1848 la Români**, de Cornelia Bodea, vol. II, București, 1982, p. 781—782).

A fost un împătimit al iubirii de țară și de curată limbă românească. **Cîntarea României** dă măsura simțirii lui, ca și **Amintirile, Cugetările, Studiile naționale, Poezia populară** ș.a. De la el au rămas aceste cuvinte-testament în stil de cronică moldovenească drept motto la **Cîntarea României**: „Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atunci mai bine muriți prin sabia lui decît să fiți privitorii împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale, și va ridica dintre voi pe cineva, carele va așeza iarăși pe umerii voștri în volnicia și puterea de mai înainte". Iubitor al trecutului scria: „Fără trecut, națiunile sînt schioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești, sînt nații fără rădăcină, nestatornice..." **(Cugetări)**.

A criticat cu asprime încercările de alcătuire a unei limbi artificiale, după model latin sau francez, puse la cale de grameriani „despre limbă, fără a întreba pe limbă!". În această privință avea exact aceleași idei ca și contemporanul său transilvănean Andrei Șaguna. A polemizat cu Cipariu și cu Barițiu. „Dacă este ca neamul românesc să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se vor îndrepta la izvorul adevărat; la tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele și stilul și de aș fi poet, aș culege mitologia română care-i frumoasă ca și cea latină sau greacă; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeiele să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic, aș călători pe toate meleagurile românești și aș culege limba" **(Cugetări)**. Nu era împotriva îmbogățirii limbii, cum nu era nici Șaguna (vezi **Prefața** la **Biblia** sa), dar era pentru o îmbogățire firească nu căutată cu luminarea și impusă din considerente de dicționar. Iată-l cum gîndește în această privință: „Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuință; el răstoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia" **(Poezia populară)**.

A deplîns cu extraordinară pătrundere împărțirea românilor transilvăneni în două confesiuni: „Zile de frăție a Blajului din 15 mai 1848 se ridică rareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpăteniile a uniților și a neuniților cu cîtă muncă sufletească au putut pe trei zile impune tăcerea pismilor religioase?".

Amintirile lui Russo le preced pe ale lui Ion Creangă și nu la o temperatură sufletească mai scăzută. Evocările lui sînt tot atît de emoționante, metaforele lui la fel de neașteptate. El vede totul „prin aducere aminte" și toate sînt frumoase, fiindcă vin din tinerețe și „tinerețea e fericire". Soarele amintirii „dezmiardă și nu arde, cînd de pe porumbei pică ninsoarea mirositoare". Din depărtarea amintirii, „cumpăna ființei se pare un cocostîrc cu pliscul întins...", iar pentru o Măriucă privind drumul pe care îi plecase cel drag... „drumul aducea numai dorul". Russo este poate printre cei dintîi care au descoperit, desigur în poezia populară, dorul, acest „al doilea suflet ce au dat Dumnezeu românului" **(Amintiri)**.

Deși încape într-un singur volum, opera lui Alecu Russo încape greu în sufletul românului: îl umple, îl copleșește cu frumuseți adînci scoase din adînc de istorie, din adînc de simțire românească, plămădit din doine și din balade. De aceea trimite el la limba poporului: „muncește-ți pana și pune zăbală străinismului" **(Despre Steaua Dunării)**. „Datinile, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele poate reconstitui oricînd trecutul întunecat", scrie el **(Poezia populară)**. El cel dintîi a recunoscut în **Miorița** „cea mai frumoasă epopee păstorească din lume", scrisă de anonimul poet, „păstorul cîmpiilor și al munților noștri". Nu exagerează deloc atunci cînd spune mai departe: „Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mîndrit cu drept cuvînt, dacă ar fi compus această minune poetică" **(Poezia populară)**. Ce frumos și adevărat ar fi dacă **Miorița** ar figura și ea, măcar ea, despre care nimeni nu s-a îndoit vreodată că e culeasă de el, în volumul ce poartă pe frontispiciu numele lui Alecu Russo, descoperitorul providențial!

Omul acesta modest, lipsit de cea mai elementară ambiție cînd este vorba de el însuși, a avut un suflet mare, generos și plin de haruri, capabil să trezească în alții tot ce au mai bun în ei, tot ce poate aduce în viață un dram de bucurie și mulțumire. Mai mult decît alții, el a fost și va rămîne peste veacuri un mare dascăl de simțire românească. Acum, la 125 de ani de la trecerea lui acolo unde vom merge și noi într-o zi, se cuvine să-i trimitem solie de recunoștință și un moment de reculegere sub părul din mijlocul satului refugiat în sufletul nostru, cu toate frumusețile și amintirile lui.

Dr. Antonie Plămădeală

POVESTIRILE LUI CREANGĂ ASCUND UN LIMBAJ MITIC ?

vasile lovinescu

Vasile Lovinescu este cunoscut cititorilor din România printr-o carte închinată romanului lui Mateiu Caragiale, Craii de Curtea-Veche, intitulată Al patrulea hagialîc. Încercarea lui Vasile Lovinescu este de a arăta că în paginile cărții prin detalii anumite, prin relațiile dintre personaje, prin raportări la simboluri și mituri foarte vechi se poate descoperi în roman o a doua istorie, o istorie inițiatică. Desigur, Vasile Lovinescu nu cere partizanatul, iar pentru cititor interpretarea lui Vasile Lovinescu este una din multele posibile, chiar dacă pentru autorul cărții ea este unica. A doua carte de aceeași factură, aflată în manuscris, Creangă și Creanga de aur, pornește de la povestirile lui Creangă în textul și subtextul cărora autorul descifrează un mesaj inițiatic pentru a ajunge la alte texte de literatură română cu care acest mesaj comunică, episoadele cu Ciubăr Vodă găsite în mai mulți autori. Lectura lui Vasile Lovinescu este hermeneutică și are un incontestabil interes cultural pentru că antrenează o sumă de informații din sfera credințelor și cultelor vechi, a ezoterismului, cu scopul de a arăta că basmele românești conservă nuclee mitice străvechi, care sînt manevrate conștient de Ion Creangă conform sensului lor originar. În Almanahul precedent am tipărit capitolul privitor la Capra cu trei iezi în care se expune lămurit ideea de bază a autorului privitor la intersectarea pe pămînt românesc a două culturi dintre cele mai vechi, cea hiperboreeană și cea atlantă, culturi ierarhizate atît cronologic, cît și ca valoare spirituală. Soacra cu trei nurori închide, după Vasile Lovinescu, semnificații ascunse de același fel. Oferim această lectură dirijată cititorului pentru interesul ei în sine, cel puțin ca superior exercițiu intelectual și cultural.

SOACRA CU TREI NURORI (gelozia mamei)

O mică tragedie familială destul de obişnuită (antagonism între părinţi şi copii, conflict între generaţii, între soacră şi nurori prin altoirea de elemente exogene pe trunchiul familial, împărţirea unei moşteniri într-un sat moldovenesc), afaceri mai mult de Judecătorie, devin printr-o logică internă ascunsă dar reală, prin filiaţiune şi genealogie de jos în sus, oglindirea unei deveniri cosmice. Sîntem constrînşi să căutăm simbolismul, care nu e o suprastructură subtil distilată subiectiv de noi, ci e obiectiv în natura lucrurilor, în ordinea firii şi existenţial. O pasiune dezindividualizată devine tendinţă cosmică. Acela care caută „rerum cognoscere causam", să cunoască pricina lucrurilor, cum spune Lucreţiu **(De natura rerum)** nu are dreptul să refuze audienţă mitului, care povesteşte genealogia cauzelor ce creează şi distrug universul. S-ar părea că e vorba de o anecdotă din Ţara de Sus. „E meritul lui Boutière de a fi descoperit varianta armeană din colecţia lui Minas Tchéraz cu care varianta Creangă are asemănări izbitoare, avînd aceeaşi schemă epică... [...] Prin aceasta, orice presupunere despre paternitatea lui Creangă asupra acestei naraţiuni devine derizorie" [1]). Bineînţeles, e vorba de o pretinsă paternitate concernînd mitul, nu de scurgerea lui în admirabila formă literară al cărui exclusiv merit aparţine humuleşteanului. Acolo unde mitul se ascunde în episoadele cele mai anodine, cele mai banale ale vieţii de toate zilele, acolo e mai adînc criptat.

„Gelozia mamei divine" e un fapt ce izbeşte în toate miturile de geneză. Creatoare a lumilor şi fiinţelor din ele, le vrea strîns dependente de ea, ca şi cloşca puii ei. Tendinţa centrifugă, firească în univers, i se pare un scandal cosmic, căci mama e compactantă, culbar şi matrice a Lumilor. Din perspectiva ei, care este aceea a substanţei, are o dreptate relativă. Dar mai este şi punctul de vedere al esenţei... Mamă admirabilă, parturientă de nenumăraţi copii, nu înţelege să li se taie cordonul ombilical care-i leagă de ea şi vai de acela care o încearcă. Persecuţiile înverşunate şi neistovite ale Herei împotriva lui Herakles decurg din faptul că eroul solar încearcă să sublimeze, să „uranizeze" făpturile ieşite din humă. În unele din basmele noastre, soţia lui Făt-Frumos e fiica smeului, a Materiei prime, a Dragonului ieşit din mîl ; e o tovarăşă admirabilă, fuge cu el de la tatăl ei ; deodată devine o duşmancă înverşunată, pe măsură ce soţul ei se depărtează de pămînt şi se înalţă spre zonele uranice ale Universului. Cîteodată faptul se întîmplă cu mama lui. Ea dă naştere eroului solar, dar aceasta-i tot; mai departe nu poate merge. Se întoarce în lumea titanică, dîndu-se în dragoste cu smeul. În altă versiune, liniile de forţă ale mitului apar mai evident. Tovarăşa lui Făt-Frumos e însăşi sora lui, total devotată pînă întîlneşte pe smeu. Se dă tot aşa total, de partea lui. Complementarismul este mai evident cînd perechea e compusă din soţ-soţie, frate-soră.

Ceea ce în Occident se numeşte Esenţă-Substanţă iar în India Puruşa-Prakriti, apare ca armonie din perspectivă transcendentă. Pe planul orizontal, la nivelul lor de manifestare, apare însă în luptă şi antagonism înverşunat. Prakriti e ininteligibilă şi neinteligibilă. Naşte sub acţiunea de prezenţă a lui Puruşa, fără să-şi dea seama de asta, ca o femeie fecundă în somn. Dar creaturile ei participă nu numai la pasivitatea ei lunară; ele sînt şi odraslele soarelui esenţial, ai lumei inteligibile; e firesc şi în natura lucrurilor, să tindă spre polul lor esenţial. Dar lucrul nu e posibil decît în măsura în care se rup de mama lor. **Inde ira...**, catastrofele cosmice şi sociale, lumea băgată într-un ciclon care, primenind stihiile serveşte în fond, planurile Providenţei.

Dovada că avem de-a face cu un alt peren incontestabil, izvorîtor de lumi, tot aşa de eficient în formarea unei Galaxii cît şi în aceea a unei celule, constă în faptul că el se „aspectează" şi în „cercul nostru strîmt", în celula familială. Cine nu a cunoscut o mamă geloasă pe soţia fiului său ? E un spectacol curent, de toate zilele. În loc să căutăm explicaţia în impura interpretare psihanalitică a mitului lui Oedip, e mai

---

[1]) **Ovidiu Bîrlea, Poveştile lui Creangă, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 111.**

bine să vedem în fenomen, inclusiv în tragedia lui Oedip, o oglindire microcosmică dar totală, a unui mit creator de lumi prin armonia discordantă a lor.

Să nu ne mirăm deci că-l găsim şi într-un sat care seamănă ca două picături de apă cu Humuleştii de pe apa Ozanei, ca şi în toate satele din lume, cum e şi firesc. Lucrurile se complică şi se nuanţează prin faptul că maternitatea nu epuizează complet conceptul de feminitate şi că lumile luminoase sînt personificate uneori de entităţi feminine, zîne sau iele, care se coboară în întunericul lumii noastre pentru a smulge colţii balaurului. De aici, simbolismul Fecioarei şi al soţiei exemplare, răscumpărînd pe iubitul ei din robia Talpei Iadului, Isis salvînd pe Osiris, Astarte pe Tamus, Afrodita pe Adonis, Beatrice pe Dante, Margareta, „das ewig Weibliche“, Eternul feminin, pe Faust, Sonia pe Raskolnikov.

Limitîndu-ne la Creangă, găsim exemplificate în opera lui cele două feţe, inferioară şi superioară, ale feminităţii. Aspectul negativ în **Soacra cu trei nurori,** în baba vecină cu moşneagul din **Punguţa cu doi bani,** în baba şi fata ei din **Fata babei şi a moşneagului,** în codoaşa din **Stan Păţitul,** în mama fetei de împărat şi în scroafa din **Povestea Porcului,** în Talpa Iadului (nume admirabil al rădăcinei bazice a lumii) din **Ivan Turbincă.**

Chiar cînd finalitatea e benefică, femeia începe prin a fi solicitată de forţele de perdiţiune : incipient, fata împăratului în **Povestea Porcului,** fata Împăratului Roşu în basmul **Harap-Alb,** cumplita „farmazoană“, sfîrşind prin a fi „trasmutată“ de răbdarea, ingeniozitatea, dragostea lui **Harap-Alb.** Wagner a personificat-o în Kundry din **Parsifal.**

nainte de a începe tîlcuirea **Soacrei cu trei nurori,** trebuie să accentuăm că miturile autentice narează în modurile cele mai diferite, gestul primordial al Demiurgului care face să treacă de la potenţă la act în materia primă a lumii noastre, reflexul unei posibilităţi divine, o esenţă captivă a substanţei. În Haosul originar se imprimă, în mod vibratoriu, un **Fiat** cosmogonic. Depus ca o sămînţă în matricea lumii, el îmboboceşte în masa vibratorie, ondulînd concentric pînă la circonferinţa ultimă, de unde se întoarce printr-o mişcare inversă integrantă, sistolă şi diastolă a inimii lumii. După Anaxagoras, Nou-ul, creator de lumi, Intelectul prim, determină în Haos un vîrtej creator de lumi. În jurul acestui punct „ce din haos face mumă iară el devine Tatăl“, se nasc şi se nasc lumile. Trebuie bine precizat că această geneză e oglindirea pe plan inferior a unui „gest“ ceresc. Drama se desfăşoară deci pe pămînt şi în cer, prin sacrificiul Prototipului.

Soacra cu trei nurori e Nadirul mitologiei lui Creangă, **Capra cu trei iezi,** Zenitul ei. Între aceşti doi poli, se desfăşoară basmele următoare.

E interesant că **Soacra** a fost aşezată printre basme, cînd din perspectiva profană, nimic nu motivează aceasta ; povestea nu are nici un element supranatural, cum abundă în basmele următoare. E o nuvelă, narînd o dramă rurală, nu din cele mai rare. A fost un fel de consens tacit al editorilor, mai mult un fel de instinct, justificat şi prin faptul că autorul a publicat **Soacra** şi **Capra cu trei iezi** una după alta, în două numere consecutive din „Convorbiri Literare“. Un fel de avertisment al complementarismului lor.

„Soacra“ e un fel de poreclă rurală a temeliei radicale, **Mulaprakriti,** cum o numesc hinduşii, a **Manifestării,** a **Talpei Iadului,** cum i se mai zice în mitologia românească, cu o frumuseţe de expresie demnă de înălţimea şi de rigoarea ei tehnică.

Mulaprakriti, Mu-devi (zeiţa rădăcină), **Talpa Iadului,** este o „rădăcină fără rădăcină, căci n-ar fi rădăcină dacă ar avea ea însăşi rădăcină“ [2]). Trăieşte numai pentru ea şi tot ce produce ţine compactat în sînul ei. E Atractul originar, Cupiditatea, Egoismul radical, pasiunea antrenantă a oricărei vieţi elementare, resortul interior al Naturii. E o putere în acelaşi timp prolifică şi cen-

[2]) **Sankhya—Sutra, I. Adhyaya, sutra 67. — Bătrînii Alchimişti spuneau despre Materia Primă că este „Radix ipsius“, propria ei rădăcină.**

tripetă, geloasă pe copiii ei, nedespărțindu-se de ei, ca Gaia de fiii ei Titanii.

Baba humuleșteană, solicitată de polul ei masculin, a depus pe pămînt mai degrabă decît a născut (căci din perspectiva ei radicală, nu depășește nivelul cel mai de jos al geneticii) trei fii, pentru că și Prakriti pe care o reprezintă în regnul hominal, sub actul de prezență al lui Purușa, Masculul ceresc, produce o triplicitate de tendințe, cele trei **gune**, armături ale Marelui cosmos, ca și ale Micului cosmos. Sînt : **Sattwa**, tendință ascendentă luminoasă, cu năzuință de reintegrare în principiu ; **Rajas**, expansivă, pasională, epuizînd amploarea, adică dimensiunea orizontală ; **Tamas**, descendentă, întunecată, însumînd în ea posibilitățile de inerție și de ignoranță. Cele trei gune se repartizează, după cum se vede, după un simbolism crucial. Ele nu sînt stări de fire, ci condițiuni ale stărilor de fire care constituie Existența universală. Nu se află nimic în univers care să nu fie rezultatul unor dotări ale lor indefinit variabile. Culorile lor simbolice sînt negru pentru **tamas**, roșu pentru **rajas**, alb pentru **sattwa**. Cum se vede, pasiuni dezindividualizate care dezvăluie tendințe fundamentale ale universului.

Aceste cîteva precizări sumare, reducîndu-se la scheme, erau necesare pentru înțelegerea basmului nostru, în care Soacra este Prakriti iar cele trei gune care ies din indistincțiunea ei, sînt cei trei feciori. Natural, basmul este prea sumar, prea scurt și, ca toate basmele, lipsit de nuanțări psihologice, care ar putea caracteriza cele trei tendințe în cei trei feciori. Vor fi evertuați, dinamizați, specificați, cînd se vor căsători, cînd soțiile **Sakti** ale lor, reprezentînd elementul dinamic, de „putere" inerent unor principii, vor fi înviate din amorțeala lor.

Și chiar în cele trei nurori, numai ultima și cea mai mică, e incontestabil guna **sattwa**, ceea ce repartizează implicit celelalte două gune în celelalte două nurori mai mari. Feciorii rămîn propriu-zis „nediferențiați" și nu e nevoie să fie altfel, deoarece lucrează „în numele lor" nevestele respective.

De aceea Creangă găsește suficient să-i descrie ca fiind „trei feciori înalți ca niște brazi și tari de virtute dar slabi de minte", exprimînd credincios „ininteligibilitatea" lui Prakriti. De abia prin însurătoare, se vor diferența în ei, prin cele trei neveste, tendințele bazice de care am pomenit. E curios că găsim aceeași expresie și în „Amintirile" lui Creangă ; străbunicul lui, Ciubuc Clopotarul, întrebat fiind odată de Vodă cu ce-și ține atît amar de turme și bucate, răspunde : „cu cei slabi de minte și tari de virtute, Măria Ta", pentru că și argații lui Ciubuc și feciorii babei stau **ex parte substantiae**, în partea rădăcinii lumii ; e și una din probele trecerii insensibile de la „Amintiri" la basme, de la exterior la interior, pe care am subliniat-o mai sus.

„Egoismul radical", compactat al rădăcinii tenebroase e precis indicat în basm :

„Pentru a nu răzleți feciorii de pe lîngă sine, mai dură încă două case alături, una la dreapta și alta de-a stînga celor bătrînești. Dar tot atunci luă hotărîrea nestrămutată de a ține feciorii și viitoarele nurori pe lîngă sine — în casa bătrînească — [...]. Așa făcu : și-i rîdea inima babei, de bucurie, cînd gîndea numai cît de fericită are să fie, ajutată de feciori și mîngîiată de viitoarele nurori. Ba de multe ori zicea în sine : «Voi priveghea nurorile, le-oi pune la lucru, le-oi struni și nu le-oi lăsa nici pas a ieși din casă în lipsa feciorilor mei»".

Pe cît de prolifică e **Prakriti**, pe atît e de zgîrcită cu făpturile ei, aprigă în a nu le îngădui nici o diferențiere de ea. Deși matca lor, orice devenire, orice evoluție calitativă îi sînt tot atît de incomprehensibile, pe cît de nesuferite. Procesul ascendent de integrațiune în universal, în polul esențial al lumii a propriilor ei fruste, o face să cutremure lumile cu mînia ei. Am reamintit mai sus de reacțiunile înfricoșătoare ale Gaiei, mama Titanilor, la încercările de transmutațiune ale zeilor Olimpieni.

Căci nu trebuie să ne lăsăm iluzionați de amăgitoarea îmbrăcămnite exterioară a mitului : uciderea Titanilor de fulgerele cerești ale lui Zeus e, în realitate, transformarea unei materii prime lunare în esență solară. Zeii împlinesc un gest de caritate cosmică, față de lume și mai ales față de Titani. Termenul „creuzet", vasul în care se perfectează transmutațiunea alchimică vine de la „Crux" și în el e „crucificată" Materia Primă cu finalitate de Piatră Filozofală. Trebuie bine reținute acestea, dacă vrem să înțelegem adîncimile purtării finale a nurorilor față de babă.

Deci baba se pune să găsească niște soațe, niște „Sakti" (reamintim că în tradiția hindusă, Sakti reprezintă aspectele dinamice ale principiului și ale diferitelor lui ipostaze, în general arătate ca fiind feminine), pentru feciorii ei, după chipul și asemănarea lor ar vrea ea :

„...umblă val-vîrtej în cinci-șese sate și abiè-abiè, putu nemeri una după placul ei : nu prea tînără, înaltă și uscățivă ; însă robace și supusă. Feciorul nu ieși din hotărîrea maică-sa, nunta se făcu..."

Din prima noapte, baba puse din greu la lucru pe noră ; ea însă se culcă, spunînd tinerei neveste :

„Dar tu să știi că eu dorm epurește ; și pe lîngă iști doi ochi, mai am unul la ceafă, care șede pururè deschis și cu care văd și noaptea și ziua, tot ce se face prin casă. Ai înțeles tu ce ți-am spus ?"